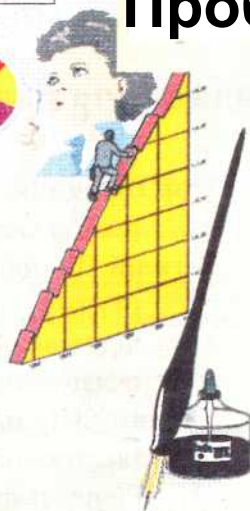

ВЕРЕСЕНЬ 1998р. №1

ЕВРІКА

**Педагогіка
Філософія
Економіка
Методика і досвід
Психологія
Історія педагогіки
Проблеми**

Рівненський економіко-гуманітарний інститут

Науково-практичний журнал
Виходить один раз в квартал року
Свідоцтво про державну реєстрацію
Серія РВ № 194

Засновник:
Рівненський економіко-гуманітарний інститут

Анатолій Дем'янчук,

доктор педагогічних наук, професор,
акад. ВШУ, МПА і АПСН,
голова редакційної колегії.

Степан Дем'янчук,

доктор педагогічних наук, професор,
акад. МПА і АПН,
головний редактор журналу.

Дмитро Беднарчук,

кандидат фізико-математичних наук,
доцент, акад. МПА.

Мосій Гон,

кандидат філологічних наук,
професор.

Йосип Джузь,

доктор фізико-математичних наук,
професор.

Галина Коваль,

доктор педагогічних наук, професор.

Світлана Лісова,

доктор педагогічних наук, професор.

Ігор Пасічник,

доктор психологічних наук, професор.

Борис Мітюров,

доктор педагогічних наук, професор,
академік АПСН.

Аедрій Сяський,

доктор технічних наук, професор.

Іван Цимбалюк,

кандидат педагогічних наук, професор.

Володимир Шанюк,

кандидат філологічних наук, професор.

Каленик Шульжук,

доктор філологічних наук, професор,
акад. ВШУ.

Марк Ямницький,

кандидат педагогічних наук, професор,
акад. МПА.

Редакційно-видавнича рада

Анатолій Дем'янчук,

ректор Рівненського економіко-гуманітарного інституту, доктор педагогічних наук, професор, акад. ВШУ, МПА, АПСН.

Віктор Завацький,

доктор біологічних наук, професор.

Юрій Кравець,

начальник Рівненського обласного управління освіти.

Ігор Пасічник,

ректор Острозької академії.

Віталій Процюк,

ректор Рівненського інституту підвищення кваліфікації педагогічних кадрів.

Каленик Шульжук,

завідуючий кафедрою української мови Рівненського економіко-гуманітарного інституту, доктор філологічних наук, професор, акад. ВШУ

Зміст

ПЕДАГОГІКА

Дем'янчук А.С. Педагогіка К.Д. Ушинського	4
Дем'янчук С.Я., Крет М.В. Моральне виховання учнів початкових класів засобами музики.....	5
Дем'янчук Т.О. Гуртки як форма позааудиторної роботи в медичних училищах.....	8
Пелех Ю.В., Пелех Л.Р. Розкриття ідей виховання засобами художньої літератури (на прикладі творчості Ф. Рабле).....	10
Бокань Н.Ю. Нове педагогічне мислення в національній концепції виховання.....	12
Чоп'як Н.Г. Виховання учнів на ідеях миру.....	13
Далюк Н.Я. Етнонаціональні відносини в системі національного виховання.....	15
Загрий В.І. Економічне виховання школярів.....	17
Розум Н.В. Проблема шкільних самодіяльних клубів в педагогіці.....	20
Юрчук Н.С. Оцінка ефективності економічного виховання старшокласників.....	22
Джаман Т.В. Деякі відомості про народну освіту Волині (кінець XVIII-початок XIXст.).....	24
Красовська О.О. Виховання громадської самосвідомості старшокласників у сучасних умовах.....	26
Галуза Л.Ф. Основні параметри виховного процесу у вузі.....	28
Попова Д.А. Фактори впливу засобів масової інформації на виховання старшокласників.....	31
Вознюк Н.М. Не поспішайте у виборі засобів.....	33

ФІЛОСОФІЯ

Глускін В.В. Куди йдеш?.....	38
------------------------------	----

ЕКОНОМІКА

Кравець С.В. Методика побудови і реалізація економетричних моделей.....	41
Джунь Й.В. Проблема застосування ймовірнісних методів в економіці.....	43

МЕТОДИКА І ДОСВІД

Коваль Г.П. Лінгводидактичні основи уроку української мови в початкових класах.....	46
Борова В.Є. Динаміка засвоєння мови дитиною.....	47
Паламарчук М.Є., Загрий В.І. Методична робота в професійно-технічному училищі та її вплив на результативність навчально-виховного процесу.....	50
Набочук Ю.К., Ясінський А.М. Інформатика в початковому навчанні.....	51
Харченко Н.Б. Використання в роботі учителя природничого циклу психолого-педагогічних компонентів навчальної діяльності.....	57
Артемова О.І. Креативність як засіб розвитку мовлення учнів.....	59

ПСИХОЛОГІЯ

Цимбалюк І.М. Психолого-педагогічні засади підготовки управлінців освіти.....	61
---	----

ІСТОРІЯ ПЕДАГОГІКИ

Забуга Т.В., Ямницький М.Н. Педагогічне керівництво дитячим самоврядуванням у виховній системі Януша Корчака як теоретичний процес співробітництва.....	63
Мітюров Б.Н. Пастир своїх розсіяних братів.....	67
Джаман Т.В. Заклади освіти Волині у XVIII-XIX ст.....	68
Веремчук А.П. Ідея гуманізації в процесі підготовки майбутнього вчителя у педагогічній концепції М.С. Грушевського.....	70

ПРОБЛЕМИ УПРАВЛІННЯ

Лисенко Н.В. Українсьзнавча спрямованість підготовки спеціалістів для дошкільних навчально-виховних закладів в умовах функціонування багаторівневої системи освіти в Україні.....	72
Павел Турала Принципи нового започаткування і організації системи освіти в Польщі.....	76

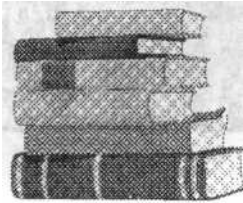
TeTiC

Інформаційно видавничий
центр Рівненського
економіко-гуманітарного
інституту

Верстка і дизайн Беднарчук В.Д.

Коректор Грицюк Я.В.

Комп. набір Гончаренко Я. І.

ПЕДАГОГІКА ВД. УШИНСЬКОГО

Дем'янчук А.С.

Рівненський економіко-гуманітарний
інститут, доктор пед.маук, академік
МПА, професор

Українська педагогічна наука у своїй діяльності постійно вивчає багатющу спадщину, вироблену людством упродовж багатьох століть, живиться її невмирущим джерелом. Без знання того, як у минулому наші предки виховували підрастаюче покоління, неможливо розв'язати по-науковому складні питання виховання молоді незалежної України. Тільки глибоким знанням про питання виховання дітей нашими предками, про те, які завдання розв'язувала в минулому з проблем навчання і виховання педагогічна наука України, можна сьогодні будувати нову українську школу і педагогіку.

У цьому напрямку велике значення має вивчення вченими і вчителями педагогічної спадщини видатного українського педагога, творця наукової педагогіки К.Д. Ушинського. Ідеї великого педагога і тепер спрямовують школу; вчителів, школярів на вивчення навколишнього світу, вчать досліджувати, пояснювати ті питання, які бачить кожна людина, що відбуваються навколо нас.

Формування всебічно розвиненої особистості - громадянина нашої незалежної держави, здатної до творчої суспільно корисної праці, людини-громадянина, для якого служіння Батьківщині є найвищою метою нашої держави у галузі освіти та педагогіки. І тут, безперечно, твори К.Д. Ушинського є глибоким джерелом, з якого вчителі черпають знання для поліпшення виховної роботи з дітьми, для розвитку української педагогічної науки.

Досліджуючи твори великого педагога, слід відзначити, що вже у перших своїх творах він глибоко проаналізував багато життєвих питань навчання і виховання дітей. В статті "Про користь педагогічної літератури" автор ще в 1857 році стверджував думку про те, що питання створення самостійної педагогічної літератури є надзвичайно актуальним, першочерговим громадсько-політичним завданням кожної держави. К.Д. Ушинський був переконаний в тому, що ні одна держава не зможе здійснити перебудову народної освіти, якщо не буде їй сприяти в цьому питанні педагогічна література, на яку, за його словами, спирається "будь-який міцний успіх суспільства в справі виховання". Стаття "Про користь педагогічної літератури" була першою педагогічною працею у світовій

педагогіці, яка несла в зародку багато його провідних ідей. По суті, це - його програмна педагогічна праця, в якій були висунуті такі великі соціально-педагогічні проблеми, як народність виховання, залежність школи від умов розвитку суспільства, про роль педагогічної науки в суспільстві, про наукові основи педагогіки, співвідношення педагогічної теорії і практики, місце й роль виховання в педагогічному процесі, педагогічна майстерність та ін.

К.Д. Ушинський питання навчання і виховання молоді завжди ставив на одне з перших місць, залишаючи в тіні політичні проблеми. Хоча досвід політичної боротьби ЙОГО ПОСЛІДОВНИКІВ і суспільне життя Європи не пройшли без нього. І він дуже часто відгукувався на ті чи інші політичні події в країні.

Розробляючи питання теорії і практики на основі своєї філософської і суспільно-політичної концепції, К.Д. Ушинський успішно розкрив загальні фундаментальні проблеми педагогіки як науки про виховання людини. "Основою виховання повинна бути й керувати філософська ідея", - писав він. Педагогіка є "наука філософська" і тому потребує єдності ідей.

Вершиною його педагогічної діяльності є класичні праці: "Людина як предмет виховання", "Рідне слово". "Дитячий світ" та багато інших творів, які здобули велику популярність і ввійшли у золотий фонд української педагогіки та світової педагогічної літератури. Підтвердження думки багатьох вчених педагогів (Ананьєва Б.Г., Ліонського П.П., Бунакова М.Ф., Лордкипанідзе Д. О., Осовського Е.Г., Піскунова О.І., Струмінського В.Я. та ін.) про те, що К.Д. Ушинський був великим педагогом Росії, заперечує сама його педагогічна діяльність, яка в переважній більшості, пройшла в Україні, його родина все життя прожила в Україні. Є припущення, що окремі його родичі проживали на Рівненщині, в Гасниках. Саме на Україні К.Д. Ушинський написав свої найвидатніші твори. Тому ми вважаємо, що він, перш за все, - великий український, а не російський педагог. Наукові праці видатного вченого-педагога України не втратили свого значення і сьогодні. Цінні поради про навчання і виховання дітей, викладені в його працях, широко використовують вчителі України у своїй роботі.

МОРАЛЬНЕ ВИХОВАННЯ УЧНІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ ЗАСОБАМИ МУЗИКИ

Дем'янчук С.Я.
перший проректор Рівненського економіко*
гуманітарного інституту,
академік МПА. д. п. н., професор;
Крет М. В.
доцент Рівненського економіко-
гуманітарного інституту,
кандидат пед. наук

Потреби розбудови української держави, усього українського суспільства в цілому ставлять нові вимоги до вітчизняної школи. Як ніколи, ми потребуємо свідомих зусиль, спрямованих на виховання людей активних, соціально відповідальних, гідних слави предків і свідомих своєї відповідальності за долю держави і людства в цілому.

Сучасний період в розвитку української школи можна охарактеризувати як перехідний. Усвідомлюючи загальну неспроможність основних ідеологічних і теоретичних засад, успадкованих від радянської системи, ми покликані розробити і обґрунтувати нові теоретичні засади морально-виховної роботи в українській школі. Разом з тим, слід взяти до уваги і те позитивне, що було зроблене у справі морального виховання молоді і дітей. Потрібно спиратися на реальні здобутки теоретично-педагогічної думки і позитивного практично-педагогічного досвіду.

Знайомство з літературою з питань морального виховання переконує, що більшість зусиль тут завжди спрямовувалось на з'ясування і обґрунтування тих чи інших принципів морально-виховного процесу. В цьому одна з причин того, що педагогічна теорія морально-виховного процесу в школі значною мірою залишалась відірваною від педагогічної практики, а там, де практика морального виховання йшла у рідні теорії, вона (практика виховання) нерідко збивалася на формалізм. Маючи на увазі перехідний етап, на якому перебуває наша школа, слід виходити з того, що найближчим часом зусилля педагогічної думки також будуть звернені до осмислення принципів морально-виховного процесу в школі. Не заперечуючи важливості цієї роботи, вважаємо необхідним проводити послідовну теоретичну розробку проблем засобів морального виховання і, передусім, морального виховання учнів початкових класів, у яких, на думку В. О. Сухомлинського, саме і закладаються життєво-практичні засади людської моральності.

Серед засобів морально-виховного впливу на дітей найменш дослідженою залишається музика. Якщо в педагогічній практиці окремі педагоги ще звергаються до музичної культури і прагнуть використати її морально-виховні можливості, то педагогічна теорія майже повністю залишає цю проблему поза увагою. В той же час, власний багаторічний досвід переконує у важливості музики як чинника морально-виховного

пронесу в школі.

Майже 30 років temu видатний педагог В. О. Сухомлинський, який власне революціонізував теорію і практику виховання, зазначав: "Серед чисельних засобів впливу на юне серце важливе місце належить музиці. Музика і мораль - це проблема, що чекає на своє глибоке вивчення і дослідження".

Аналіз наукової і методичної літератури з проблем виховання, а також аналіз шкільних і вузівських навчальних програм (так само, як і спостереження за навчально-виховним процесом в нашій школі) дозволяє зробити такий висновок:

- в існуючих і розроблюваних моделях виховання все ще не надається достатньої уваги поєднанню музичності і моральності; морально-виховні можливості музики все ще залишаються незасіяними на належному рівні нашою педагогічною теорією і практикою.

Разом з тим, у людстві завжди жило прагнення поєднати музичність і моральність, переконаність в морально-виховних можливостях музики. Це засвідчують, насамперед, дослідження в галузі історії музичної культури, музичної естетики, а також розгорнуті останнім часом дослідження традицій народної педагогіки.

Отже, актуальність означеної проблеми, ступінь її розробленості і наявність перспектив для її постановки і вирішення зумовили вибір теми даного дослідження: "Моральне виховання учнів початкових класів засобами музики".

Об'єктом нашого дослідження є вплив музичної культури на моральний світ учнів молодших класів, формування у них моральних якостей у процесі спілкування з музикою.

Предмет: закономірності і особливості морального виховання учнів початкових класів засобами музики.

Мета дослідження: теоретичне дослідження і розробка і експериментальна перевірка на ефективність педагогічних методик морального виховання молодших школярів засобами музики.

Гіпотеза дослідження: моральне виховання молодших школярів буде більш ефективним за умов належно організованого і педагогічно скерованого використання в морально-виховному процесі музичних засобів.

Мета і гіпотеза дослідження визначили послідовну

постановку і вирішення таких дослідницьких завдань:

-через аналіз наукової і методичної літератури та узагальнення практичного досвіду визначити стан досліджуваної проблеми,

-теоретично і практично визначити та засвідчити морально-виховні можливості музики,

-розкрити психолого-педагогічні засади відтворення системи зв'язків між процесами морального і музичного виховання дітей молодшого шкільного віку,

-виявити механізми поєднання музичності і моральності в процесі розвитку дитячої особистості, дати їх педагогічну інтерпретацію і закріплення в розробці методики морального виховання дітей засобами музики,

-здійснити експериментальну перевірку розробленої методики.

Дослідно-експериментальна робота проводилась в школах Рівненської, Тернопільської і Житомирської областей.

Ретроспективний аналіз історії педагогіки переконує, що найбільші здобутки педагогічної практики пов'язані саме із пошуком нових і вдосконаленням старих виховних засобів морального виховання. Теорія ж морального виховання багато в чому залишала цю проблему без достатньої розробки.

Пошук нових моделей морального виховання став інтенсивнішим у кінці 80-х років. Він триває у всьому так званому пострадянському просторі. Найлегшими і найбільш продуктивними видаються дві знані доти моделі:

1. Поєднання морального і релігійного виховання, що на практиці часто виливається у сподівання на те, що прилучення до релігії саме собою зробить дітей моральними.

2. Зведення морального виховання до національно-патріотичного виховання - знову із сподіванням, що національна самосвідомість гарантує людині високий рівень моральності.

Таким чином, вельми актуальним є визначення місця і характеру морального виховання в сучасному суспільно-виховному процесі. Слід по-новому переосмислити його зміст, цілі і засоби, характер і включення в навчально-виховний процес у школі. Розуміючи, що це справа тривала і багатовимірна, яка може бути здійснена лише зусиллями багатьох науковців і практиків, ми поставили собі за мету йти шляхом аналізу засобів морального виховання і, зокрема, одного з них - музики.

Якщо розглядати музику як найзагальніше, в контексті всієї світобудови, то відразу впадає у вічі її смислова подібність до людської особистості. Як і особистість, музика є змінною в часі і, водночас, стверджує свою сталість у послідовності своїх змін. Як і особистість, музика є певною буттєвою подією і живе, насамперед, недовістю. Як і особистість, кожна музична форма характеризується неповторністю, унікальністю.

Спілкування із серйозною музикою вносить в духовне життя людини "вертикальний вимір", тобто емоційно підтверджує здатність орієнтуватися серед різноманітних життєвих цінностей. Ця здатність тісно пов'язана з моральністю і підтримує моральність в

людині. Надзвичайно важливо виробити її з дитинства. Тому осмислене спілкування з музикою необхідне для виховання цієї здатності, для розширення сфери дії моральності в свідомості і поведінці дітей.

Попри наявність у всіх народів традицій залучення музики до справи морального виховання молодого покоління, педагогічна теорія і практика двох останніх сторіч не надавала цій проблемі належного значення. Навіть такі видатні педагоги, як І. Песталоцці, Я. Корчак, А. Макаренко не приділяли музиці достатньої уваги як дієвому засобу морального виховання. Щасливим виключенням у цьому плані був В.О. Сухомлинський. Він неодноразово наголошував у своїх творах на тому, що між музичністю і моральністю є принципова пов'язаність, а, отже, існує реальна можливість використовувати музику з метою формування, збагачення морального досвіду дітей, зміцнення і розвитку їх моральності.

Отже, необхідною умовою виявлення стійких зв'язків між музичністю і моральністю є віднаходження в самій людській особистості такої її структури, котра адекватно репрезентувала б органічну поєднаність цих важливих сторін людського життя. Такою структурою людської особистості є музично-етичний досвід; обґрунтування цього поняття стало теоретичним базисом даного дослідження.

Найперше, що можна сказати про музично-етичний досвід, це те, що він набувається внаслідок моральних за своїм змістом переживань, викликаних спілкуванням людини з музикою. Продуктовані сприйняттям музичних форм моральні переживання (чуйність, співпереживання, ентузіазм, моральне захоплення, моральне обурення) виступають деякими емоційними моделями реального морального життя. Отже і досвід, що набувається із такими переживаннями, виступає деяким аналогом, відповідником морального досвіду, що набувається безпосередньо в реальних життєвих ситуаціях. Більше того, музично-етичний досвід слугує за істотне доповнення реального морального досвіду і навіть здатен коригувати, належно спрямовувати і "очищувати" моральний досвід, породжений реальними життєвими ситуаціями. Саме в цьому і полягає найзагальніше - ґрунт і причини морально-виховного впливу музики на людину.

Таким чином, музично-етичний досвід репрезентує в структурах людської особистості, у формах людської здатності реальну взаємодію музичного і морального життя, фундованість моральної сфери особистості переживаннями, викликаними сприйняттям музичних форм і власною участю у процесі їхнього творення. Змістовно музично-етичний досвід складають: наявні моральні знання, морально-емоційна чутливість, переконаність у нерівнозначності внутрішніх мотивів нашої поведінки і вибірковість щодо мотивації вчинків, здатність до синтетичної моральної оцінки і вольового зусилля, наявність певних схем відповідності між типами музичного сприймання і певними морально-мотиваційними комплексами.

Отже, маємо повне право говорити про музично-етичне виховання дітей, а, відтак, і про його умови, форми і способи, його організацію і його ефективність.

В результаті проведеного педагогічного експерименту значно осмисленішими і етично спрямованими стали міркування про музику у дітей із експериментальної групи. Наприклад, замість типової на першій стадії експерименту відповіді на питання: "Для чого потрібна людям музика?" найбільш поширеною стала така: "Щоб жити цікаво і розуміти один одного". Якщо на питання; "Що було б, якби не було музики?" на першій стадії експерименту майже всі відповідали: "Тоді люди були б похмурі і сумні", то по завершенні експерименту більшість відповідала так: "Тоді у світі було б менше добра, і люди менше могли б любити і допомагати один одному". Саме в цьому відмінність експериментальної групи і контрольної групи була найбільшою. Діти з контрольної групи майже не змінили свого розуміння музики з боку визнання її морально-етичного змісту.

Наукова новизна даного дослідження полягає, насамперед, у послідовній постановці проблеми морального виховання молодших школярів засобами музики і в обґрунтуванні доцільності організації музично-етичного виховання як необхідної ланки виховного процесу в школі.

Елементи наукової новизни притаманні також положенням, що дістали своє теоретичне обґрунтування і практичне підтвердження у ході дослідження:

1. Використання музики як засобу морального виховання є дійсною соціально-педагогічною проблемою, оскільки існує реальна суперечність між зростанням ролі музики в житті людей і недостатнім моральним ефектом від спілкування з нею; разом з тим, у процесі виховання дітей молодшого шкільного віку панує засилля слів і недооцінка музичних засобів виховного впливу.

2. Музика (в її широкому смисловому аспекті) як специфічний спосіб поєднання людини зі світом має значний морально-виховний потенціал, здатна бути міцним підмурком морально-духовного зростання людської особистості.

3. Широкому ефективному використанню музики як засобу морального виховання істотно заважає хибне зведення усього процесу спілкування дітей із музикою до музично-естетичного виховання.

4. Дійсним ґрунтом для поєднання музичності і моральності в людині є така структура людської особистості, яку ми позначили як музично-етичний досвід. Відповідно, належне використання музики як засобу морального виховання являє собою музично-етичне виховання.

5. Педагогічне діагностування наявного музично-етичного досвіду молодших школярів і апробаційний відбір ефективних форм і методів використання музики у морально-виховному процесі виявили (як найбільш придатні) такі методичні засоби музично-етичного виховання:

-розширення словникового запасу дітей з метою більш чіткого і адекватного позначення викликаних музичним враженням морально-психологічних переживань та їхніх об'єктивних відповідників (рис людей, ситуацій, характеристик суспільного життя і світу в цілому);

-діалогове моделювання музично-етичних

ситуацій;

-хоровий спів, гра в ансамблі тощо;

-гурткова робота, заняття в клубі "Друзі музики";

-підготовка до свят, зокрема, до свята пісні;

-музично-пошукова робота та інші.

6. Результати формуючого експерименту засвідчують, що належним чином організоване, педагогічно скероване музично-етичне виховання реально стає процесом обопільного розвитку як моральності, так і музичної культури школярів. З одного боку, музика виступає дієвим засобом інтеріоризації моралі, розширення і поглиблення моральної сфери життєдіяльності дітей, а з іншого - процес морального зростання дитячої особистості істотно сприяє виробленню більш серйозного і духовно насиченого ставлення дітей до музики, усвідомленню її людинотворчого призначення.

Теоретична значущість дослідження полягає в розробці теоретичних засад моделювання системних зв'язків між моральним і музичним вихованням дітей молодшого шкільного віку, у виявленні і дослідженні музично-етичного досвіду як специфічної структури людської особистості, в обґрунтуванні і запровадженні до наукового вжитку понять "музично-етичний досвід" і "музично-етичне виховання".

Практична значущість дослідження виявляється в тому, що отримані результати можуть бути використані безпосередньо у навчально-виховному процесі в початковій школі, при коригуванні існуючих навчальних програм для шкіл і музично-педагогічних середніх і вищих учбових закладів, а також при розробці відповідних методичних посібників. Вони заслуговують також на використання у процесі перепідготовки вчителів початкових класів, причому, не тільки викладачів музики.

Ми не вважаємо проведене дослідження вичерпним і остаточним. Воно може і повинно бути продовжене, особливо у напрямку подальшої розробки методики музично-етичного виховання. Зокрема, потрібно укласти спеціальну хрестоматію для цілей музично-етичного виховання, внести певні зміни до професіограми.

В наш непростий час. коли вирішується подальша доля нашого народу і коли багато що залежить від моральних якостей наших людей, було б небагато і неприпустимо залишити поза увагою той потужний резерв зростання морального потенціалу нашого суспільства, яким є музика.

ГУРТКИ ЯК ФОРМА ПОЗААУДИТОРНОЇ ВИХОВНОЇ РОБОТИ В МЕДИЧНИХ УЧИЛИЩАХ

Дем'янчук Т.О.

проректор Рівненського економіко-гуманітарного інституту

Під організаційно-педагогічними формами позааудиторної роботи, які поряд з метою, змістом і плануванням є її важливими системоутворюючими компонентами, ми розуміємо види об'єднань, способи організації студентів і педагогів для спільної діяльності після навчальних занять. Зупинимось детальніше на такій відомій, випробуваній, дієвій і популярній формі організації діяльності студентів у позааудиторний час, як гуртки. Ми вважаємо, що цей вид позааудиторних об'єднань повинен відповідати таким ознакам:

- 1) автономність і самобутність життєдіяльності;
- 2) наявність провідної ідеї, що покладена в основу кожного об'єднання і визначає основні напрямки його розвитку;
- 3) відкритість студентського об'єднання, яка передбачає добровільність входження в нього, а також вільний вихід чи перехід в інший колектив (секцію, гурток);
- 4) динамічність студентського складу об'єднання;
- 5) самоврядування, самоорганізація, самодіяльність;
- 6) комфортний мікроклімат;
- 7) співпраця і координація діяльності різних позааудиторних структур.

Гуртки, як зазначалось вище, - це досить поширена форма позааудиторної діяльності студентів медичних училищ. Вони використовуються як дія різнобічної освіти і виховання студентів, так і з метою розвитку художніх, науково-технічних, організаторських здібностей, умінь і навичок. Істотною рисою гуртків є порівняно невеликий кількісний склад членів-учасників, груповий характер діяльності, наявність спільної мети і спільних інтересів. Найпоширенішими нині видами гуртків є такі:

1. Предметні гуртки, в яких студенти поглиблюють знання з предметів гуманітарного та природничо-математичного циклів, використовуючи цікаві дозвільні форми роботи (фізичний, хімічний, історичний, літературний). Виховна мета гурткових занять досягається науково-дослідницькою діяльністю студентів, поглибленим ознайомленням їх з певною проблемою. У предметних гуртках продовжується робота, початки якої закладені на заняттях відповідних дисциплін. Винесення за межі занять розгляду питань з предмету, окремих дослідів, які зацікавили студентів, підвищує їхній інтерес до предмету. Літературний гурток "Червона калина" в Чортківському медичному училищі Тернопільської області існує вже декілька років. Його постійно

відвідує понад 20 чоловік. Це творчий колектив, учасники якого свої зусилля спрямовують на формування національної самосвідомості, поглиблення знань і збагачення новими відомостями з української мови та літератури, історії рідного краю, розвиток художньо-творчих умінь, своєї творчої винахідливості, артистичних задатків.

Різноманітність поставлених завдань вимагає використання найрізноманітніших форм їх реалізації. Найпопулярнішими з них є засідання, практичні заняття (репетиції), бесіди, лекції, тематичні вечори, зустрічі з провідними літераторами, систематичний випуск стінгазети "Червона калина", загальноучилищної радіогазети, літературна вітальня, інсценізація літературно-драматичних творів, українські вечорниці, збирання та упорядкування фольклорно-етнографічних матеріалів Тернопільщини.

За найактивнішою участю гуртківців завершено оформлення кабінету української мови і літератури, "Української світлиці" в училищі.

2. Професійно-предметні гуртки, головним завданням яких є розвиток і закріплення у студентів інтересу до обраної професії, глибше оволодіння професійними секретами, вироблення професійного мислення. Вони працюють, як правило, на базі кабінетів спецдисциплін (терапії, хірургії, акушерства, педіатрії, гігієни) та загально-медичних дисциплін (фармакології, латини, біохімії). Найпоширенішими формами роботи таких гуртків є бесіди про професію, екскурсії в медичні заклади, ознайомлення з медичними новинами, відпрацювання практичних навичок у ході виконання певних медичних операцій по догляду за хворими, зустрічі з новаторами і майстрами своєї справи в медицині, організація конкурсів професійної майстерності.

Особливою популярністю у Рівненському базовому медичному училищі користується інтегрований гурток "Лікарські рослини". Згідно плану, заняття в цьому гуртку розраховані на 2 роки. На першому курсі студенти-гуртківці знайомляться з правилами збору, сушіння і виготовлення лікарських форм з різної сировини, хімічним складом ряду дикоростучих рослин та рослин з саду та городу, які мають лікувальну дію, латинськими назвами їх. Майже всі заняття закінчуються виготовленням та дегустацією лікувальних коктейлів та чаїв. А на початку літа та восени наступного навчального року студенти вчаться на природі під час екскурсій чи походів розпізнавати.

відшукувати та збирати цілющі рослини, не забуваючи при цьому про екологію та збереження запасів цих рослин. Заняття гуртка проводять викладачі біології, фармакології, хімії, латини. На другий рік члени гуртка вивчають рослини, збори та чаї, які застосовують для лікування конкретних хвороб: серцевих, шлунково-кишкових, ниркових та інших. Ці заняття вже проводять викладачі спецдисциплін. Закінчуючи навчання, гуртківці ці вже можуть самостійно оздоровити і підлікувати не тільки себе, але і своїх товаришів та рідних. Влаштовуючи в училищі різні заходи: вечорниці, вечори, вогники, колишні гуртківці готують різні фіточаї, якими у давнину славилась наша Україна, та частують ними всіх присутніх.

Додаткові знання і вміння, які дістали студенти під час свого перебування у гуртку, дозволяють їм у майбутньому ширше реалізувати свої професійні задатки та можливості.

Предметні та професійно-предметні гуртки відвідують близько 10% студентів медичних училищ.

В цьому ж медучилищі працює гурток "Милосердя", який очолює Петренко В.П. Члени гуртка закріплені за одиницями та пристарілими людьми, ветеранами Великої Вітчизняної війни, які потребують допомоги. Майже щодня гуртківці бувають у своїх підопічних: прибирають квартири, ходять до магазину чи аптеки, читають газети, допомагають обробляти городи. На різдвяні та інші свята агітбригада вітає цих людей, розносить невеликі подарунки, які збирають усі студенти та викладачі училища. У разі тяжкої хвороби до догляду за хворим приступають гуртківці-старшокурсники, які влаштовують цілодобове чергування біля його ліжка. Члени гуртка - часті гості і у будинку дитини, де вони допомагають доглядати за хворими малюками.

Ці приклади милосердя - важливий взірць для наслідування всім студентам училища - сприяють формуванню майбутнього фахівця як особистості, виховують молодь на засадах високої духовності, загальнолюдських та християнських цінностей.

Гурток відвідує більше 100 студентів.

3. Колективи художньої самодіяльності та гуртки художньої творчості, де студенти займаються аматорською виконавською діяльністю, відродженням традицій народно-побутового мистецтва, залучаються до художньої творчості, мають змогу самореалізуватися і займатися творчим самовдосконаленням (драматичні хореографічні, вокальні, хорові, музичні, фольклорні, вокально-інструментальні тощо).

Самодіяльне мистецтво традиційно розглядається як засіб заповнення дозвілля з метою змістовного проведення вільного часу. Художня самодіяльність виконує дві важливі соціальні функції: по-перше, розвиває у студентів художні смаки, збагачує їх духовно; по-друге, проникає у навчальний процес, сприяє його активізації, спонукає студентів до продуктивнішої пізнавальної, трудової, ціннісно-орієнтаційної діяльності.

У Луцькому медичному училищі постійно діють гуртки художньої самодіяльності: драматичний, фольклорний, об'єднаний хор викладачів і студентів, гурток художнього слова. Кожен із перерахованих

аматорських колективів працює за своїм власним планом, має визначені напрямки роботи. Гуртківцями було підготовлено "Андріївські вечорниці" з традиційними поліськими обрядами, народно-побутовими сценами, інсценізаціями, вокально-хореографічними композиціями "Українське весілля", "Вертеп". "Цигани".

Вивченню, відтворенню та пропаганді народних звичаїв, обрядів, пісень підпорядкована діяльність гуртків художньої самодіяльності у Костопільському медичному училищі. У цих самодіяльних колективах займається кожен третій студент. Жоден масовий захід не обходиться без супроводу гурту «Еліксир». Учасники ВІА, вокального та танцювального колективів виїжджали у села району та області, виступали перед дітьми, на базових підприємствах, у лікарнях, військових частинах.

У Ковельському медичному училищі відродженню історичних традицій, фольклорно-етнографічних особливостей Полісся сприяє робота колективу «Волинь». В його репертуарі театралізовані вокально-драматичні композиції, дійства про січових стрільців. Українську Повстанську Армію та її боротьбу за незалежність України. У цьому ж училищі традиційними стали свята мистецтв, різдвяні вечори, конкурси козацьких та стрілецьких пісень, організовані за участю колективів художньої самодіяльності.

Заняття в гуртках художньої творчості та колективах художньої самодіяльності відвідують 25% студентів медучилищ.

4. Гуртки прикладних навичок і вмінь, в яких можна набути навички роботи з природним матеріалом, облаштування власного побуту, ведення домашнього господарства («Умілі руки», народних промислів різних напрямків, крою та шиття, художнього в'язання, вишивки, різьблення, розпису та ін.) Як бачимо, ці гуртки можуть мати як більш яскраво виражену художньо-творчу спрямованість, так і універсальну побутово-прикладну спрямованість.

Отже, науково обгрунтована і логічно побудована гурткова робота, що базується на розвитку інтересу до певного виду діяльності, є досить дієвим фактором формування всебічно розвиненої особистості. Участь студента у позааудиторній гуртковій роботі зумовлена, передусім, інтересом до нього, прагненням до успіху, настановою на розв'язання пізнавальних суперечностей, навчальних і життєвих проблем.

Досвід кращих гуртових колективів свідчить, що, крім формування умінь і навичок, гурткова робота дає можливість для тіснішого спілкування між студентами, зустрічі яких відбуваються в умовах спільних інтересів, позитивних емоцій, духовної потреби.

Щоб підвищити ефективність цього виду діяльності у сучасних умовах, слід наповнювати гурткову роботу новим змістом, відшукувати неординарні підходи, не боятися нестандартних рішень. Заняття в гуртках дають позитивні результати, якщо їх проводять за заздалегідь наміченим планом, регулярно. Велике значення має і облік роботи членів гуртка, демонстрація її результатів у формі звітів, виступів, тематичних вечорів, конкурсів, олімпіад, предметних тижнів. Дуже важливо, щоб результати діяльності студентів у гуртках стали надбанням усього училища, щоб ця робота носила суспільно корисний характер.

РОЗКРИТТЯ ІДЕЙ ВИХОВАННЯ ЗАСОБАМИ ХУДОЖНЬОЇ ЛІТЕРАТУРИ (НА ПРИКЛАДІ ТВОРЧОСТІ Ф. РАБЛЕ)

Пелех Ю.В.,

Рівненський економіко-
гуманітарний інститут,
канд. пед. наук, доцент

Пелех Л.Р.

ст. викладач Рівненського
економіко-гуманітарного інституту

Вітчизняна педагогічна наука зробила неабиякий внесок у світовий виховний процес. Імена Г. Сковороди, А. С. Макаренка, В.О. Сухомлинського та інших визначних українських педагогів говорять самі за себе. Тим не менш, цікавим аспектом їх педагогічної діяльності є розкриття ідей виховання засобами художньої літератури. Цей науковий аспект є, по суті, зовсім не дослідженим. Тому теоретичні основи досліджуваної проблеми здійснювались на базі вивчення та аналізу джерел філософської, педагогічної, психологічної та історичної літератури. Подібне явище спостерігалось та спостерігається і у зарубіжній літературній практиці.

Загальним висновком ідейно-художнього аналізу є положення про досі неперевершені новачі їхніх поглядів щодо виховання (автор, наприклад, не може співставити їх авангардні погляди, скажімо, в царині схильного до правопорушень підліткового соціуму, з розробками зарубіжних письменників-педагогів у зв'язку з майже повною відсутністю такого матеріалу). Звичайно, можна було б згадати і Даніеля Дефо, і Джонатана Свіфта, і Філдінга, і Жан-Жака Руссо, і, врешті решт, Чарльза Діккенса. Та характеристика виховної системи у них є надто конкретизованою: такою, яка стосується саме індивідуалістського суспільства, але пов'язана з гуманістичними поглядами і альтруїстичним кредо окремого індивіда.

Попри всю різницю світоглядів, художники слова і педагоги-науковці в основу своїх світобачень покладають деякі загальні принципи. Прикладом художнього вираження цих загальних принципів може стати творчість Франсуа Рабле. Адже саме в його романі "Гаргантюа і Пантагрюель" зерно виховання основ інтелекту ґрунтується на формуванні почуття прекрасного та на аналітичному відборі раціональних критеріїв навчання.

Як відомо, Рабле дуже цікавили педагогічні теорії сучасності. В часи головування консервативних методів навчання та виховання він цікавився найпередовішими ідеями в цій галузі. Їх висвітлення та пропагування складає значну частину першої книги його роману.

Розглядаючи цю літературну перлину (роман "Гаргантюа і Пантагрюель") з кута зору педагогічного аспекту, можна сміливо говорити про давність основних засад навчання і

виховання, що успішно впроваджуються в практику сучасними педагогами. Звертаючись до досвіду великого майстра, науковці ще раз переконуються у тому, що формування знань — це живий процес. А успіх у його побудові і досягненні поставлених цілей та завдань можливий лише завдяки педагогічній майстерності вчителя.

Деякі елементи педагогічної майстерності (а вона є категорією не постійною, а такою, що змінюється та вдосконалюється із зміною розвитку кожної суспільно-економічної формації) викладені і науково обґрунтовані саме Ф. Рабле і саме у вище названому творі.

На наш погляд, використання комплексної методології у навчанні та вихованні може набути логіки наукового обґрунтування навіть у тому випадку, якщо вказується доцільність використання та поєднання однієї групи методів та заперечення і безглуздість інших. Звернувшись до роману Рабле, вже у другому розділі твору прослідковуємо критику схоластичного методу навчання. Магістр Тубал Олоферн "...зумів так добре викласти своєму учневі абетку, що Гаргантюа вивчив її напам'ять від початку до кінця і від кінця до початку. На це вони згаяли п'ять років і три місяці". Можна, звичайно ж, поставити запитання про доцільність вивчення, скажімо, абетки від кінця до початку, але у цьому немає потреби. Абсурдність такої "потреби" очевидна. Стає зрозумілим, що основна методологія Магістра Олоферна — відсутність здорового глузду.

Не дивно, що після навчання ще й у другого подібного вчителя "парубійко набрався такого розуму, що розум той завернув у нього за глузд". Негативне ставлення самого автора до такої практики навчання доводить навіть промовистість прізвища другого вчителя — Йолопіно Недолуга. Коментарі, як кажуть, зайві.

Відповідний до методу і наслідок. Гаргантюа дедалі "дурнішає, тупішає й соловішає". Щоправда, персонажі зовнішньо сприймають такий метод, як горе від розуму, саме тому дон Філіппо радить Грангуз'є "запросити до гостини якогось хлопця чи юнака, що вчився недовго, років хіба зо два". По суті, Рабле стверджує необхідність "свіжого" погляду на навчальний процес. Молодий педагог Понократ (носії саме нових поглядів на навчально-виховний процес) невдовзі після знайомства з

Гаргантюа знаходить ключі до вирішення проблеми. Він на практиці впроваджує (висловлюючись сучасною педагогічною термінологією) поєднання методів стимулювання та емоційного впливу, задіявши при цьому всі природні елементи. Його попередній учень, юнак Евдетон, якого навчали саме за новою методологією, звертаючись не інакше як "Високоповажний пане Гаргантюа", підібрав важелі психологічного впливу на однолітка, підкреслюючи значимість батьківського спілкування. Від першої особи він вказує: "...Я знаю, як любить вас ваш шановний батько Грангузьє, як повсякчас ревно турбується тим, аби ви мали гарну освіту та виховання". Тим самим вчитель висловлює приховану думку про необхідність пошани до батьків. Учень "...замість відповіді заревів коровою і вхнюпився носом у свій капелюх". З цього моменту вихованням Гаргантюа займається вчитель Евдетона Понократ.

З чого ж починає навчальний процес новий педагог? По-перше, з методу стимулювання навчальної діяльності, який виражається у тому, що "насамперед, він познайомив Гаргантюа з ученими — щоб захопити його справжньою наукою та збудити бажання згодом позмагатися і взяти над мудрими мужами гору". По-друге, з комплексної дидактики: поєднання відпочинку і навчальної діяльності: "...по дорозі обговорювати урок.", "Простували на майдан, грали там у м'яча." По-третє, з методу ненав'язливого зацікавлення предметом: "...за обідом читали вголос що-небудь цікаве про славу минувшину й весело між собою гомоніли". Крім того, "мова йшла про властивості, особливості, походження й корисність усього, що подавалося на стіл", що не могло не дати позитивного результату. Помічаємо тут, що, готуючи учня до сприйняття наукового матеріалу, вчитель використовує словесні методи в чергуванні з наочно-слуховими методами порівняння та аналізу.

Разом з тим, Рабле вказує на необхідність використання в навчально-виховному процесі ігрового моменту ("Карти і арифметика") для формування культурних звичок та розвитку логічного мислення учня.

Поряд з вище вказаним Рабле стверджує потребу відповідності форми і змісту, зовнішнього і внутрішнього. Якщо "колишні навчителі без утагу торочили, що зачісуватись по-іншому, чиститись і вмиватись — це марнувати дорожній час, відпущений для земного життя", то тепер "повторювали вранішню науку, а тоді Гаргантюа, посмакувавши сливовим варенням, чистив зуби стовбуром мастикового дерева та вмивався". А останнє — це вже й гігієна (принагідно помітимо, що Рабле, основним фахом якого була медицина, не міг лишатись осторонь від цієї проблеми).

Неабияким досягненням учителя є створення "ситуацій успіху" під час вивчення дисциплін, які були важкодоступними для учня. Саме тому "на стіл клалися карти, але не для гри, а для різноманітних дотепних арифметичних забав. У такий спосіб Понократ навчав Гаргантюа

любити числа, і той щодня по обіді та по вечері охоче брався за арифметику, геометрію, астрономію".

Вчительський талант Понократа підкреслюється намаганням досягти гармонійного підходу до поєднання науки з вихованням. Поряд з вивченням окремих дисциплін педагог прагне досягти комплексної цілі — бачення прекрасного у кожному предметі. Тому Гаргантюа "учився грати на музичних інструментах: арфі, лютні, спінеті, флейті, віолі й тромбоні, ...разом зі своїм конюшим Гімнастом вправлявся у верховій їзді". А це вже не що інше, як прагнення досягти гармонійної єдності розумового і фізичного розвитку, того, що давні греки визначали терміном "калокатія". Саме тому Рабле й дає деяким вихователям і друзям героїв давньогрецькі імена: Понократ, Гімнаст тощо.

Як бачимо, завдання педагогічної науки, що стосуються гармонії тіла та духу, Рабле ставить в основу життєвого дослідження. Світобачення письменника виходить далеко за межі філософських категорій абстракції та конкретизації. Це пояснює розроблена ним система раціонального розподілу "добового проміжку", де висвітлені різні способи спільної діяльності вчителя та учня (методи). За основу такої роботи можна взяти той факт, що "за вечерею повторювали те, що вчили в обід. Опісля заводили розумну і приємну бесіду. Потім співали під музику, іноді грали в карти та в бабки, а часом ішли провідати яких-небудь учених мужів або мандрівників, які поблукали по світах. Перед тим, як лягти спати, виходили на балкон і споглядали місяць на небі, зірки та планети. Потім Гаргантюа востаннє переповідав Панократові все, що прочитав, вивчив, побачив, почув, досягнув, зробив за день і, нарешті, вкладався спати".

Характеризуючи всю педагогічну систему, розроблену Рабле, особливо важливо відмітити, що письменник не відкидає актуальності і необхідності розвитку такої складової її частини, як позаурочне виховання.

Хоч би як вдало не було підібране поєднання психолого-педагогічних методів у вирішенні навчально-пізнавальних завдань, а все ж "він (Понократ — Ю.В. Пелех) розумів, що його плеканцеві треба часом порозкошувати на дозвіллі." І Гаргантюа робив те, що хотів — дурів, качався у траві, ... ловив перепілок, раків, жаб. Потім вони сиділи десь у холодку ... й проказували напам'ять вірші Вергілія або Гесіода, писали латиною веселі епіграми, а тоді перекладали на французьку⁷ мову".

Але, читаючи та аналізуючи роман Рабле, помічаємо, що, по суті, передові педагогічні міркування доби Відродження стали часткою фундаменту, на якому базується і наша власна педагогічна практика. Звичайно, сучасна українська педагогічна думка пішла набагато далі.

НОВЕ ПЕДАГОГІЧНЕ МИСЛЕННЯ В НАЦІОНАЛЬНІЙ КОНЦЕПЦІЇ ВИХОВАННЯ

Бокань Н.К).

м. Євпаторія, дитячий садок

Реальні факти свідчать, що тенденції, стереотипи педагогічного мислення попередніх десятиліть і нині живучі. Вони тією чи іншою мірою ще властиві багатьом батькам і педагогам. Відродження національної системи виховання, наукової спадщини К. Ушинського, П. Юркевича, Б. Грінченка, М. Драгоманова, І. Огієнка, С. Русової, Г. Ващенко та інших вітчизняних вчених, освітніх діячів і педагогів, творче застосування кращих надбань зарубіжної науки /А. Маслоу, В. Тейлор, К. Фрезер та ін./ створюють можливість звільнити наше мислення від необґрунтованих ідей, підходів, нашарувань. Чим глибше ми оволодіваємо здобутками вітчизняної педагогіки, її історії, повніше і всебічніше досліджуємо народну виховну мудрість і науково-педагогічну спадщину як єдину і цілісну національну систему, тим глибше і чіткіше усвідомлюємо її провідні традиції, ідеї, закономірності розвитку, сучасні перспективні тенденції в галузі співробітництва дитячого виховного закладу з батьками і громадськістю з питань виховання дітей на ідеях миру.

Основні змістовні компоненти нового педагогічного мислення з дослідження проблеми виховання дошкільників на ідеях миру, на наш погляд, полягають у наступних фундаментальних положеннях:

1. Дитина - центр навчально-виховного процесу, суб'єкт навчання і виховання.
2. Виховання дитини в душі миру - це, за своєю суттю, є самонавчання, самоосвіта, самовиховання, самоорганізація і самореалізація особистості.
3. Виховання дітей в душі мирі - природне, провідне виховання; дитячий виховний заклад і батьки - головні вихователі протягом усього життя дитини.
4. Виховання дітей дошкільного віку на національних традиціях - всеохоплююча і багатогранна система впливів, ідей і підходів, яка покликана пробуджувати, стимулювати розвиток закладених природою задатків, можливостей дітей, набуття ними соціального досвіду і реалізовувати завдання гуманізації і демократизації системи освіти.

Сучасний рівень розвитку національної системи виховання української педагогіки створює умови для індивідуально-конкретного, особистісно-спрямованого виховного впливу. Це сприятиме тому, щоб кожна дитина могла бути у гармонії із собою, із оточенням, бачити себе у єдності ланок: минуле-сучасне-майбутнє.

Педагог має знайти в собі сили розвинути свою енергію, творчість, виявити резерви свого «Я» з метою успішної реалізації генерального підходу у вихованні - дитина як суб'єкт дії, життєтворчості. Керуючись таким теоретико-методологічним підходом, педагоги відкривають цим самим і перед дітьми, і перед собою невичерпні можливості і нові перспективи виховання дітей на ідеях педагогіки миру. Це одна з найголовніших умов того, щоб школа стала для дитини школою радості, дослідницького пізнання, гуманного спілкування, мирного і творчого життя.

Завдяки гуманному спрямуванню педагогами навчально-виховного процесу діти формують у собі суспільно корисні цінності, прагнуть стати чесними людьми, палкими патріотами, стійкими громадянами України, борцями за мир між народами. Педагоги ставлять суспільно значущі цілі, завдання і в дружньому, партнерському спілкуванні, спільній діяльності з дітьми і батьками допомагають сприйняттю ними цих цілей, завдань, як своїх власних. Відчуваючи себе вільно і невимушено /саме при такій умові особистість стає відкритою, а її пізнавальний потенціал працює на природному високому рівні ефективності/, діти різного віку в майбутньому роблять свій вибір, приймають власні рішення, отже, розвивають, творять себе, стають борцями за мир і злагоду. Кожному батькові, вчителю, вихователю треба глибокого усвідомити, що з наукової точки зору не можна виховувати іншого. Можна виховувати лише себе.

Діти ведуть боротьбу за мир і взаєморозуміння з ранніх років за допомогою батьків, педагогів, громадськості згідно з тими ідейними орієнтирами, критеріями, цінностями, якими вони оволодівають в процесі вивчення змісту освіти. Під загальним мудрим керівництвом педагогів діти самостійно, творчо здобувають знання про Україну-Батьківщину, націю, людину, про самого себе як діяльну, біосоціальну, національну, можливо-прогностичну, індивідуально-неповторну особистість.

Треба постійно підвищувати статус дитини у родинному, шкільному і громадському житті з метою формування готовності бути господарем на рідній землі, захисником рідного дому і Вітчизни, ініціатором добрих справ, державотворцем.

Високе покликання теорії і практики виховання дітей на ідеях миру - зберігати і розвивати підрастаючі покоління українців та національних меншин нашої Батьківщини, формувати їх в душі національного розвою, творення рідної держави, готувати їх для життя в мирі серед людей.

В концепції національного виховання сказано: «Кожна методика може реалізувати своє право на вибір, у тому числі - на вибір ідеологічної та політичної позиції» (Концепція національного виховання // Освіта.-1994.-24 жовтня). Це, в свою чергу, «...зовсім не суперечить прагненню школи та інших навчально-виховних закладів здійснювати політичне виховання, виховувати українського патріота з високою політичною культурою» (там же), здатного до активної участі в оновленні нашого суспільства, збереження миру між народами.

Середня загальноосвітня школа, дошкільні та позашкільні заклади в певній мірі повинні зосередити свою увагу на розв'язуванні цих важливих питань і особливо на формування особистості кожної української дитини

ВИХОВАННЯ УЧНІВ НА ІДЕЯХ МИРУ

Чоп'як Н. Г.

вчитель Сатіївської школи
Рівненської області

Ми живемо у непростий час. І, як сучасники, зустрічаємося сьогодні з надзвичайним контрастом у діях людей, у вияві їх моральної суті. Ми бачимо злети людського духу у боротьбі за правду і справедливість, пробудження милосердя, подвижництва у справі врятування пам'ятників вітчизняної культури. І все це відбувається водночас із спалахами насильства, злочинності і хамства, наркоманії і алкоголізму. Іноді здається, що це крах системи виховання, крах педагогіки.

Але якої педагогіки? Я більш ніж переконана, що це й крах формалізму, примітивізму в теорії і практиці виховання є забюрократизованим державним апаратом.

Рух України до гуманного демократичного суспільства ставить перед педагогами нашої школи багато складних питань, вирішення яких дасть можливість знайти правильні шляхи, методи, форми виховної роботи. Мова йде про формування у учнів таких загальнолюдських цінностей, як любов і вірність своїй Батьківщині, розуміння та повага до інших народів і націй, мирне співіснування та співпраця з ними; моральних якостей: честі, совісті, почуття власної гідності; комплексу гуманістичних якостей: доброти, чуйності, терпимості, жалю, співчуття, милосердя. Для вирішення цих завдань педколектив школи постійно шукає і урізноманітнює форми і методи виховної роботи з дітьми.

Одним з таких нових напрямків загальної педагогічної теорії і практики є теорія миру. Адже саме в Україні є всі можливості для розвитку цієї теорії. Питання збереження миру у всьому світі не раз розглядалось на сесії Верховної Ради України, воно відображене в Конституції України та багатьох державних документах.

Україна підписала угоду про ліквідацію ядерної зброї на її території, заявила про участь в акції "Партнерство заради миру". Україна є головною на засіданнях ООН.

Одним із перших загальношкільних заходів в нашій школі є місячник "Мій край - моя історія жива", який проводиться в жовтні.

Мета його:

- розкривати розвиток і історичне значення національно-визвольної боротьби українського народу;
- виховувати учнів на ідеях миру;

- відроджувати національну культуру.

До його підготовки та проведення залучаються класні керівники з старостами, учнівський колектив школи. Адже зробити учнів активними співучасниками шкільного життя, а не спостерігачами - ось одне із завдань, яке прагнуть втілити в життя педагоги школи.

Форми роботи, які використовуються під час проведення місячника в школі, такі: класні години, книжкові виставки, зустрічі з ветеранами Великої Вітчизняної війни і учасниками національного визвольного руху.

Напередодні місячника ми проводимо педагогічну «оперативку», де педагоги вибирають найбільш цікаві та ефективні форми і заходи проведення місячника, визначають ті ланки роботи, де необхідний контроль і допомога учням, а також надають індивідуальні консультації молодим класним керівникам.

Велика організаційна робота проводиться з учнями. Для цього проводиться учнівський консиліум, в який входить голова комісії цікавих справ, президент клубу "Старшокласник", начальник штабу групи "Милосердя", голова учкому та ін. Тут обговорюються питання, обумовлюються напрямки діяльності учнівського колективу.

Йде мова про доцільність створення ініціативних груп (по представнику з кожного класу) для кращої підготовки та проведення окремих заходів місячника, а також про залучення до роботи цілого класу як окремо взятого цілісного колективу.

На консиліумі начальник штабу групи "Милосердя", виходячи з мети, звітується про проведену роботу (допомога пристарілим людям, уточнення списків людей, які потребують уваги і участі школярів, шефство над пам'ятниками загиблим воїнам), визначає цілі і завдання своєї групи на підготовчий період і під час проведення місячника. Ініціативна група пропонує провести ярмарку солідарності, а на виручені гроші купити пам'ятні подарунки для ветеранів.

До проведення такого велико масштабного заходу залучаємо і громадські сили. На спеціальному засіданні ради школи, де присутні батьки учнів, вибираємо ті ланки роботи, де можна найефективніше використати допомогу батьків. Зокрема, з ідеї батьків заплановано провести день примирення і панакхиду по загиблим, а також замовити кінофільм про минуле держави і разом з дітьми переглянути його.

Розпочинається місячник із святкової лінійки, на якій присутні батьки, вчителі, учні, учасники національно-визвольного руху. Мета її - виховати в учнів любов до Батьківщини, необхідність збереження миру на планеті, показати значення людини в боротьбі за мир.

Продовжує місячник низка заходів, присвячених визволенню України від німецько-фашистських загарбників. Тут і тематичні класні години ("Це було під Дубно", "Іквa пам'ятає"), і робота групи "Милосердя", і конкурс малюнків "Нам пам'яттю стали обеліски". Також діти демонструють свої вишивки, кулінарні та дерев'яні вироби на ярмарці.

Цікаво пройшла поїздка учнів 5-6 класів до краєзнавчого музею м. Дубно. Там школярі мали змогу перегорнути сторінки минулого нашого краю від найдавніших часів до нашого часу. Учні 7-8 класів провели зустріч з ветеранами Великої Вітчизняної війни, які розповіли про фронтове життя, про бої за визволення Дубно від німецько-фашистських загарбників.

У молодших школярів відбулося кілька заочних екскурсій на теми: "Стежками рідного краю", "Голубі джерела Волині".

Старшокласники підготували літературно-музичну композицію "Україно, мій духмяний дивоцвіт, через терни йшла до волі стільки літ".

А в день примирення всі учні школи віддали данину тим, хто загинув заради нас, заради майбутнього. Було покладено вінки і квіти до пам'ятника загиблим односельчанам.

Наступний етап місячника - славетні сторінки історії доби козацтва. Це і бесіди про твори мистецтва, котрі показують героїчне минуле України, наприклад, А.І. Монастирський "Запорожці", С.І. Васильківський "Козачий пакет", С.Г. Сластін "Проводи на Січ" та ін.; і книжкова виставка "Сини України - нескорені, горді", яку підготували бібліотекар школи і її помічники-учні, члени штабу "Живи, книго".

Виступили перед учнями із своєю міні-програмою і члени клубу "Старшокласник".

На цій зустрічі прозвучали народні пісні, які були зібрані і записані на території сільської ради.

Було проведено вікторину для 9-11 класів "Україно моя, Україно" та конкурс ерудитів для 7-8 класів за тематикою імен та символів, пов'язаних з козацтвом

та Запорізькою Січчю. Звичайно, не обійшлося і без спортивних змагань. Для молодших школярів була організована "Весела спартакіада", а старші брали участь у змаганнях "Між нами - козаками", де були використані елементи козацьких ігор та забав. Святково пройшов фестиваль героїко-патріотичної пісні "Червона калина", де переплітались пісні про славетне минуле нашого народу, про відважних синів України, про любов до землі рідної.

Разом із дорослими школярі переглянули кінофільм "Ярослав Мудрий", а потім обговорили його на своїх класних годинах.

Як своєрідний підсумок цього етапу була організована і проведена екскурсія в музей-заповідник "Козацькі могили". Діти на власні очі могли побачити сторінки героїчної історії нашого народу, пройти шляхом козаків Б.Хмельницького, відчутти незриме стремління наших предків до волі, бажання оберігати свій край, боронити його від ворога, але, разом з тим, - прагнення жити в мирі і злагоді з усіма, хто бажає добра Україні.

І останнім, завершальним етапом місячника "Мій край - моя історія жива" було проведення святкового концерту, де звеличувалась людина, її прагнення до волі, любов до рідної землі, бажання жити в мирі і злагоді, нести всім людям добро, мудрість, милосердя. Тут же, на концерті, були вручені невеличкі пам'ятні подарунки ветеранам, які були куплені на гроші, зароблені на ярмарці солідарності.

Виховання в учнів гуманізму, патріотизму, моральних якостей є пріоритетним у проведенні місячника. Тому не дивно, що в нашій школі навчаються діти різних національностей (вірмени, росіяни, грузини, азербайджанці). Ніколи не виникало конфліктів через належність дитини до тієї чи іншої народності. Саме використовуючи передові ідеї педагогіки миру, ми вчимо дітей поваги до історії, культури, традицій народів, що населяють нашу багатонаціональну державу, але, разом з тим, виховуємо гордість, що всі ми - громадяни незалежної України. І лише систематична і кропітка робота педагогів і учнів, яка базується на взаємному довірі, здатна принести бажаний результат; лише тісний взаємозв'язок педагогіки миру, героїко-патріотичного виховання, козацької педагогіки може виховати людину, гідну майбутнього громадянина України.

ЕТНОНАЦІОНАЛЬНІ ВІДНОСИНИ В СИСТЕМІ НАЦІОНАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ

Далюк Н.Я.

методист Рівненського економіко-гуманітарного інституту

В процесі суспільно-політичної і соціально-економічної розбудови нашої держави надзвичайно актуалізується питання виховання підростаючого покоління. Педагогічна думка з тривогою відмічає тенденцію до деморалізації та дегуманізації суспільства, втрати морально-ціннісних ідеалів.

Перебудова українського суспільства на засадах відвертості, демократії, милосердя і поваги висуває на перший план людину, здатну забезпечити подальший прогресивний рух. У Державній національній програмі "Освіта" (Україна XXI століття)" накреслено стратегію розвитку освіти на найближчі роки і перспективу, визначено курс на створення життєздатної системи неперервного навчання і виховання, забезпечення можливості постійного духовного самовдосконалення особистості, формування культурного та інтелектуального потенціалу як вищої цінності нації.

Відхід від тоталітарно-ідеологічних догм змусив переосмислити концептуальні засади та мету національної системи виховання. Сьогодні на перший план висувається проблема формування соціально-ціннісних якостей особистості з активною гуманістичною спрямованістю. Саме це можна вважати основним змістом миротворчого виховання молоді. Але форми і методи виховної роботи в навчально-освітніх закладах залежать від багатьох факторів, серед яких: історично-соціальний досвід регіону, історично-педагогічні традиції як елемент соціальної спадкоємності, соціально-політичні та соціально-економічні умови ареалу, демографічні та ін. особливості, відповідність форм і методів виховання суспільно значущій меті та національно-ціннісним гуманістичним ідеям.

Потужними регуляторами розвитку суспільства є сформовані внаслідок стійких етнопсихічних процесів соціальні настанови та стереотипи поведінки. Сучасна наука виділяє три основні моделі ставлення до чужих етносів, а саме: негативна абсолютизація етнокультурних відмінностей із запереченням рівності націй ("вони не такі, як ми, а, отже, гірші"); позитивна абсолютизація єдності етнічних культур з підкресленням рівності прав етносів ("немає ні єлліна, ні іудея"), і, нарешті, розуміння взаємозалежності, взаємододатковості моментів етнокультурної відмінності та єдності народів у загальній історії людства ("ми рівноправні, але ми різні, тому цікаві і потрібні один одному"). Зрозуміло, що саме ця остання позиція і є основою для діалогів етносів. Остання модель ставлення до інших етносів повинна стати підґрунтям для школи, знайти відображення в навчальних програмах і організації навчальних занять.

Педагогіці відомі досить вдалі спроби реалізації третьої моделі етнокультурних стосунків. Основою відповідної практики є розуміння того, що коріння

багатьох негативних явищ зі світу дорослих (також і расових та етнічних забобів, міжнаціональної нетерпимості та дискримінації) бере початок, окрім іншого, в недосконалості програм навчання та виховного процесу. Вона (недосконалисть) виявляється, зокрема, в тому, що традиційні шкільні підручники розраховані на досвід дітей певної культури. Дітям, котрим бракує цього досвіду, важко ідентифікувати себе з героями шкільних підручників (які, як правило, є представниками певного етносу країни), а це спричиняє труднощі в навчанні, формує відчуття відгородженості, невпевненості, а у їхніх однокласників - почуття вищості. Оцінюючи наслідки такого стану речей, ми приходимо до питання розробки системи навчально-виховних занять і заходів для формування у школярів доброзичливого ставлення до ровесників будь-якої національності.

Система виховання є серцевиною системи освіти і розглядається як цілеспрямована, систематична дія на духовний і фізичний розвиток особистості, зумовлена законами розвитку суспільства, людини та об'єктивними і суб'єктивними умовами. В широкому розумінні, система виховання - це сума впливів на психіку людини, спрямованих на підготовку її до побудови власного життя, участі у політичному, соціальному, економічному, духовному житті. Її складовими є як система самовиховання особистості, так і спеціально організований безпосередній і опосередкований вплив сім'ї, закладів освіти, педагогів, інформаційного простору та соціально-економічних умов.

Система виховання зумовлює формування навичок поведінки в сім'ї, під час навчання, на виробництві, в культурно-освітніх центрах, храмах, професійній та політичній діяльності. Зміст виховання визначається пріоритетністю вимог часу, потребами соціально-економічного розвитку і зумовлюється суспільними відносинами, станом науки, технологій, техніки, культури, родинно-сімейними стосунками, традиціями, рівнем системи освіти. Дані аспекти є взаємозалежними, динамічними, тобто: система виховує особистість, особистість - систему. Тому завдання системи виховання полягає в тому, щоб її учасники могли безболісно і повноцінно включатися в складну, а, часто, й суперечливу систему стосунків між людьми, колективами, державами, що залежить від їхнього вміння самостійно, творчо мислити в умовах не завжди безконфліктного людського спілкування, правильно сприймати й оцінювати не тільки самого себе, а й якості та дії інших індивідумів, людські взаємини, давати їм виважені, адекватні та принципові оцінки.

Здійснення виховання підростаючих поколінь у кожного народу завжди відбувається принаймні на двох взаємозалежних основах. З одного боку, це генетично

і історично зумовлено психічним, психофізіологічним та культурологічним складом характеру, темпераменту, волі й практичної діяльності людей як представників конкретного народу. Це яскраво виражається в здатності народу дотримуватись своїх звичаїв, традицій, обрядів, тобто всього того, що зветься національною культурою. З іншого боку, це конкретні соціально-педагогічні умови життя народу, які часто бувають антагоністичними щодо національної етнопедагогіки.

Такі умови часто підривають прагнення народу до самовираження і самозбереження своєї національної неповторності. Соціально-педагогічні умови життя народу тільки тоді виконують свою благодітельную функцію, коли вони забезпечують розвиток національних культур та поступове й добровільне засвоєння культурних систем інших народів, тобто не порушують еволюційного, інтегративного характеру взаємозближення, взаємопроникнення і взаємозбагачення культур інших народів.

Дедалі частіше порушується питання про доцільне розроблення педагогіки толерантності, оскільки сьогодні більшість шкільних колективів становлять сукупність культурного розмаїття і потребують нових педагогічних підходів до змісту освіти, які відображали б знання і розуміння інших народів, їх культур, історії, розуміння спільності і єдності людського співіснування, формування почуття відкритості та поваги до інших, розкривали джерела ворожості, неприязні, відчуження. При цьому важливим є створення товариського клімату в школі, при якому повинні чітко сприйматися учнями "симптоми" нетерпимості: образлива та зневажлива лексика, яка принижує людей іншої культури, негативні стереотипи й узагальнюючі упередження. Педагогіка толерантності має навчати вмінню аналізувати ситуацію, середовище у школі, класі, сім'ї, розвивати здатність до критичного самоаналізу, пропонувати як загальні процедури, так і конкретні заходи і прийоми формування реакції на нетерпимість і визначення шляхів її подолання або нейтралізації.

За змістом державної програми національного виховання в сучасній школі доцільно потурбуватись про те, щоб учні здобули систему фундаментальних знань про свій народ, про все, що пов'язано з малою та великою Батьківщиною. Водночас, необхідно показати учням значущість загальнолюдських цінностей для кожного народу. В будь-якому куточку нашої планети пульсують проблеми війни і миру, добра і зла, любові і ненависті. Тому дуже важливо розумно, без крайнощів впроваджувати національну ідею в навчання та виховання.

В розбудові національної системи виховання дітей та молоді треба виходити з того, що кожен народ - це неповторне і самобутнє явище на землі. Цим пояснюється специфічність багатьох проявів його духовності і змісту матеріального життя. Водночас, неважко помітити, що деякі моменти людського повсякдення мають схильність до ідентичності. Тому завдання системи виховання полягає в тому, щоб її учасники могли безболісно і повноцінно включатися в складну, а часто й суперечливу систему стосунків між людьми, колективами, державами, що залежать від їх вміння самостійно, творчо мислити в умовах не завжди безконфліктного людського спілкування.

Здійснюючи національне виховання, яке ґрунтується на національних цінностях, ми, так чи інакше, спираємося на загальнолюдські цінності. У найпростішому та найзагальнішому вираженні загальнолюдські цінності - це, знову ж таки, ідеали, норми, вироблені людством у процесі свого

цивілізованого поступу. Скажімо, загальнолюдські моральні цінності (справедливість, рівноправність, свобода, милосердя, чуйність, толерантність, доброзичливість, братерство, солідарність, миролюбивість) притаманні не лише цивілізованій спільноті, а й іншим високорозвиненим націям. Інтеграційні процеси змішують, викристалізують загальнолюдські цінності. Нація, прагнучи зберегти самобутньо-специфічне, робить свій внесок у ці процеси і, водночас, засвоює досягнення інших. Отже, загальнолюдські цінності - це національні, збагачені цивілізованими народами, а національні - це загальнолюдські в національному вияві. Отож, важливою є проблема дослідження співвідношення національних і загальнолюдських цінностей у різних засобах і формах виховної роботи з дітьми та учнівською молоддю на різних етапах формування їх особистості.

Та це аж ніяк не означає, що ми маємо «заиклитись» у вузькому колі власних проблем. Зі своєї "української хати" мусимо досягнути розумом і ділом проблеми близьких чи далеких сусідів, розуміти і співпрацювати з ними, а не ворогувати. Наш виховний ідеал займає почесне місце поряд з іншими цивілізованими народами. Це вказує на спільність розвитку української педагогіки з європейською. Адже досягнення одного народу на невеликому європейському просторі швидко ставали надбанням інших народів. Свідченням цього є те, що педагогічні системи Коменського, Песталоцці, Ушинського, Сухомлинського знаходили своїх прихильників і послідовників у всіх народів Європи.

Освітня, попри всі сучасні негаразди і труднощі, мусить бути вірними загальнолюдським принципам, сформульованим нашими попередниками - К.Д.Ушинським, А.С.Макаренком, В.О.Сухомлинським: проповідувати і відстоювати ідеали добра, миру, соціальної справедливості і милосердя. Пошуки взаєморозуміння, вміння йти на поступки і компроміси в ім'я миру і спільної злагоди - це дорога до стійкого миру і національного процвітання.

Важливим концептуальним положенням у реформуванні освіти ХХ - поч. ХХІ ст. є ідея української національної школи як за формою, так і за змістом. В сю систему навчально-виховної роботи слід підпорядкувати цій ідеї. Вона повинна найприроднішим чином розвиватися не тільки в так званих україномовних школах, а й школах з іншими мовами навчання. Звичайним має стати розуміння й урахування національних особливостей контингенту цих шкіл, ні в якому разі не можна допускати проповідання і заохочення ворожнечі на національному ґрунті, протиставлення й возвеличення одних народів чи соціальних груп іншими за будь-якими причинами чи ознаками.

Тільки на таких засадах можливе здійснення справжнього реформування школи, освіти, культури, відродження національної духовності й громадської зрілості українського народу, забезпечення йому належного місця серед народів світу.

ЕКОНОМІЧНЕ ВИХОВАННЯ ШКОЛЯРІВ

Загирьки В.І.

Новоград-Волинський міськвиконком

Шість років Україна знаходиться в перехідному періоді, трансформує суспільство, будує нову державу. В умовах кардинальних змін в соціально-політичному та економічному житті виникла гостра необхідність реформування світогляду людей, орієнтирів та критеріїв оцінки життя і подальшого його забезпечення. Цілком природньо (і це мають, перш за все, зрозуміти всі громадяни, особливо - молоде покоління), що без стійкого переконання саме у самовивітанні, самостійному забезпеченні свого кращого, більш цивілізованого буття, без особистої відповідальності кожного члена суспільства за долю незалежної, суверенної України, а, значить, і свою, швидких, бажаних позитивних змін у нас не відбудеться. І тут лукавити, замовчувати причини сучасного стану суспільства просто грішно, бо у великій мірі саме через відсутність нормально підготовлених кадрів, ринково мислячих і діючих громадян, через невпевнені і явно недостатні дії держави та її органів у центрі і на місцях в країні мають місце такі серйозні негаразди, кризові явища (практично у всіх сферах суспільства), соціально-економічна нестабільність, духовний та професійний нігілізм, розчарування і байдужість.

Складність і в тому, що значна частина нашого населення, особливо літні покоління й середні його верстви, проживши перших кілька років незалежності, відчувши на особистому благополуччі наслідки надто спрощених, романтичних підходів держави, деяких політичних сил до непростих проблем новітнього державотворення, некритичного копіювання зарубіжного досвіду (іноді - абсолютно непридатного до української самобутності, невластивого національному менталітету) з ностальгією згадує недавнє минуле, період відносної стабільності в суспільному житті, не бажає сприйняти потребу обов'язкових реформ епохи перемін, нових тенденцій світового розвитку, прагне всілякими засобами реанімувати, на їх погляд, надійну /для колишньої системи/ жорстку командно-адміністративну практику, органічно поєднану з тоталітаризмом.

Час вимагає кардинальних змін у всіх сферах

суспільства, в тому числі - економічній, виховній, професійному орієнтуванні підростаючого покоління. Потребує нових підходів формування у молоді життєво-прагматичного, економічного мислення, усвідомлення нею закономірностей новітнього розвитку, розбудови українського суспільства. Адже суспільно-економічна ситуація набуває суперкризового, патового стану. В середньому' по Україні на кожне робоче місце претендують на сьогодні /1.10.97./ по 14 безробітних громадян.

Однією з основних ланок цього процесу є загальноосвітня школа, формування в учнів готовності до самостійної цивілізованої, узаконеної економічно-підприємницької діяльності, власного мислення і висновків, пошук шляхів життєзабезпечення суспільства, своїх родин, сімей.

В зв'язку з цим вимагає суттєвого удосконалення зміст навчального процесу, створення незвичайних педагогічних умов для економічного виховання школярів, особливо старшокласників, в період запровадження ринкових відносин. Абсолютно зрозуміло, що це не проста справа, яка потребує неабияких наукових обґрунтувань, практичних навиків, пропозицій, які з успіхом, зацікавленням сприйняли б учні.

А тому, на мій погляд, уже в перші роки навчання в школі необхідно мати потрібні умови, чіткі напрямки формування у учнів початкових уявлень про підприємницьку діяльність, бережливості та її ціну, місцевий та самостійний бізнес, сімейний бюджет. Особливу увагу в цьому процесі необхідно відвести бережливому ставленню до суспільної власності (турбота про свій клас, школу, шкільне обладнання; економія електроенергії, палива, води, охорона навколишнього природного середовища тощо). Чільне місце в навчальних буднях потрібно відвести прищепленню старшокласникам охайності, економії суспільного та свого особистого часу, матеріальних благ. Не дивлячись на початок життєвої ходи, не слід побоюватись розумового перенапруження школярів введенням їх в основні економічні поняття; навпаки,

як свідчить наявний в Житомирській області досвід, заняття старшокласників в різноманітних гуртках технічної творчості позашкільних та шкільних установ, вони із задоволенням, інтересом тягнуться до оволодіння такими поняттями, як: валовий національний продукт, його частка на душу населення, національний прибуток і бюджет, потреби суспільства і рівень їх задоволення, ринок і ціна, податки, фінанси, кредит, банки, бізнес, підприємництво, приватизація тощо.

В цьому відношенні допомогти учням може введення факультативних курсів. Все більше популярним і корисним стає запровадження в школах курсу «Основи економіки», а також «Політологія», що має місце в школі-гімназії міста Новоград-Волинського.

Прикладом перших кроків до створення педагогічних умов системної економічної освіти, виховання старшокласників в сучасних умовах може слугувати організація спецкласів в середніх школах № 7 та № 25 міста Житомира, яким надано статус «Школа-інститут». У створенні вказаних навчальних закладів свою провідну роль та практичну допомогу реалізував приватний фінсько-український Інститут менеджменту і бізнесу. Тут уже в десятому класі учні отримують студентський квиток, вони практично за два роки вивчають всі предмети першого курсу інституту. Крім спеціальних предметів, які викладають висококваліфіковані фахівці вузу, старшокласники поглиблюють знання з української та іноземної мови, інформатики, математики, географії, підприємництва. Це дає змогу разом з отриманням атестату зрілості про середню освіту стати студентом відразу другого курсу інституту.

Показовою є можливість поглиблювати економічні знання учнів і в позашкільних установах. Так, при обласному центрі науково-технічної творчості та першому ліцеї м. Житомира працюють секції економіки обласного територіального відділення МАН /Малої академії наук/. Переможці різноманітних конкурсів-захистів /учні - члени МАН/ в 1997 році стали студентами економічних факультетів вузів України.

Проте, загалом в області, як і в цілому по Україні, ще не створено практично жодного учнівського кооперативу, який би міг працювати на засадах госпрозрахунку; самоокупності. Причини загально відомі: відсутність досвідчених кадрів, бази, стартових фінансових можливостей, недосконалість належної прагматичної, державної, економічної, освітнянської політики.

Велике значення у економічному вихованні старшокласників повинне відводитися владою фінансовій підтримці реалізації державної освітнянської політики на місцях. Певною мірою це забезпечується, зокрема, в місті Новоград-Волинському, про що свідчать показники бюджетних асигнувань на освіту за останні роки. Як результат, в освітнянських колективах стали можливими цікаві

кроки по створенню реальних педагогічних умов економічного виховання учнів в період ринкових перетворень. Такі умови сприяють оволодінню елементарними і більш складними економічними знаннями, ознайомленню зі складними проблемами ринкових відносин, визначенню кожним вихованцем свого місця в нових економічних умовах.

У вже згаданій раніше школі-гімназії /директор С.М. Павловська/, СШ №4 /В.Г.Федорчук/, СШ № 11 /К.Д. Сідлецька/ запроваджені курси «Основи економічних знань» /10-й клас/, «Основи ринкової економіки та підприємництва» / II-й клас/, в яких навчання ведеться за державними програмами, методично забезпечується необхідними посібниками, підручниками видавництва «Відродження», повним комплектом слайдів, відеофільмів та комп'ютерних програм. На базі цих курсів планується ввести міжшкільний курс для старшокласників ще десяти шкіл міста. Тут же організовано «Бізнес-клуб», програма якого передбачає зустрічі з провідними економістами і підприємцями міста, ділові ігри, конкурси-змагання. В 1997/1998 навчальному році передбачено введення програми економічного виховання для першого, а в наступному - для інших класів за апробованими діловими планами.

Серед створених у місті умов для економічного виховання одна з головних полягає у чітко спланованому сприянні міської служби зайнятості та центру соціального захисту молоді в укладанні угод між дирекціями шкіл та замовниками на виконання підготовленими та здібними старшокласниками ремонтних і інших робіт. Загалом, тільки за канікулярний період 1997 року ремонтними учнівськими, а також комплексними учнівсько-батьківськими бригадами виконано обсяг робіт на суму понад 44 тисячі гривень.

Справжнім методично-організуючим, профорієнтаційним центром економічного виховання, ринкового мислення школярів став міський Палац шкільної молоді /З.О. Шлендер/, де функціонує понад 25 профільних об'єднань, гуртків.

Повчальний досвід економічного виховання накопичено і у школах №№ 2, 3, 6, 7, /директори В.С. Титяневич, О.О. Кучийський, Б.О. Осадчук, В.І. Овдіюк/, де запроваджені і функціонують курси «Основи вибору професії» /8-9 класи/, «Обробка деревини» /9-11 класи/, «Школа молоді господині» /9-11 класи/, «Основи виробництва» /11 клас/, «Основи підприємницької діяльності» /10 клас/.

Тут, а також в СШ № 4, функціонують гуртки художньої вишивки, пошиття одягу для іграшок; вироби реалізуються, виручені кошти (за погодженням зі школярами) витрачаються на придбання необхідних матеріалів, заохочення. В СШ № 3 на базі шкільної майстерні по дереву і металу працює гурток декоративно-прикладного мистецтва, кошти від замовлень направляються на ремонт та благоустрій. Тут же, як і в інших школах, планується запровадження курсу «Основи сімейної економіки та малого бізнесу» для учнів 9-х класів, організація молодіжного кафе на

госпрозрахункових засадах із залученням до роботи старшокласників.

Надаючи важливого значення адаптації вихованців до умов формування ринкових відносин, керівництво школи № 5 /Н. В. Максимова/ запровадило поглиблене вивчення швейної справи для дівчат та столярної для хлопців.

Однією із провідних шкіл міста в справі збору металобрухту та макулатури є школа № 6 та № 7. В цьому році ними (згідно угоди з відповідними господарськими структурами) доставлено на 51 базу цих матеріалів сумою понад 3 тисячі гривень, які направлені на ремонт школи, заохочення учнів. Тут одержано державну ліцензію та запроваджено поглиблене вивчення авто - і швейної справи /починаючи з восьмого класу/. Як результат, разом з атестатом зрілості про середню освіту випускники отримують професію водія автомобіля категорії «С» та швей-мотористки. Планується: професійна підготовка водіїв з інших шкіл, технікумів, училищ міста, відродження шкільних ярмарків з продажу виробів, виготовлених учнями на заняттях гуртків та в домашніх умовах.

В школі № 7 створено куточок професійної орієнтації школярів; психологом, працівниками міських служб постійно практикуються лекції на теми психологічної готовності учнів до вибору професії, шкільні фірмові ярмарки для батьків та мешканців прилеглого мікрорайону. На базі школи працюють гуртки міського Палацу шкільної молоді з фітодизайну, вишивки, запроваджується цикл лекцій з основ підприємницької діяльності, ринкових відносин, а також з правових засад підприємництва. до проведення яких залучаються керівники та спеціалісти міських державних структур, підприємств, приватних фірм. Відкрито гурток з проблем маркетингу.

Помітною є практика створення необхідних педагогічних умов освітянським колективом СШ № 9: учні /дівчата/ 10-11 класів протягом навчального року проходять безкоштовну виробничу практику в торговельних підприємствах, магазинах міста з наступним /після закінчення школи/ працевлаштуванням. На самоокупність переведено кондитерський цех школи, де здібними школярами поглиблюються знання та набуваються навички у справі виготовлення кондвиробів. Обсяг середньомісячного їх заробітку перевищує 6 тисяч гривень /половина щомісячного виробництва

промислової продукції заводом будматеріалів за останній рік!/. Тут практикується робота шкільної виробничої бригади у шефському сільськогосподарському підприємстві по догляду за сільськогосподарськими культурами та збору врожаю. Цьогорічний розрахунок колективного господарства зібраною продукцією суттєво знизив ціни у шкільній їдальні.

Цікава практика має місце в школі № 10 /З.М. Козубенко/, де розроблена своя концепція професійної, підприємницької орієнтації школярів, функціонують різноманітні гуртки /виготовлення виробів з дерева, рам для картин, коробок з природного матеріалу, вишивання/. Реалізація виробів на шкільному маркеті дозволила в цьому році придбати тканини, нитки для вишивання, інструменти в майстерню і т.п. на 120 гривень.

Розроблено міськвиконкомом програмою економічного виховання в освітянській сфері міста передбачені значні асигнування, створення глибоко продуманих педагогічних умов для періоду ринкових перетворень. Зокрема, на базі міського центру соціального захисту молоді буде запроваджено курс «Правові засади організації підприємницької діяльності» для учнів 10-11 класів. В ході періодичних бесід працівників центру та державної податкової адміністрації зі старшокласниками на предмет їх самовизначення проведено ряд тестувань на професійну придатність /ця робота продовжується/, що дає змогу випускникам реально оцінювати свої можливості.

Мерією міста за поданням центру зайнятості щорічно проводиться бронювання необхідної кількості робочих місць на підприємствах для випускників-сиріт та тих, що перебувають під опікою. Як і раніше, поглиблюються шефські зв'язки, взаємодопомога, професійне збагачення та орієнтація школярів на проблеми ринкового сьогодення.

Вся ця робота (як і її багатогранний комплекс з боку владних структур, всіх суб'єктів суспільно-економічного життя) забезпечує порівняно сприятливі умови для благополучного життєзабезпечення населення міста, його нормальної перспективи як містечка європейського рівня.

ПРОБЛЕМА ШКІЛЬНИХ САМОДІЯЛЬНИХ КЛУБІВ В ПЕДАГОГІЦІ

Розум Н.В.

викладач, аспірант
Рівненського економіко-гуманітарного
інституту

У вихованні учнівської молоді важливу роль відіграють шкільні самодіяльні клуби.

Під шкільним самодіяльним клубом слід розуміти об'єднання учнів для спільного відпочинку, дозвілля і спілкування, пов'язаних з найрізноманітнішими інтересами учнів - суспільними, науковими, художніми і спортивними, які спрямовані на формування їх переконань, особистості нової людини.

Перші клубні об'єднання виникли ще в минулому столітті у школах США. Пізніше такі клуби стали працювати в школах Англії, Франції, Італії та інших країн Європи. В школах царської Росії такі клуби почали діяти у 1896 році. Основна мета шкільних самодіяльних клубів кожної країни - допомога керівництву школи у вихованні своїх учнів в дусі вірних патріотів свого народу.

В українській школі клубна робота будується на громадських засадах. Вона об'єднує учнів не тільки для відпочинку і їх дозвілля, але й для живого безпосереднього й невимусового спілкування школярів, спрямованого на формування їх світогляду, вироблення стійких суспільних поглядів та переконань.

В дні клубної роботи учні обговорюють суттєві питання життя суспільства і свого колективу, колективні дії на основі загальних інтересів і інтересів кожного школяра.

Шкільний клуб - це центр, куди збігається вся робота учнівського колективу. Клубна робота є найбільш цінною в системі досягнення тих знань, які ставить перед собою загальноосвітня школа в справі виховання і навчання школярів.

Професор Р.Г. Лемберг, підкреслюючи роль клубу в житті школяра, відмічає, що без нього, "без цієї надбудови школа неминуче обмежує індивідуальний розмах інтересів, глушить наукову допитливість, замикає духовні горизонти".

В школах України учнівські клуби використовують досвід роботи шкільних клубів шкіл інших країн на принципах самодіяльності, романтики, творчого зв'язку з життям, зважаючи на інтереси і нахили учнів. Наприклад, чеські педагоги в шкільних клубах вбачають необхідну ланку систем виховної роботи, яка забезпечує не

тільки навчання, але й продовження виховного впливу на учнів в їх позанавчальний час.

Дитячі клуби в школах Польщі допомагають вчителям формувати особистість школяра і "дають освіту, вчать, розважають і можуть в звичайних умовах виконувати виховні завдання".

На різних етапах розвитку української школи шкільні самодіяльні клуби виконують певні функції. За часів СРСР основна діяльність шкільних клубів була спрямована на трудове виховання учнів, на організацію їх культурного дозвілля і формування на цій основі учнівського колективу. В нашій країні педагогічна наука почала досліджувати проблему клубної роботи в школі давно. Вже в 1918 році з'явилися роботи, в яких була зроблена наукова розвідка по проблемі шкільних самодіяльних клубів. Похвально зустріли педагоги вихід праці П.О. Заболотського "Дома юношества и школьные клубы", яка вийшла в Ніжині. Деякі рекомендації щодо організації роботи шкільних клубів розробив С.Н. Крюков у книзі "Дети - граждане будущего", що вийшла в Пензі. Автори обох праць не розглядали такої важливої проблеми, як проблема виховання учнів в системі клубної роботи школи.

М.М. Білокопиткова у своїй роботі "Соціально-політична робота в школах-клубах для підлітків" (М., 1920), розглядає шкільні клуби як одну із форм залучення підлітків до трудового виховання.

В 20-30 рр. з'явилися роботи М.М. Шульмана, С.М. Ривеса, А.П. Пинкевича, В.М. Шульгина, С.Я. Каменева, М.М. Пістряка, С.І. Пфейфера, К.І. Львова, М.В. Політаєвої та ін., присвячені роботі шкільних самодіяльних клубів. Основний напрямок праць цих авторів - показ трудового, інтернаціонального та естетичного виховання учнів у самодіяльних клубах.

Клубну роботу серед учнівської молоді А.С. Макаренко вважав за один з найважливіших засобів формування особистості дитини, за засіб суспільного гарту школяра. Соратник А.С. Макаренка В.М. Терський твердить, що "клубна робота складала важливу частину всієї нашої роботи" і що вона була спрямована, в першу чергу,

на виховання дітей,

В роки Великої Вітчизняної війни (1941-1945 рр.) в шкільних самодіяльних клубах проводилась велика робота по трудовому та патріотичному вихованню учнів. Цінні рекомендації щодо організації клубної роботи з учнями в умовах воєнного часу були розроблені в працях О.О. Пінта та Р.І. Бланк.

О.О. Пінт зазначає, що в тяжкі роки Великої Вітчизняної війни радянська школа використовувала різні форми і методи трудового, інтернаціонального і патріотичного виховання. В цьому напрямку спрямовувалась і клубна робота серед школярів.

В 50-60 рр. опубліковані праці з питань клубної роботи в школі М.І. Алпатова, В.С. Доценка, П.О. Ключникової, Д.І. Водзінського та інші. Захистили кандидатські дисертації Б.І. Орловський (1951), П.О. Ключникова (1958), докторську - О.П. Романов (1951) та ін. Ці дослідники акцентували основну увагу на виявленні можливостей самодіяльних клубів щодо патріотичного виховання підлітків та організації їх дозвілля.

Проблему роботи самодіяльних шкільних клубів продовжують досліджувати Д.І. Водзінський, С.Я. Дем'янчук, А.С. Дем'янчук, Є.І. Коваленко, Г.І. Фролова, В.С. Доценка, О.Я. Журкіна, П.М. Щербань та ін. В їх працях аналізуються форми і методи роботи шкільних клубів, показана діяльність клубів з організації культурного дозвілля різних вікових груп учнів. Але робота шкільних клубів по суспільному вихованню дітей висвітлена недостатньо.

За характером діяльності шкільних клубів, уподобань школярів можна зробити наступну класифікацію клубів:

1. Шкільні клуби суспільного характеру. До цього типу відносяться політичні, краєзнавчі, клуби цікавих зустрічей, інтернаціональної дружби тощо.

2. Шкільні клуби старшокласників по науці і техніці. До цієї групи належать клуби любителів фізики, математики, хімії, клуби технічної творчості, клуби по професії тощо.

3. Шкільні клуби любителів літератури й мистецтва. До цієї групи належать клуби любителів театру, кіно, літератури, самодіяльної пісні, поезії, образотворчого мистецтва тощо.

Серед цих клубів найбільш ефективними в роботі по суспільному вихованню учнів є клуби суспільного характеру, які в останній час стали інтенсивно створюватися в школах. Вони носять різні назви, але зміст їх роботи спрямований, в першу чергу, на виховання учнів, а не зводить

школярів тільки до організації їх дозвілля і розваг.

Упродовж останніх років ми провели експерименти в школах Житомирської та Рівненської областей, які полягали в конструюванні нових форм виховної позакласної роботи зі старшокласниками і їх перевірки в умовах роботи шкільних самодіяльних клубів. Експерименти проводились на основі попереднього складання методики проведення того чи іншого виховного заходу. Окремі положення методик виступали як робочі гіпотези (шкільний самодіяльний клуб - організований центр виховної позакласної роботи з учнями; шкільний самодіяльний клуб - комплексна форма виховної позакласної роботи старшокласників і т.д.). Крім того, ми практикували метод спостереження, анкетування, проведення бесід, написання творів старшокласниками, вивчали документацію багатьох учнівських клубів. У своїй роботі використали метод порівняльного аналізу, який проводили в двох напрямках: аналіз виховної позакласної роботи, де такі клуби працювали упродовж багатьох років, і у школах, де шкільні самодіяльні клуби не працювали.

Експериментальна перевірка роботи 16 таких клубів показала високу ефективність роботи клубних об'єднань, які працювали упродовж багатьох років.

ОЦІНКА ЕФЕКТИВНОСТІ ЕКОНОМІЧНОГО ВИХОВАННЯ СТАРШОКЛАСНИКІВ

Юрчук Н.С.

старший викладач Рівненського
економіко-гуманітарного інституту

Проблема економічної підготовки особистості завжди була і надалі залишається однією з найактуальніших у процесі розвитку педагогічної науки та практики, особливо на сучасному етапі «роздержавлення власності, розгортання процесу приватизації, нових ринкових відносин. Наукова економічна свідомість проникає в суть і зміст економічних явищ, процесів, розкриває закономірності їх розвитку. Як узагальнення більш високого порядку, наукове економічне мислення повинно сформуватися у старшокласників у чітку систему' поглядів, у певні практичні переконання, що базуються на загальнолюдських цінностях: честі, совісті, правдивості, доброзичливості, бережливості, підприємливості тощо.

Достатню увагу слід приділяти формуванню навичок оцінювання кожної особистості. Виникла необхідність розглянути цей аспект, визначити відповідні критерії ефективності крізь призму єдності різних навчальних предметів та специфіку економічної освіти і виховання старшокласників.

Можна виділити два блоки знань, які включаються в підготовку майбутнього фахівця: економічна освіта і методичні основи економічного виховання учнів.

Шкільний курс з основ економіки сприяє підготовці майбутнього фахівця. У процесі його вивчення старшокласники опанувати наукову теорію економічного вчення.

Методичні основи економічного виховання учнів включають вивчення таких питань: мета і завдання економічної освіти учнів, інформації та пропаганди знань; формування у школярів позитивного ставлення до економічних знань; зміст роботи по класах; застосування технічних та аудіовізуальних засобів навчання тощо.

Враховуючи соціально-економічні реформи, слід переглянути навчальні програми загальноосвітніх шкіл з метою включення нових спецкурсів, зокрема, з профорієнтації, які передбачають вивчення соціально-економічних характеристик професії. Потрібно не лише глибоко досліджувати сучасні тенденції

підготовки майбутніх фахівців, аналізувати навчальні плани і програми, посібники з точки зору відповідності їх сучасному економічному розвитку України, а й систематично вивчати рівень підготовки вчителів, зокрема, до здійснення економічної освіти та виховання учнів. Причому, слід аналізувати рівень підготовки як вчителів, так і студентів-випускників. Такий аналіз дає змогу співставити якість роботи вчителів і рівень їх підготовки у вузі, а це допомагає вносити певні корективи і у зміст їх підготовки, і у систему підвищення кваліфікації.

Суть загального інтегрального критерію впливає з основної мети економічної підготовки старшокласників, покликаної сприяти розв'язанню головної економічної проблеми - підвищення ефективності економічної освіти та виховання школярів. Загальним критерієм ефективності економічної підготовки майбутніх фахівців є рівень відповідності їх оцінки повсякденної економічної діяльності вимогам об'єктивних законів розвитку молоді незалежної держави.

Перша передумова свідомої участі старшокласника в економічному житті суспільства - це пізнання об'єктивних закономірностей розвитку економіки, розуміння ролі і місця кожного в її прогресивному перетворенні. Ефективність змісту повсякденної економічної діяльності змісту і вимогам об'єктивних економічних законів є найсуттєвішою ознакою у вивченні ефективності підготовки. Вивчаючи закони і беручи участь в перетворенні суб'єктивних економічних умов свого життя, майбутні фахівці змінюють себе, свою свідомість та економічну поведінку.

Цей процес впливає на формування таких якостей особистості, як бережливість, економність, ініціативність, підприємливість, любов до праці та інші, які в кінцевому рахунку виступають як норми економічної та моральної поведінки.

Норми економічної поведінки - це суспільно визначені вимоги до однотипних вчинків старшокласників у повсякденному житті та діяльності

відповідно до дій об'єктивних економічних законів, реалізації економічних потреб та інтересів. Реальною силою норми економічної поведінки стають тоді, коли усвідомлюються, стають переконанням майбутнього фахівця.

Висока економічна освіта не в усіх і не у кожного формує бережливість та ощадливість у відношенні до різних форм власності. Ці якості можуть набувати і суто споживацького характеру. Саме тому формування у старшокласників якостей бережливості, підприємливості, повсякденної готовності робити так, як того вимагають громадські інтереси, реалізуючи разом з тим і особисті, є однією з особливостей процесу економічної підготовки старшокласників. Отже, другим специфічним критерієм економічної підготовки майбутніх фахівців є ступінь перетворення економічних знань в переконання, що стимулюють їх практичні дії згідно з вимогами об'єктивних економічних законів.

Відповідно до структурних компонентів економічної підготовки (економічна освіта в процесі вивчення основ наук, організація економічної підготовки в суспільно корисній праці, розвиток економічного мислення в позанавчальній діяльності) правомірно виділити специфічні критерії ефективності:

- рівень засвоєння економічних знань, вмінь і навичок;
- рівень розвитку економічного мислення;
- відповідність організації економічної підготовки старшокласників завданням формування економічних якостей особистості, прагненням реалізувати ці якості

в повсякденній практичній діяльності;

- участь майбутніх працівників у проведенні виробничої практики, виявлення рівня розвитку творчої ініціативи, спрямованої на підвищення ефективності і якості роботи.

Для практичної оцінки ефективності економічної підготовки майбутніх фахівців можна виділити деякі групи показників. Зокрема, ними можуть бути показники, які характеризують рівні:

- засвоєння певного обсягу економічних знань;
- розвитку економічного мислення;
- оволодіння старшокласниками необхідною сукупністю вмінь і навичок економічної діяльності в процесі виконання завдань продуктивної праці;
- виховання економічних моральних якостей майбутнього фахівця.

Економічне виховання старшокласників - не самоціль. Воно є одним із засобів різностороннього розвитку особистості майбутнього фахівця, його підготовки до ефективної економічної діяльності. Наприкінці, в результаті цієї діяльності і проявляється ефективність економічної підготовки.

Економічна підготовка старшокласників, з одного боку, спрямована на формування світогляду, ідейної переконаності і суспільно-політичної активності учнівської молоді, виступає в якості відносно самостійного напрямку діяльності школи по формуванню економічних рис особистості, а з другого - виступає як складова частина загального та професійного навчання, підготовки членів суспільства до активної економічної діяльності в нових ринкових відносинах.

ДЕЯКІ ВІДОМОСТІ ПРО НАРОДНУ ОСВІТУ ВОЛИНИ (кін.ХУІІІ-поч.ХІХст.)

Джаман Т.В.

викладач Рівненського економіко-гуманітарного інституту

Як відомо, в Російській імперії для освіченості духовенства і дворян існували різні духовні і світські навчальні заклади, але нічого не було створено для освіти народу, для поширення хоча б елементарних знань. Тільки в 1803 р., коли з комісії народних училищ Імператором Олександром І було утворено міністерство народної освіти, стали вперше з'являтися в Росії училища приходські і сільські, але їх було мало. Але в Україні (тоді - Південно-Західний край) всі ці навчальні заклади мали зовсім інше призначення (див твори Батюшкова "Волинь").

В цей період Південно-Західний край належав до • Віденського навчального округу, попечителем якого був Чарторийський, який думав про відновлення Польщі, хотів засобом школи "сполышити" населення краю і, таким чином, підготувати до повстання. Тому відкриття шкіл для Чарторийського не було засобом поширення просвіти і добробуту народу, а лише засобом спольщення краю і утвердження в ньому польської народності. Головним помічником Чарторийського в цій справі в Південно-Західному краї був волинський Фадей Чацький, головний візитатор училищ краю, який до пожертвувань на школи багатьох поміщиків та інших осіб і на зібрані кошти заснував в Київській, Подільській і Волинській губерніях 126 приходських училищ (деякі з них існували раніше і були перетворені, а частина - нові). В цих училищах польська мова переважала над російською. Згодом Чацький на влаштованому ним в 1803 р. в Луцьку з'їзді добився зобов'язання католицького духовенства, що при кожному костьолі буде заснована приходська школа, і тоді ж в Південно-Західному краї було відкрито ще 48 училищ. Для знаходження коштів для училищ в 1803 р. була заснована в Південно-Західному краї особлива училищна комісія, яка віддала для цієї мети справами єзуїтських володінь і капіталів і швидко винайшла на користь училищ капітал розміром 352,500 крб., що становило училищний фонд. В такому напрямку діяли Чарторийський і Чацький, поки їх задуми не стали очевидними для російської влади. Як тільки було придушене польське повстання 1830-31 рр., в той же час видано височайше повеління про закриття училищ в Київській, Подільській і Волинській губ., і протягом 1831-32 рр. тут було закрито 245 середніх і нижчих навчальних закладів, а ті, які лишились (19), повинні були перетворитись згідно статуту 1828 р. Отож, школи Чарторийського і Чацького були чи закриті, чи перейшли в інше відомство; деякі з них, перетворені в 30-х роках, збереглись у Волинській губернії під назвою приходських фундушевих училищ і знаходились під відомством міністерства народної освіти. (Народная школа въ Юго-Западномъ крае (историко-статистический

очеркъ). Н. Мукаловъ-Кіевъ, 1892, С. 8).

Нова система народної просвіти, заснована на триєдиному началі православ'я, самодержавства і російської народності, повинна була стерти сліди впливу попередньої шкільної системи, вміло організованої і спрямованої на полонізацію краю. Тепер у справі виховання і навчання з коренем виривались старі повір'я, зі школи виганявся польський дух, і вона мала перевиховувати молоде покоління місцевого польського дворянства, гасити в них старі національні антипатії і зливати дві національності в одну, спільну. Але, покладаючи на школу таке непосильне і відповідальне завдання, уряд в той же час підпорядковував її контролю не лише з боку навчального і адміністративного керівництва, але й місцевого дворянства в особі його лідерів і почесних попечителів, ніби-то ігноруючи той факт, що ці почесні посади скрізь в краї знаходились в руках поляків. І це допускалось не лише тому, що так зазначалось в статуті 1828р., який відводив дворянству впливову роль у шкільній справі; ні, це було логічним наслідком основних принципів державної політики Миколаївського режиму, який однаково щиро турбувався про закріплення російського начала в західних губерніях і про недоторканість тут кріпосного права, а, значить, і про певний престиж місцевого дворянства, яке було в очах уряду і в цьому краї, як і в "коренной России", головною опорою престолу, "даровими полицмейстерами". Легко уявити, який був при цьому стан вихователів юнацтва, зобов'язаних, з одного боку, "угашать питаемая в детях с самого нежного их возраста чувствования фанатизма и ложного патриотизма и насаждать начала русской народности", а з другого боку - небезпеку будь-чим не вгодити вельможним (Левицький О. Из жизни учебных заведений юго-западного края в 1840. - С.2,3).

Від часу призначення київським генерал-губернатором знаменитого Бібікова становище вихователів в Південно-Західному краї стало ще важчим і ризикованішим.

На початку 40-вих років управлінням державного майна було відкрито декілька училищ в маєтках державних селян. Крім цього, при церквах духовним відомством засновувались церковно-приходські школи.

Одночасно із звільненням селян від кріпацької залежності урядом звернена особлива увага на народну освіту. 28 червня 1861р. "височайше звелено" заснувати особливий комітет для розробки загального плану створення елементарних шкіл і училищ; 18 січня 1862р. через особливі обставини у західних губерніях "височайше звелено" Міністерству народної освіти, не очікуючи кінцевого проекту положення про народні училища, досягнути згоди з міністерством внутрішніх

справ про невідкладне влаштування народних училищ в губерніях. 17 березня 1862р. було видано по 10 тис.крб. у розпорядження керівників Київського і Віденського учбових округів для створення в губерніях будинків для народних шкіл.

Необхідно було розпочинати засновувати училища. З цією метою в кінці 1864 року на Волинь були командировані фахівці для вибору місцевості, де б можна було заснувати училища.

За Положенням 1864р., яке поширювалось на 50 великоросійських губерній, початкова школа повинна була “утверджувати в народі релігійно-моральні поняття і поширювати першочергові початкові знання” (Збірник постанов і розпоряджень по міністерству народної освіти: В 17т. Т.3. СПб., 1865 СПб., 12-25). Програма навчання, єдина для всіх училищ і затверджена Міністерством народної освіти, включала Закон Божий, читання по книжкам громадянського і церковного друку, письмо, викладання церковного співу. Термін навчання не обумовлювався, але наприкінці закріпився трьохрічний курс. Основною умовою прийому на вчительську посаду були не лише професійні якості, а й “порядність і благонадійність”. Особи духовного звання звільнялися від необхідності мати “вид на благонадійність”. Все, що у проєкті 1864р. стосувалось нормальних училищ. Державна рада з Положення 1864р. виключила. Чиновники, очевидно, керувались думкою, висловленою міністром фінансів Є.Ф. Канкріним, що “проста людина для свого спокою і власного щастя не повинна бути надто вчена” (Очерк политической экономии и финансов. СПб., 1894.С.-176).

Наведемо статистичні дані про училища (Некоторые данные о народном образовании в Юго-Западном Крае).

На 1.01.1874р. всіх училищ у Південно-Західному краї було 305. З них: 30 чоловік, 19 жінок, 256 для осіб обох статей.

Всі училища, окрім 23, що розміщені в найманих, розташовані в громадських або приватних будинках. Будинки, які належать училищам, переважно задовільні, за виключенням 39 незручних.

Всі училища займають окремі будинки, за виключенням 34 училищ, які розміщені в будинках під однією покрівлею з волосними правліннями, або в частині яких розміщені сторонні мешканці: пекарі, чоботарі, господарі будинків тощо

Училищний будинок має зазвичай такий вигляд: одна половина складається з просторої кімнати, яка слугує класом, а інша - з декількох кімнат, які є помешканням вчителя. Крім того, в деяких училищах може бути ще одна чи дві кімнати, які займають учні з інших поселень. Училищний будинок складається, в середньому, з 4-ох кімнат, а квартира вчителя з 2-ох кімнат, рахуючи і кухню.

Навчання в училищах починається і закінчується по-різному: в приходських училищах, як правило, починається в серпні і закінчується в червні; а в народних - починається в вересні і закінчується в квітні чи в травні.

ДВОКЛАСНІ СІЛЬСЬКІ УЧИЛИЩА.

Крім початкових народних училищ, для того, щоб дати можливість селянським дітям отримувати більш

закінчену елементарну освіту, ознайомити їх з деякими корисними в сільському побуті ремеслами і сільськогосподарськими заняттями та сприяти підготовці для сільських училищ вчителів із селян, з 1870 року в Південно-Західному краї створюються двокласні сільські училища: в с. Мирогоща Дубнівського повіту (чеське) відкрито в 1870 році; в м. Шполе Звернигородського повіту відкрито в 1871 році; в с. Пахромовці Сквірського повіту - у 1872 році; в м. Ружині того ж повіту - у 1873 році, в м. Корсунь Каневського повіту - у 1873 році. (ст.32. “Некоторые данные о народном образовании в Юго-Западном крае”).

Господарські турботи щодо них покладатись на сільські товариства, а утримання вчителів, забезпечення навчального процесу брала на себе скарбниця (див.: Сборник постановлений. Т.4.,1871. Стб. 12-21). Передбачалося, що вони будуть давати дітям “елементарну освіту в більш повному і закінченому вигляді, порівняно з іншими початковими училищами”. Коло значних предметів доповнювалося в старшому відділенні історією, географією, природознавством, кресленням (див.: Рождественский С.В. Исторический очерк деятельности Министерства народного просвещения 1802-1902гг. СПб.,1902. С.446, 448).

Училища ці склалися з двох класів: 1 - з трирічним курсом навчання, що рівняється по курсу однокласному училищу і, подібно до нього, розділений на 3 групи; 2 - з двоохрічним курсом навчання, розділений на 2 групи. В училищах викладалася (крім того, що і в однокласному училищі) вся арифметика, географія Росії і російська історія. У двокласних училищах навчалися разом хлопчики і дівчата, за виключенням Руженського училища, де навчалися тільки хлопчики. Навчання у двокласних училищах починалося з останніх чисел серпня чи початку вересня, а закінчувалося на початку травня, а в Шполянському - в кінці червня. (Некоторые данные о народном образовании в Юго-Западном крае).

Щодо ремісничих класів і класів для дорослих, то ремісничі засновані лише при 7 однокласних і 1 двокласному училищах; а для дорослих - при 6 однокласних і 1 двокласному училищах. Учні дуже небагато: у всіх ремісничих класах близько 80, а в дорослих - трохи більше 100.

Таким чином, у кінці 18 на початку 19 ст. рівень просвіти народу залишався низьким. Уряд розглядав школу; насамперед як засіб формування вірогідної, богобоязкої маси. Відсутність достатнього культурного середнього прошарку населення зіграла певну роль у визначенні особливостей подальшого суспільно-політичного і державного розвитку.

ВИХОВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОЇ САМОСВІДОМОСТІ СТАРШОКЛАСНИКІВ У СУЧАСНИХ УМОВАХ

Красовська О.О.

викладач Рівненського економіко-гуманітарного інституту

Сучасні соціально-економічні, політичні та історико-культурні процеси, що відбуваються у житті нашої країни, зумовлені розбудовою української державності, турботою про її майбутнє. Побудова здорового громадянського суспільства - справа нелегка. Здійснити усі перетворення неможливо без змін самої людини, її внутрішнього світу. Адже існує пряма залежність між державою та людиною. Якій нову державу як захисника соціальних інтересів громадян можуть створити тільки свідомі патріоти-громадяни. Створити та зміцнити суверенну демократичну державу можуть лише глибоко духовні громадяни, які люблять свою Батьківщину, народ і готові служити їх інтересам. Отже, стабільність і могутність держави залежить від свідомості її громадян.

Проблема виховання свідомого громадянина особливо гостро постала зараз, коли наша держава щойно створилася і завойовує авторитет світового співтовариства, утверджується і прагне міцно стати на ноги. Відродження національної освіти в суверенній Україні, культурно-історичних цінностей нашого народу, його традицій, звичаїв, глибоке осмислення взаємозв'язків національного і загальнолюдського, відмова від догматичної ідеології минулого спричинили складні зміни в свідомості окремих особистостей та цілого народу. Саме в цей час набирає особливої актуальності формування громадянської самосвідомості молоді.

Процес виховання громадянської самосвідомості - важлива проблема сучасної педагогічної науки і практики, що потребує всебічного і уважного вивчення, особливо у старшому шкільному віці. Вона перебуває у тісному взаємозв'язку з формуванням світогляду, пізнавальних інтересів, активності і позитивного ставлення до навчання, розвитком власних патріотичних переконань старшокласників, умінням відстояти їх у будь-якій життєвій ситуації.

Актуальність опрацювання та обґрунтування педагогічних засад виховання громадянської самосвідомості старшокласників у навчально-виховному процесі сучасної школи зумовлена розбудовою демократичної держави і подоланням недоліків системи громадянського виховання учнівської молоді. Аналіз опублікованих праць з проблем виховання свідомих громадян України свідчить, по-перше, про недостатню кількість соціально-педагогічних досліджень з цього напрямку,

по-друге, про переосмислення джерел, методів і засобів громадянського виховання учнівської молоді, про необхідність створення стрункої системи у цій галузі виховання, визначення його суті, цілей і завдань, обґрунтування ефективних принципів, методів і засобів роботи. Методологічною основою нової системи громадянського виховання повинні стати Конституція України, закони "Про громадянство України", "Про освіту", Державна національна програма "Освіта" (Україна XXI ст.).

Важливі стратегічні завдання та шляхи реформування національної системи освіти і виховання визначено в такому важливому документі, як Державна національна програма "Освіта" (Україна XXI ст.). Головна мета виховання вбачається у набутті молодшим поколінням соціального досвіду, успадкуванні духовних надбань українського народу; досягненні високої культури міжнаціональних взаємин, формуванні у молоді (незалежно від національності) особистісних рис громадянина України. Одним із шляхів реформування змісту освіти і виховання є прилучення школярів до літератури, музики, образотворчого мистецтва, надбань народної творчості, здобутків української та світової культури, вивчення етнічної історії українців та інших народів нашої держави.

Національна культура, народне мистецтво, на наш погляд, є невичерпним джерелом для виховання підростаючого покоління. Народне мистецтво має унікальні можливості впливу на особистість та формування у неї необхідних рис громадянина України. Завдяки символічній, образній мові нашого мистецтва ми пізнаємо історію, світогляд, моральні цінності наших предків, їх героїчну боротьбу за незалежність нашої держави.

Вікові особливості старшокласників сприяють сприйняттю національних та громадянських цінностей, загальнолюдських ідеалів та чеснот, моральних правил, традицій та звичаїв саме через емоційно-почуттєву сферу. Вплив мистецтва є тим зовнішнім каталізатором, який викликає позитивні емоційні реакції, полегшує і прискорює засвоєння цінностей сучасного українського виховання, що втілені в національній та світовій культурі.

Громадянська самосвідомість - це досить складне утворення психіки особистості. Визначимо її як складний процес усвідомлення своєї громадянської сутності, оцінювання себе як патріота незалежної України, що проявляється в соціально значущій діяльності, спрямованій на розвиток Батьківщини. Її компонентну структуру ми спробували зобразити в

вигляді піраміди, що складається з трьох нашарувань, які взаємопов'язані між собою.

Основа піраміди - це процес пізнання особистістю себе в складній системі громадських зв'язків. На даному етапі відбувається формування світогляду громадянина України. Його основу складають культурно-історичні знання - система провідних ідей, ідеалів, духовних цінностей. Вони формуються шляхом пізнання родоводу, засвоєння національних цінностей, традицій, звичаїв; усвідомлення становлення держави, етносу, історії народу; вивчення національних пріоритетів в галузях культури, освіти і виховання, науки; засвоєння ідеалів громадянського суспільства та правил міжнародного співіснування.

Емоційне переживання громадянських цінностей завжди ставить особистість у позицію морально-громадянського вибору. Душевний стан, викликаний цим переживанням, може суттєво вплинути на діяльність, поведінку, вчинки ЛЮДИНИ. Тому наступним

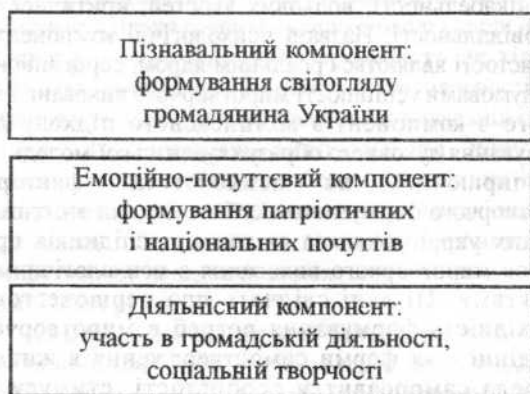
етапом на шляху становлення громадянської самосвідомості є формування емоційно-почуттєвої сфери особистості. Найважливішими в цій царині нам видаються патріотичні почуття, в яких відбивається ставлення українського громадянина до держави, її життєдіяльності і розвитку. До цих почуттів входять: повага до рідної історії та культури, відповідальність перед законом, любов до природи та материнської мови, прагнення приносити користь рідній Батьківщині.

Виховання громадянської самосвідомості - педагогічно керований процес. Разом з тим, він передбачає творчу участь школяра, яка формується, якщо в школі цілеспрямовано створюється ситуація, що спонукає до самовдосконалення, самостійної творчої діяльності, соціалізації старшокласників, активного прояву власної громадянської позиції. При цьому важливо, щоб цей досвід був забарвлений глибокими емоційними переживаннями. Отже, завершальним етапом становлення громадянського самоусвідомлення є участь особистості у громадській діяльності та

Невід'ємною складовою шкільної освіти та виховання є освітня галузь "Художня культура". Вона покликана залучати школярів до скарбниці світового та національного мистецтва, забезпечити формування світогляду, творчого потенціалу молоді. Адже від розвитку образного мислення, естетичних переконань, від рівня свідомості залежить становлення молоді формуються громадян незалежної Української держави.

Поведінка учнів, культура праці, творчості, співжиття обумовлюється не тільки їх розумінням, а й ставленням до світу, естетичними ідеалами та рівнем моральних критеріїв. Все це складає емоційно-почуттєвий зміст громадянської самосвідомості і формується специфічними елементами художньої культури, що входять в систему засобів національної системи виховання. Глибокі етнічні традиції і образність народного мистецтва є животворним джерелом для процесу формування свідомого громадянина.

В проекті державного стандарту "Художня культура", розробленому у Міністерстві освіти України групою науковців, закладено принцип осмислення школярами непересічності загальнолюдських художніх цінностей, унікальності спадщини кожного культурного регіону світу та високої суспільно-творчої місії української художньої культури. Результат опанування даної галузі у старшій школі передбачає формування ціннісних орієнтацій учнів, становлення критеріїв власного вибору. Адже мистецтво має здатність викликати певні емоції, стан духовного піднесення, за допомогою якого ефективніше засвоюються знання, норми, цінності, традиції, що стають внутрішнім імпульсом думок та вчинків, змістом діяльності людини. Організувавши почуття учнів, можна досягти формування у них високих громадянських якостей на основі засвоєння загальнолюдських цінностей. У цьому виявляється ціннісно-орієнтаційна сторона мистецтва. У мистецтві суспільні ідеї зливаються з естетичними у нероздільну єдність, котра має унікальні можливості впливу на особистість старшокласника та формування його громадянської самосвідомості.

Найважливішою метою діяльності загальноосвітньої школи є забезпечення такої надзвичайно важливої для держави соціокультурної функції, як становлення світогляду учнів, тобто засвоєння людського досвіду, закладеного в загальнолюдській та національній культурі.

ОСНОВНІ ПАРАМЕТРИ ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ У ВУЗІ

Галуза Л.Ф.

старший викладач Рівненського економіко-гуманітарного інституту

На основі вивчення теорії, аналізу і узагальнення існуючої практики формування миротворчих поглядів та переконань (як одного із компонентів комплексного підходу до національного виховання студентської молоді) ми можемо наповнити і конкретизувати теоретичну модель такого змісту, методів та організаційних форм відповідної виховної діяльності, які б сприяли подальшому удосконаленню миротворчої направленості та професійної підготовки студентської молоді в умовах швидкого виходу молоді України в світовий простір. Розроблена нами система підлягала експериментальній перевірці, подальшому коректуванню і, виправлена у відповідності з даними експерименту, лягла в основу методичних рекомендацій, якими завершується дане дослідження.

Конкретним завданням здійснення запропонованої системи миротворчого виховання являється досягнення єдності миротворчої свідомості і поведінки. Добитися, щоб студенти - майбутні вчителі, в різноманітних життєвих та виховних ситуаціях керувались глибоко осмисленими принципами миролюбства - справа виключно важка, яка потребує наполегливої і копіткої роботи, цілісної системи навчально-виховних заходів.

Система миротворчого виховання, розроблена нами, спирається як на прогнозування позитивних її результатів, так і на врахування можливих негативних моментів. Ця система базується на цілеспрямованому плануванні по етапах, по основних напрямках, по розділах, по об'єму і змісту, по засобах, формах і методах. По основних напрямках ведеться аналіз і визначаються завдання всіх видів, типів в їхньому взаємозв'язку та взаємовпливі. По розділах передбачається планування роботи всіх колективів як студентів, так і викладачів. По об'єму і змісту передбачається формування відповідних знань, почуттів, поглядів, переконань, вольових якостей, характеру поведінки та діяльності, а також - їх глибини, інтенсивності і міцності. Система включає в себе, крім того, аналіз і розробку засобів, форм і основних методів роботи як в навчальний, так і позанавчальний час.

Об'єм і зміст нашої системи включають в себе три головні компоненти і параметри: психологічний, виховний і дидактичний.

Серед найважливіших параметрів нашої системи на перше місце ми ставимо параметр психологічний: формування інтелектуально-пізнавальних, мотиваційно-емоціональних, вольових і ціннісних аспектів, світоглядних і поведінкових характеристик студентів. Тісно пов'язаний з психологічним параметром дидактичний: засвоєння студентами знань, вмінь і навичок, необхідних для реалізації, здійснення миротворчих установок в повсякденному житті, у професійній підготовці, у суспільній роботі.

Третім важливим компонентом і параметром нашої

системи є виховний: формування політичної культури, ідеологічної зрілості, соціальної активності, миротворчих поглядів та установок; гуманістичних, естетичних, миролюбних, колективістських, патріотичних якостей особистості майбутніх вчителів.

В своїй сукупності передбачені нашою системою дидактичні методи передачі студентам педагогічних вузів знань, вмінь та навичок, необхідних для здійснення миротворчих установок і формування відповідних поглядів, спираються на фундамент психологічних утворень і тісно пов'язані з виховним компонентом, зміст якого здійснюється в ході аудиторної та позааудиторної роботи. Розглянемо ці компоненти:

1. Психологічний параметр нашої системи складає теоретичний та практичний фундамент запропонованої моделі комплексного виховання миротворчих поглядів та форм поведінки студентів. Він же лежить в основі дослідження рівня миротворчої вихованості студентів педвузів, масових обстежень їхніх поглядів, системи цінностей і відносин. Виділення психологічного параметру дозволяє з'ясувати основні підходи до дидактичного та власне виховного параметрів програми і змісту нашої моделі.

Метою, змістом і, в багатьох відношеннях, засобами створення психологічної програми виховуючого навчання на педагогічних факультетах для нас виступає формування правильних миротворчих почуттів. Це виховання націлене на подолання таких пережитків в свідомості людей, як почуття ворожості, бездуховності, національної різниці та неповаги до інших. При цьому основна увага приділяється розвитку почуття гуманності, дружби та солідарності, самооцінки, засобів самоутвердження, комунікабельності, вольових якостей, критичності, відповідальності. Названі психологічні компоненти особистості являються реальним ядром, серцевиною, передумовами успішності миротворчого виховання як одного з компонентів комплексного підходу до формування духовного образу студентської молоді.

Спираючись на психологічні фактори миротворчого формування особистості, ми виходимо з даних українських та світових дослідників про зв'язок миротворчого виховання з психологічними аспектами. Ці дані свідчать про першочергову необхідність формування потреб в миротворчій поведінці - як форми самоствердження в житті, джерела саморозвитку особистості, стимулу її практичної діяльності.

Єдність відповідних потреб і форми їх проявлення в свідомості виступають як інтереси, в нашому випадку - інтереси до миротворчої проблематики і миротворчих міжособистісних відношень.

Мотиви миротворчої поведінки ми розглядаємо як внутрішню силу, яка виникає на основі думок та

почуттів та спонукає до здійснення відповідної діяльності, направленої на задоволення потреб та інтересів. Виховна робота виступає важливим фактором формування потреб, інтересів та мотивів.

Піклуватись про успіх виховання значить піклуватись про розширення та поглиблення кола інтересів, глибоко особистісних потреб молоді і про розповсюдження цих інтересів на сферу міжособистісних відносин. Інтереси, потреби та звички складають важливий компонент мети особистості. Виховання можна правильно зрозуміти тільки як формування та становлення цілей людини, які, як закон, визначають спосіб та характер його дій і яким він повинен підкорити свою волю". Ось чому в нашій системі передбачено (в якості найважливіших) заходи по формуванню та розвитку вказаних психічних станів та якостей. Тому в основі миротворчого виховання майбутніх педагогів лежить формування стійких професійно-педагогічних інтересів і їх розвиток в умовах навчальної та позааудиторної роботи. В останні роки українськими дослідниками проведено досить різноманітне вивчення суті інтересу до педагогічної діяльності, його основних проявів та етапів його формування у студентів. Ці дослідження української педагогічної науки включені в нашу експериментальну систему виховання.

Інтерес студентів до питань миротворчого виховання є складовою частиною їхніх професійних інтересів. Основним показником професійно-педагогічного інтересу є взаємопов'язані та взаємопроникаючі його прояви - професійні зв'язки та взаємовідносини, позитивне емоційне ставлення до об'єктів та суб'єктів професійно-педагогічної діяльності; інтелектуально-пізнавальний рівень знань професійно-педагогічних дисциплін, волева активність в практичній педагогічній діяльності і в процесі засвоєння професійних знань.

Ось чому формування стійкого професійно-педагогічного інтересу у студентів стає однією з необхідних передумов і, одночасно, одним із засобів міфотворчого виховання.

Велику увагу при формуванні миротворчих поглядів студентів сучасна педагогічна теорія вчить також приділяти розвитку уяви у молоді і опори на уяву. Справа в тому, що уява бере участь не тільки в конструюванні, але і в прийнятті мети діяльності. Мета діяльності здійснюється завдяки оцінювальній функції уяви. Зв'язки між знаннями та почуттями встановлюються саме в ході емоційної оцінки "моделі потрібного майбутнього" як конкретної реалізації мети діяльності. Таким чином, емоційне прийняття мети миротворчої поведінки неможливе без уяви - виразу емоційної реакції.

Ось чому молода людина без розвинутого почуття уяви не зможе уявити себе на місці іншої людини, не зможе зрозуміти переживань іншої людини, не зможе уявити результатів своїх слів та дій. Нерозвиненість уяви - одна із головних причин моральної глухоти людини; вона блокує саму можливість справжнього миротворчого виховання. Під впливом уяви відбувається трансформація старих і формування нових інтелектуальних та емоційних зв'язків, передбачення майбутнього на основі існуючого досвіду.

Без діяльності уяви неможливе засвоєння людського досвіду, узагальненого словом. Організація виховуваних в бажаному напрямку впливів передбачає не тільки словесну оцінку ідей та норм миротворчої поведінки, але і переживання безпосередніх дій, які здійснюють цю поведінку, і їхніх уявлених результатів, наслідків як для самої діючої людини, так і оточуючих її людей.

Вагомий компонент миротворчого виховання - закріплення вольових якостей особистості. Про наявність та силу волі можливо судити тільки по меті, мотивах, навичках та вміннях людини, тому що воля є мірою зусиль. Воля - свідоме зусилля по подоланню внутрішніх труднощів, і без неї неможливе самовиховання, самопереконання, активна протидія негативному в житті. При оцінці вольових якостей важливий не стільки отриманий внаслідок докладених зусиль результат, скільки напруга і наполегливість цих зусиль. Навичкам і вмінням волевої поведінки потрібно вчити так само, як при формуванні уяви у молоді.

Психологічний компонент нашої системи реалізується в усій програмі, пронизує собою все планування навчальної та виховної роботи: і дидактичний, і виховний її параметри.

2. Дидактичний параметр нашої системи включає в себе навчальну роботу як в аудиторії, так і поза нею; зміст, методи і організаційні форми цієї роботи. Велике значення для досягнення нашої мети має іншомовне спілкування, його зміст та проведення.

В основу дидактичного аспекту нашої комплексної системи миротворчого виховання ми заклали принцип виховуючого навчання як найважливіший принцип, що дозволяє органічно злити навчальний та виховний процес. Тут повністю проявляється специфіка студентства як особливої групи нашої молоді, яка засвоює великі обсяги наукової, ідейно-політичної та художньої інформації.

Тут виникає завдання опори на значний обсяг знань, зокрема - мови та культури інших народів, для підвищення ефективності формування миротворчих поглядів та переконань, мотивів діяльності, змісту і характеру поведінки студентської молоді. Кожен з видів іншомовної діяльності в процесі вивчення іноземної мови в педагогічному вузі має свій виховний потенціал. В кожному з них існують так звані активні елементи знань, використання яких з врахуванням структури та законів пізнавальної діяльності дає значний ефект у вихованні студентства в дусі миру. Під активним елементом знань маються на увазі такі знання, які виступають основою для поглядів, переконань, мотивів і практичних проявів діяльності молоді. Наприклад, знання про стан справ в сучасних розвинених країнах, в області міжнародних відносин, або знання про миротворчу політику України та інших країн в минулому та на сучасному етапі - необхідна основа встановлення та закріплення відповідних мотиваційних установок, елементів системи цінностей і відношень, тої направленості особистості, яка неминуче проявляється і в поведінці студентів - майбутніх вчителів та вихователів шкіл.

Ось чому ми вважаємо, що необхідно ввести в процес вивчення іноземної мови активні елементи

знань. Тут мається на увазі доведення до свідомості студентів соціальної значимості цього предмету, його миротворчої направленості та змісту. Завдяки цьому значно розширюється коло питань, при вивченні яких здійснюється формування миротворчих поглядів та переконань, глибоких патріотичних почуттів. У своєму дослідженні ми приводимо програму та зміст дидактичного аспекту системи, яка спряє засвоєнню активних елементів знань, необхідних, на нашу думку, майбутнім вчителям.

3. Власне виховання студентів в дусі миру (виховання у вузькому розумінні слова) включає в себе два головних взаємопов'язаних компоненти: утворення сприятливого "виховного середовища", морально-етичної атмосфери; позааудиторну активність студентів в рамках їхньої суспільної роботи і проведення дозвілля.

Конструюючи виховний параметр експериментальної системи миротворчого виховання студентів педвузів України, ми виходили з того, що здійснення комплексного підходу до миротворчого виховання суттєво важливе для утворення виховуючого середовища, тобто оточення, в культурному змісті якого розчинені об'єктивні умови для гармонізації внутрішніх установок особистості (потреб, інтересів, бажань, настроїв, ціннісних орієнтацій, якостей, направленості) і зовнішніх виховуючих впливів для гармонізації виховання і соціального середовища.

Психологічна атмосфера і сприятливий клімат колективного життя багато важать в складній справі миротворчого виховання. Його успіхів можливо досягнути лише в атмосфері мажорного навчання, повного радощів відкриття колективної навчальної і суспільної праці.

Головний фактор створення здорової атмосфери колективної роботи - особистість викладача і куратора. На студентів дуже впливає приклад особистості людей різносторонніх, глибоких та вольових.

Однак, це умова необхідна, але недостатня. Оскільки без врахування психологічних закономірностей передачі знань і виховного процесу успіху не досягне жодна найвидатніша особистість. В утворюване нами "виховуюче та навчаюче середовище" ми вкладаємо такий зміст.

По-перше, забезпечення кожному студенту можливості пережити радість успіху. Завдання дається кожному студенту в повній відповідності з його можливостями, які попередньо досконало вивчаються. Значну увагу ми приділяємо профілактиці непосильної роботи, так само, як і ображаюче легкої, простої. Не допускаємо зіткнення студентів з довготерміновими невдачами. Труднощі в навчальній і суспільній роботі ми нарощуємо поступово, відповідно загартовуючи розум і волю студентів подоланням перешкод в навчанні.

По-друге, рушійні спонукальні сили (мотивацію) навчальної та суспільної роботи ми шукаємо в самій цій роботі. Поведінка студентів визначається при цій умові не чеканням нагород і не страхом перед покаранням, а почуттям відповідальності, інтересам до самої діяльності

По-третє, всі впливи на поведінку студентської молоді ми здійснюємо через вплив на почуття. Емоційність - значна риса створеної атмосфери: опора на позитивні емоції, інтерес, цікавість, здивування,

співчуття, дружня участь.

Нарешті, ми супроводжуємо всі зусилля студентів швидкою, об'єктивною, точною, короткою, зрозумілою і доброзичливою інформацією про результати цих зусиль, оцінкою їх роботи. І все це - без нотацій, моралізування, доган та обвинувачень. І все це - доброзичливо, з ширим визнанням права кожного на помилку. Вихователь, за нашим глибоким переконанням, - "дзеркало" психологічних, розумових, моральних зрушень в поведінці своїх підопічних, і тому він - вихователь. Зрозуміло, що без методики виховання, адекватній природі живої, мислячої людини, яка відчуває, розвивається, успіх недосяжний, і ясно, що сама по собі методика - ще не сила, а лише потенційна можливість проявлення сили вихователя і його вихованців. Успіх забезпечує лише органічне злиття досконалої методики з сприятливим кліматом роботи, її атмосферою, яка дає радість внутрішнього росту, радість пізнання, спонукає і розвиває розумові та моральні сили юнаків та дівчат - майбутніх вихователів дітей.

Сприятлива психологічна атмосфера і психологічний клімат навчання і суспільного життя в групі, на курсі, на факультеті передбачають взаємну вимогливість студентів, яка проявляється в контролі (включаючи самоконтроль) і за навчанням, і за виконанням суспільних доручень, за участю в миротворчій діяльності. Особлива увага приділяється нами формуванню виховної активності колективу, його згуртуванню. Тільки в такій психологічній атмосфері можливе удосконалення комплексного миротворчого виховання, різке підвищення його ефективності.

Як і будь-яке інше виховання, миротворче мислиться лише як формування "любові" (позитивного ставлення) до добра і "ненависті" (негативного ставлення) до зла, тобто тільки як навчання молоді протистояти поганому впливу середовища.

Моральний розвиток даної людини ми розуміємо як процес, тобто як прогресуючу властивість справлятися з новими, все більш складними моральними ситуаціями, - завдяки узагальненню і переносу способів вирішення проблем ситуації в конкретній життєвій умові. Вона характеризує і моральну вихованість особистості.

Ось чому головним в програмі та змісті нашої системи виховної роботи на педагогічних факультетах є вироблення етичних поглядів та переконань, розвиток у студентів здатності приймати оптимальні моральні рішення в альтернативних ситуаціях, формування позитивного емоціонального ставлення до етичних принципів та норм. Тому головними факторами успішності нашої програми ми вважаємо створення особливого "виховуючого та навчаючого середовища", тобто таких якостей в атмосфері і кліматі соціального середовища кожного студента, які б сприяли виробленню у нього вищезазначених психологічних якостей. Без їхнього міцного формування не може бути успішним комплексне миротворче виховання.

ФАКТОРИ ВПЛИВУ ЗАСОБІВ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ НА ВИХОВАННЯ

Попова Д.А.

викладач Рівненського економіко-гуманітарного інституту

Тенденції розвитку школи, нова концепція загальної середньої освіти вивчають в якості одного із важливих факторів впливу на дітей, особливо в підлітковому та юнацькому віці, засоби масової інформації. Преса, телебачення і радіо значною мірою допомагають школі забезпечити повноцінність життя її учнів, що є необхідною умовою формування особистості. Педагогічна сфера впливу засобів масової інформації - в їх практичній участі у перетворенні шкільного життя, у наданні допомоги учителям та батькам.

На чому ґрунтується твердження про внесок засобів масової інформації у виховання особистості? Газета, журнали, радіо та телебачення супроводжують дитину протягом всіх років навчання. Зображаючи реалії нашого буття, вони сприяють формуванню уявлень про життя, спонукають читачів та глядачів до роздумів про сьогодення і про майбутнє. Звернення до засобів масової інформації дозволяє зрозуміти важливі проблеми, які турбують суспільство, які впливають на життя молоді, допомагають бути не тільки в курсі подій, що відбуваються, але й виховувати психологію підростаючої особистості у дусі часу. Адже значне місце в засобах масової інформації займають повідомлення, які викликають стурбованість про стан політики, духовного життя юнацтва та дорослих, про майбутнє нашого суспільства. І школа просто не має права випускати інфантильних громадян. Для неї, насамперед, цінно матеріали, які привертають увагу до важливих подій сучасного життя та майбутнього, які сприяють формуванню уявлень молоді про добро і зло.

Формування загальнолюдських цінностей у кожній молодій людини об'єднаними зусиллями школи, родини, громадськості, засобів масової інформації є важливим соціальним та моральним завданням. Вирішення цього завдання здійснюється в результаті широкого інформування про соціально значущі явища, події, фактори. Доступність для підростаючого покоління самої різноманітної інформації задовольняє їх інтелектуальний та емоційний розвиток, потребу в пізнанні.

Об'єктивні закономірності суспільно-політичного розвитку в світі знаходять своє відображення у підвищенні ролі засобів масової інформації. Складається становище, коли від рівня пропагандистського забезпечення (кількісного і якісного) значною мірою залежить успіх політичних, економічних, виховних та інших заходів. Крім того, зараз, як ніколи, зростає значення боротьби за громадську думку як в окремій країні, так і в цілому світі.

Позитивний вплив засобів масової інформації на духовний розвиток молоді, вироблення у них активної життєвої позиції здійснюється в результаті

сприйняття соціально значущої інформації. "Згідно з сучасними уявленнями, сприйняття є сукупністю процесів, що забезпечують суб'єктивне і, разом з тим, адекватне відображення реальності" (Зінченко В.П. Продуктивное восприятие// Вопр. психологии. 1971., № 6. С.29). Воно формується і розвивається в процесі становлення особистості, на основі досвіду її взаємовідносин з явищами навколишньої дійсності. Розвиток сприйняття є природною потребою психіки і виражається в тому чи іншому її задоволенні.

Важливо навчити старшокласників бачити і знаходити публікації та повідомлення, що допоможуть юнакам утвердитися в розумінні святості духовної культури, яку ми всі повинні берегти і передавати нащадкам. Звертаючись до розуму і серця дорослих та юних, преса, радіо, телебачення відіграють важливу роль у вихованні гуманних рис особистості, докладають зусиль, щоб у суспільстві проросли зерна взаєморозуміння, милосердя. Адже головний дефіцит сьогодення - дефіцит людяності. Щоб вирішити найважливіші завдання гуманістичного виховання і освіти, необхідно, щоб гуманістичні ідеї пронизували життя кожного з дитинства. Але занадто просто звести зміни у школі лише до збільшення часу на вивчення предметів гуманітарного циклу. Головне - в самій спрямованості викладання, в переорієнтації всього освітнього комплексу на загальнолюдські моральні цінності.

Які ж можливості мають засоби масової інформації у сприянні реалізації такої орієнтації? Багато експертів бачать передумови розвитку засобів масової інформації у поверненні до загальнолюдських цінностей, гуманізації суспільної свідомості, у зверненні до духовної культури народів, у кристалізації різноманітних духовних течій. І особлива цінність засобів масової інформації полягає в тому, що у їх матеріалах мало повчань, менторського тону. Їх матеріали швидше запрошують до роздумів, ніж претендують на істину в останній інстанції. Слово преси та телебачення часто знаходить позитивний відгук у молоді, тому що відповідає їх прагненню до нового. Багато школярів називають засоби масової інформації основним джерелом нових факторів.

Посилення соціально-гуманістичної направленості сьогодишньої журналістики служить утвердженню соціальних позицій особистості, активізації різнопланової діяльності людей, усвідомленню себе суб'єктами історичного процесу. Це співпадає із завданням школи виховувати активну особистість, яка характеризується порядністю, справедливістю, почуттям власної гідності.

Сучасна публіцистика привертає все більшу увагу молоді зростаючою відкритістю у висвітленні життя нашого суспільства, намаганням розкрити духовні цінності минулого і майбутнього, допомогти юним

розібратися в моральних пошуках. Особливо співзвучні інтереси молоді, яка динамічно сприймає навколишній світ, такі якості засобів масової інформації, як оперативність, різноманітність, інформативність.

Відомий психолог С. Л. Рубінштейн писав, що головне завдання виховання якраз в тому і полягає, щоб тисячею ниток пов'язати людину з життям так, щоб з усіх боків перед нею вставали завдання для неї значущі, для неї принадані, завдання, які вона вважає своїми, у вирішення яких вона включається. Саме цьому і сприяють засоби масової інформації.

Вчителі позитивно висловлюються про матеріали преси, радіо та телебачення, які допомагають виховувати гуманістичну свідомість школярів, спонукають до різних видів діяльності, сприяють формуванню діяльнісного гуманного ставлення до людей. І мова йде про виховний вплив не тільки позитивних прикладів, але й негативних. Предметом дискусії в класі (найчастіше - у неформальних ситуаціях) є газетні публікації, радіо- або телеповідомлення, які розкривають моральні якості особистості сучасника. Вчителі відмічають великий виховний вплив публіцистичних матеріалів, що використовуються під час класної та позакласної діяльності, у яких йдеться про людські стосунки, порядність, милосердя, добро і зло. У старшокласників пробуджується активне ставлення до навколишньої дійсності, народжується емоційний відгук на події, що відбуваються.

На конкретних прикладах засоби масової інформації показують, що гуманність, милосердя - це прекрасні людські почуття, які слід сприймати не як старозаловітні, а сучасні, свої, що чужий біль ми повинні вчитися переживати як власний.

Газети, радіо та телебачення є джерелом різноманітної інформації, що збагачує зміст уроку і позакласної роботи. Яскраві, насичені переконливими фактами матеріали засобів масової інформації сприяють розвитку свідомості і активності школярів, вихованню їх пізнавальних інтересів.

Використання матеріалів засобів масової інформації на уроках і в позакласній діяльності у великою мірою сприяє розвитку діалогу учителя і учнів, їх спілкуванню. Це призводить до укріплення взаємодії, більш глибокого взаєморозуміння, співпраці дітей і дорослих. Звернення шкільних колективів, родини до кращих публікацій допомагає дорослим виховувати у дітей шляхетність, доброту, пробуджувати і розвивати у них почуття дружби і справжніх людських стосунків.

Відоображаючи події, що відбуваються в суспільстві, впливаючи на формування громадської думки, засоби масової інформації сприяють виробленню життєвих принципів молодій людині.

Робота з публіцистичними матеріалами передбачає не просто кількісне зростання інформації, її накопичення в голові учня, а й розвиток вмінь аналізувати, використовувати їх для постановки проблем, активізації практичної діяльності.

Старшокласники завжди активні. Така природа віку. Підвищуючи інформативність молоді, преса, телебачення і радіо сприяють їх свідомій участі у соціальних процесах, формуванню у них мотивів діяльності, пов'язаних з перспективою. Сьогодні

потрібно намагатися використовувати інформацію, яка допомагає орієнтувати юнаків на життя в таких умовах, коли успіх приходить до людини, що володіє не тільки діловими якостями, але й порядністю та справедливістю.

Ефективність впливу засобів масової інформації виявляється у тих оцінках, тому виборі, який здійснюють молоді люди у стосунках з близькими та сторонніми людьми в різних видах діяльності.

Спостереження доводять, що для старшокласників інформація, яку вони отримують по радіо, телебаченню і з преси, переважає за обсягом і різноманітністю ту, яка надходить з інших джерел і є найбільш престижною. Для юнаків важливо, що інформацію вони отримують з «перших рук», тобто безпосередньо від політичних діячів, професійних журналістів, відомих спеціалістів у різних галузях народного господарства, науки, культури.

Педагогічний потенціал публіцистики включає і емоційний аспект. Образна і "жива" подача інформації дозволяє посилити її вплив не тільки на розум, але й на почуття реципієнтів. У відгуках на найбільш злободенні події виявляється оціночне ставлення учнів до різноманітних явищ життя, формуються переконання.

Засоби масової інформації впливають на велику аудиторію. Їх соціальні функції (організаторська, пропагандистсько-агітаційна, науково-пізнавальна, управлінська) і, чи не найважливіша і, разом з тим, чи не найскладніша, виховна - збігаються. Вплив радіо, телебачення і преси на слухачів, глядачів і читачів здійснюється в двох сферах: раціональній та емоційній. Впливаючи на розум і почуття, соціально значуща інформація у вигляді словесних і образних повідомлень у результаті сприйняття та інтерпретації, виступає у свідомості старшокласника як ціннісна духовна установка, набуває мовного оформлення, визначає його дії або ставлення до факту, події, явища.

Засоби масової інформації завдяки таким особливостям, як мобільність, варіантність, оперативність, наочність, доступність, документальність, належать до багатющого арсеналу засобів освіти і виховання. Вони, зокрема, ефективно впливають на формування в учнів загальнолюдських цінностей, гуманістичних переконань, високої моралі.

В той же час, звертання до матеріалів преси, радіо та телебачення, не дивлячись на їхні величезні виховні можливості, не повинно бути самоціллю. Тому робота з матеріалами засобів масової інформації повинна бути складовою частиною цілісного навчально-виховного процесу.

НЕ ПОМИЛИТИСЬ У ВИБОРІ ЗАСОБІВ

Вознюк Н.М.

Рівненський державний педінститут

Як, формуючи моральність, домогтись контакту з дітьми, з педагогічним колективом? Як примусити дітей добровільно виконувати педагогічні вимоги? Як зберегти хороше самопочуття й розумно витратити свою енергію? Ці та подібні питання хвилюють як педагогів-початківців, так і досвідчених. Вони тісно пов'язані з роботою кожного вихователя, і розв'язання їх вимагає неабиякої енергії, настирливості, прагнення до досліджень, вміння швидко виникнути щоразу в нову ситуацію, в новий колектив, гнучкості розуму та вміння контролювати один засіб іншим, здатність визначати цінність своїх творчих знахідок тощо. І тут чи не найбільшого потенціалу знань, навичок, енергії вимагає підліток.

Можна сказати з упевненістю, що вибір виховних засобів відповідає цілям виховання. Вона ж, ціль, є свого роду внутрішнім компасом, що спрямовує діяльність вихователя. Як часто педагогічний вибір обмежується лише найближчими конкретними цілями, тобто тактикою; на перший погляд, помилки в цьому нема, але це при тій умові, коли тактичні ходи вміло підпорядковуються стратегічним цілям морального виховання підлітка, в яких найголовніше - формування доброї, водночас щасливої людини, яка б розуміла, що справжнє щастя не може бути побудованим на чужому горі, на аморальній поведінці взагалі та обмані зокрема. Отож, виховуючи щасливу людину, ми, насамперед, виховуємо особистість не здатну творити зло, ми готуємо до життя людину, для котрої творити добро - норма. Виходячи із цієї мети, педагог визначає і виховні тактичні завдання, засоби педагогічного впливу, логіку педагогічного мислення. А це не так вже й просто, оскільки не завжди можна відділити ціль від засобу. Помилка у багатьох одна й та ж: підміна цілі засобами.

І тут педагог повинен пам'ятати про одну складність: його ціль часто зіштовхується, вступає в суперечність із ціллю підлітка, бо вони не рідко лежать в різних площинах. Зрозуміло, що при такій взаємодії ніякого виховного впливу не вийде. Лише діяльність, спрямована на досягнення єдності поглядів педагога й підлітка, а, отже, на перетворення оточуючої дійсності й самих себе, допоможе знайти точки зіткнення, вихід із тупикової ситуації.

Система ж педагогічних засобів впливу не може бути раз і назавжди встановленою. Мудрий педагог-вихователь її чутливо змінює, розвиває, глибоко аналізуючи свої дії. А це можливо лише при умові всебічного знання природи педагогічних засобів, їх суперечливого характеру, їх внутрішньої логіки, а також урахування закономірностей морального розвитку підлітка.

Можлива і інша методологічна помилка:

фетишизація цілі, котра може привести до викривлення будь-яких засобів й форм впливу. Деякі педагоги, вибравши один засіб, вважають його панацеєю від всіх бід. Справжня ж майстерність передбачає вміле поєднання різних засобів, навіть діаметрально протилежних, не абсолютизуючи жодних. Кожен засіб в свій час, за певних обставин - саме такий підхід буде вважатися правильним. Ефективним вважається той засіб, котрий проникнутий ясною, чіткою ціллю. Якщо ж належної ясності про те, чого ми хочемо домогтись в даному конкретному випадку, немає, якщо не визначились, що хочемо закласти в основу ціннісної орієнтації моральної свідомості особистості підлітка, то ефективності не буде. Важливо при цьому пам'ятати й те, що вибір засобу, що не контролюється ціллю й результатом, часто теж дає результат протилежний очікуваному.

Що ж до форм і методів впливу, то важливо виділити і різні форми самоуправління, і позитивний приклад, і мистецтво, гру, екскурсію, громадську педагогічну діяльність, засоби масової інформації тощо. Часом дилетантський, безпринципний підхід у виборі при вмінні ним користуватись може допомогти в досягненні деяких тимчасових результатів: зовнішнього порядку, організаційної чіткості. Але це ще не є проявом педагогічної майстерності. Справжній же педагог-вихователь розуміє, що всі засоби застосовуються не для того, щоб когось здивувати, викликати захоплення особистістю педагога, а для досягнення дуже складних педагогічних завдань. Тому справжній педагог лише у виключно рідких випадках може дозволити собі "педагогічний фокус", а звичайну манеру його роботи вирізняють зовнішня простота, мудре, дуже розбірливе відношення до засобів, точне знання радіуса і ступеня їх дії, вміле поєднання традиційних методів з новими.

Часто новаторський підхід справжнього педагога полягає саме в новій взаємодії давно відомих, перевірених і вивчених методів. Універсальних методів в педагогіці не існує. А тому, абсолютизуючи будь-який один метод, відкидаючи інший, нерідко втрачаємо необхідні пропорції виховного впливу: Буває й таке, що й педагогічний метод перетворюється в свою протилежність: замість розвитку активності підлітка (скажімо, через самоуправління) одержуємо безініціативність, роз'єднаність, жорстокість - замість чуйності. Зрозуміло, що така трансформація методів та форм відбувається не сама по собі, не тому, що вони погано підібрані, а тому, що є засобом тієї цільової установки, тих спонук та моральності, носієм котрих є педагог.

Аморальні засоби ніяк не можуть бути методами виховання. Так само і застосування виховних засобів штучно, не задля розвитку задатків і здібностей підлітків, розвитку їх творчих сил, а, знову ж таки, заради демонстрації своїх особистих результатів неминуче вступає в суперечність з цілями виховання, виключає моральну основу педагогічної майстерності.

Гуманізм в педагогіці обов'язково передбачає підхід до підлітка з оптимістичною гіпотезою, єдністю вимог і довіри, делікатне відношення до його особистості, повагу до неї. Тут не можна не врахувати, що найрозпущеніший підліток має багато позитивного. Помічено, що таким важким підліткам властива неабияка енергія, життєлюбство. Вони, як правило, добре загартовані фізично, неймовірно виносливі. Саме такі більш за все на світі цінують довіру товаришів, а тому є найбільш надійними в скрутних ситуаціях. Їм притаманна підвищена здатність до ризику і, водночас, до самовідданості, комунікативності, кмітливості та спритності. А тому, якщо все це вміло спрямувати вчасно на моральні спонуки, якщо розумно підмітити те прекрасне в характері важкого підлітка, що притаманне людському роду, то є повна вірогідність одержання найвищого виховного результату. І тут справжній педагог постійно перебуває у пошуку таких відносин з підлітком, щоб вся система їх сприяла творчому розкриттю його душі. А педагог - авторитарист навпаки звужує сферу самостійної діяльності, винагороджує безсловесну діяльність і цим сприяє роз'єднаності підлітків. Нав'язування волі виключає справжню відповідальність, ініціативу, взаємодопомогу, породжує лукавство і конформізм.

Запобігти всьому цьому можливо лише при умові наявності високої загальної педагогічної культури вихователя: знання психології підлітка, вміння вникнути в неї, глибокі знання щодо організації навчально-виховного процесу, його принципів та методів. Шаблонний же, трафаретний підхід у вихованні підлітка ніколи не дасть бажаних результатів, як не сприятиме становленню педагога як справжнього майстра своєї справи.

Однаково не можна цього досягти і без спеціальних знань та вмінь: вміння вникнути в моральний світ підлітка, зважити закономірності його морального становлення, визначити шляхи та методи педагогічного впливу на моральний розвиток, глибоко аналізувати взаємоперехід різних методів, форм, прийомів виховного впливу, а також без здатності науково осмислити та систематизувати педагогічні знахідки та досягнення.

При аналізі педагогічного досвіду кидається в очі безмежна віра вихователів у визначальне значення моральних знань. Вони дуже багато пояснюють, вмовляють, читають нотації, проводять бесіди, але дуже мало займаються організацією поведінки й діяльності учнів, в котрих формується їх моральний досвід, засвоюються відповідні навички та звички, моральні почуття і переживання. Вивчення системи роботи педагогічних колективів шкіл м. Рівне, зокрема, з важкими підлітками, показало, що бесіда, роз'яснення є основним, а в окремих школах - нерідко єдиним методом, котрим користуються учителі.

Нерідко ці щоденні бесіди дають від'ємний результат, оскільки викликають в підлітків роздратування і штовхають на небажані вчинки.

Вчителю слід пам'ятати, що підлітка можна вважати лише тоді морально вихованим, коли в нього виникла потреба діяти відповідно з одержаними знаннями про норми моралі. Щоб моральна просвіта не перетворилася в надтоїдливе моралізування, яке приносить більше шкоди, ніж користі, неприпустимо всю роботу по формуванню моральності зводити лише до недобррозичливого аналізу вчинків учнів. Недаремно К.Д. Ушинський, виступаючи проти сухого моралізування, не пов'язаного з життям, писав: "Що стосується моральних сентенцій, то вони ледве не гірше покарань ... Привчаючи підлітків слухати високі слова моральності, смисл котрих не завжди зрозумілий, а головне, не відчутний, ви готуєте лукавців, котрим тим вигідніше мати вади, що ви дали їм ширми для закриття цих вад".

Моралізування - це лише високопарні слова вчителя про служіння обов'язку перед підлітками, що сидять із скучними поглядами. Моралізування - це й часті докори на адресу сучасної молоді, котра, на думку окремих вихователів, не має твердих цілей, не бажає вчитися і т.п.

Не дрібною вадою в організації морального виховання на трудових і бойових традиціях є те, що бесіди ветеранів теж нерідко зводяться до моралізування, яке звично виливається у, на перший погляд, добродушне нагадування молодим: "Мовляв, старше покоління в наші роки було іншим - цілеспрямованим, бойовим, не захоплювалось модою, а ви, нинішня молодь, любите одягатись не за прибутками. Ясна річ, що подібні докори справедливі лише по відношенню щодо окремої частини молоді. Тож огульні звинувачення, зрозуміло, дратують молодь.

Моралізування з вуст вчителя небезпечно не лише тоді, коли він відчитує за якісь "гріхи", а й тоді, коли вчить на прикладах позитивних героїв, протиставляючи їх подвиги вчинкам тих, що сидять за партою. Бажаючи пов'язати матеріали з життям, такий вихователь пропонує назвати того серед своїх однокласників, хто подібний до негативного героя. Звичайно, подібні постійні моральні сентенції, осмикування лише дратує підлітків.

Щоб етична освіта давала результати, вчителю необхідно намагатися впливати на емоційний світ підлітків. В цьому йому безцінну допомогу надасть мистецтво. Воно хвилює душу підлітка, художні образи допомагають зримо сприйняти сутність і смисл тих чи інших моральних позицій. Особливе значення мають поезія, пісня, фольклор, оскільки вони є своєрідним емоційним "вибухом", найбільше впливають на емоційно-почуттєвий рівень моральної свідомості; до того ж художні образи допомагають вочевидь сприймати й відчувати сутність і сенс тих чи інших моральних позицій.

Моральні знання корисно давати тоді, коли учні потребують розширення свого морального світогляду, зацікавлені в одержанні певних відомостей, а не тоді, коли цього вимагає план вчителя. Щоб моральна освіта була спрямованою, вчителю необхідно виявити рівень

знань учнів з проблем моралі. Найкраще це можна зробити, організовуючи вечори запитань та відповідей, диспути, інтерв'ю-анкети тощо.

Педагогічний досвід роботи в вузі показує, що навіть в студентській аудиторії питання, що ставляться на лекціях з етики, дозволяють зробити висновок, що окремі молоді люди не бачать різниці між моральними і психологічними поняттями, наприклад: що таке соромливість і сором'язливість та як їх перебороти? Аналіз близько 500 питань з проблем моралі, що надходять на лекціях, дозволяє зробити висновок, що найбільш хвилюючими є такі "вічні" проблеми етики, як сутність і критерії щастя, сенсу життя тощо.

Неабиякий інтерес викликають проблеми статевої моралі, з'ясування соціальності моральних вчинків, форм і методів морального виховання й самовиховання. Виявивши дефіцит знань в області теорії моралі, вчитель повинен шукати сприятливий момент для проведення виховного заходу та його форму з відчуттям часу.

Але для цього педагог мусить пам'ятати: яким би методом не знайомив він підлітків з основами моралі, в якому класі і для якого віку не проводив би цю роботу, він повинен впливати на емоційний світ дітей і на його основі формувати тверді моральні уявлення, погляди, без яких немає і не може бути переконань.

Про цю єдність раціонального й емоційного в моральному вихованні переконливо говорить в своїх роботах В.А. Сухомлинський. Він постійно підкреслював, що моральність бере витoki з неповторної пори дитинства. І скільки б не пройшло років з тих пір, в пам'яті залишаються різні місця, де в кожного було своє заповітне деревце, стежина чи матий куточок в дубовому гаю. І ця краса рідного краю - початок джерела почуттів, серед яких є високе, всеохоплююче почуття Батьківщини. (Таблиця 1)

Дослідження проводилось на базі 7 "Б", "В" класів Дубровицької СШ №1, Дубровицького Будинку дітей та молоді Рівненської області (група восьми та семикласників шкіл міста).

Методом опитування і вивчення характеристик, складених педагогами-наставниками та класними керівниками, ми виявили групу (Будинок дітей та молоді), яка брала активну участь у громадсько-педагогічній діяльності. Їх морально-комунікативні якості порівнювались з аналогічними властивостями учнів, які не брали участі в громадсько - педагогічній діяльності (частина семикласників Дубровицької СШ №1). Показники, зафіксовані нами, подані в таблиці 2.

Формування морально-комунікативних якостей підлітків - місія не проста, зате вдячна.

Бажання пізнати щось нове, поділитися своїми думками, радостями, тривогами, розділити успіхи чи невдачі навчання, праці, побуту притаманні кожному, хто живе повнокровним життям. Проблема в людських контактах особливо гостро стоїть серед молоді. Емоційність, романтизм, пошук новизни єднають її розмаїттям вуз й зв'язків з життям інших людей, з суспільством в цілому. Через суспільні зв'язки й відносини підліток пізнає оточуючий світ, формує свою свідомість й самосвідомість, проявляє й удосконалює

моральні якості, стає особистістю.

Такі найважливіші для людини відносини, як товариськість, любов, дружба, ненависть, ворожнеча, антипатія, їх сутність, механізм формування і роль в розвитку особистості можуть бути зрозумілими лише при умові засвоєння процесів спілкування.

Спілкування - не лише прояв соціальної сутності підлітка, а й найважливіший засіб його соціально - морального розвитку. Бо саме через спілкування з іншими людьми підліток отримує інформацію про оточуючий світ. Вона ж (інформація) так чи інакше впливає на формування й розвиток методів його мислення. За допомогою притаманних спілкуванню процесів наслідування й співпереживання підліток збагачує світ своїх почуттів і емоцій, засвоює нові форми й зразки поведінки.

А що, коли людина не вміє налагодити стосунки в колективі, в сім'ї, зі своїми знайомими, сусідами? Як правило, в такому випадку індивід залишається сам на сам із собою, тобто духовно самотнім. Він страждає, переживає, часто замикається в собі, нерідко "мігрує", тобто залишає своє оточення, відправляючись у пошуки "спорідненої" душі. Така незадоволена потреба в повноцінному спілкуванні часто слугує основою для виникнення антисоціальної, аморальної поведінки. І чи не найбільше це характерно для молоді взагалі підлітків зокрема.

Особливо гострою є проблема комунікативних відносин в підлітків та юнаків. Процес життєвого самовизначення, характерний для цього віку, передбачає не лише професійне ("ким бути?"), а й моральне самовизначення ("як бути?"). Потреба пошуку сенсу життя, емоційного тепла й контакту з іншою людиною, самоутвердження як би акумулюються в комунікативних відносинах. Та в цьому віці бракує етичних знань, здатності абстрактно мислити, що призводить до невміння застосовувати знання в практиці щоденних контактів. Труднощі і складнощі комунікативного характеру проявляються в підлітковому віці особливо різко й помітно позначаються на подальшому розвитку особистості.

В ході експерименту ми прийшли до висновку, що притаманний підліткові метод вирішення комунікативних проблем, як і ~а система цінностей, з якими ці проблеми співвідносяться, формується, насамперед, під час практичної діяльності учнівської молоді та її спілкування з оточуючими людьми. Намагаючись встановити певні практично-наслідкові залежності в процесі формування комунікативних властивостей, ми порівнювали комунікативні якості підлітків, які брали участь в громадсько- педагогічній діяльності і тих, хто не брав участі в ній (дивись додаток).

При цьому переконались, що громадсько- педагогічна діяльність (різні види та форми шефської роботи, робота керівників гуртків та їх помічників, консультантів, помічників педагогів, а також участь в дитячих та юнацьких організаціях "Пласт", різних об'єднаннях УДЕНЦ (Українського державного еколого-натуралістичного центру учнівської молоді)) і т.д. є дієвими чинниками формування здатності впливати на іншу людину, встановлювати міжособистісні стосунки на основі взаєморозуміння,

взаємної моральної відповідальності і взаємодопомоги. Спілкування з однолітками і молодшими дозволяє таким особам проявити свої позитивні якості, відчути себе дорослими і вагомими, сприятливо впливає на розвиток почуття самоповаги. Під час такого виду громадської діяльності, яка будується за законами спілкування, формується істинно гуманістична спрямованість особистості підлітка, моделюється реальна практика взаємного виховного впливу, формується потреба в діяльності, метою якої є інша людина. Відображення в свідомості внутрішньої частини світу іншої людини, розуміння її прагнень, думок, почуттів - надзвичайно важлива передумова оптимального впливу однієї людини на іншу.

Ми спостерігали, як учні, що мають досвід громадсько-педагогічної діяльності, значно частіше (76% опитаних) вказують на відношення однолітка до інших людей і членів колективу. Ця особливість розуміння її прагнень свідчить про вміння бачити та усвідомлювати в системі внутрішньокolleктивних зв'язків значимість для особистості відношення однолітків. Такі підлітки проявляють вміння усвідомлювати суперечності в характері й поведінці однолітків. Під час громадської діяльності формується вміння визначити причини поведінки однолітків, які обумовили певні вчинки. А прагнення зрозуміти причини поведінки іншої людини - то елементи загальної орієнтації людини в оточуючому світі, усвідомлення системи причинних зв'язків дійсності. Ми прийшли до висновку, що учні, які беруть участь в громадській діяльності, визначають позитивні якості іншого, а це забезпечує найбільш сприятливу мотивацію - інформаційну основу для побудови повноцінної і продуктивної взаємодії з іншими людьми відповідно до конкретної ситуації (85% опитаних). В цих осіб було легше сформулювати такі моральні якості, як принциповість, чесність, відповідальність, бо спілкуючись в процесі своєї діяльності, вони звикли орієнтуватись не на особистісні, а на суспільні ідеали і цінності, навчились розуміти, що "підточує" морально-психологічні основи спілкування, негативно впливає на моральний розвиток особистості. Адже ці учні мусять і пробують створити таку атмосферу, аби кожен у ввіреній мікрогрупі почував себе впевнено, спокійно, був здатний проявити справжнє людське благородство, нейтралізувати, в разі виникнення, різного роду конфлікти, зруйнувати псевдодумки. Зрозуміло, що все це вимагає певної громадянської мужності, здатності стати на сторожі справедливості, бути щирим і послідовним в своїх стосунках з оточуючими.

Ми пересвідчилися також, що в процесі громадсько-педагогічної діяльності формуються і такі якості, як вміння поважати людську гідність іншого, справедливо оцінювати тих, з ким доводиться працювати, критично ставитись до своїх товаришів, якщо вони цього заслуговують. Все це цінується не лише приятелями, друзями, а й ідейними противниками, складає основу високої комунікативної здатності особистості підлітка.

Експериментальні дані показали, що успішна громадсько-педагогічна діяльність вимагає атмосфери

довір'я, єдності людей, сприяє виробленню спільних ідей, інтересів, цілей. Але чи можна досягти цього без щирості? На практиці переконаємось, що в тому колективі, де підлітки постійно щось приховують, замовчують, паралізується ініціатива, підривається віра в свої сили.

Ми прийшли до висновку, що так само важко досягти успіхів у громадсько-педагогічній діяльності без емоційної культури та культури етичного мислення. Адже вони (емоції) супроводжують будь-яку діяльність, схвалюючи її чи критикуючи. З часом у підлітків, які беруть активну участь в громадській діяльності, формується здатність до співпереживання, співчуття в разі невдачі, чуйність до душевного стану іншого, вміння відповідно реагувати на цей стан. Звичайно, мають значення і набуті етичні знання та здатність раціонально осмислити моральні ситуації, які, безумовно, як і під час будь-якої діяльності, будуть виникати. В результаті такого ділового спілкування формується здатність визначати, чи застосовна моральна норма в тій чи іншій ситуації, і на цій основі приймати правильні оптимальні рішення. Спостерігали також, як здійснювався моральний вибір в таких ситуаціях, коли підліток не міг перебороти себе, віддаючи перевагу інтересам іншого, навіть за рахунок найменшого затиснення своїх особистих інтересів: допомагала взаємодія емоційного і раціонального, яка і виступає в явищі взаєморозуміння. Отже, участь в громадській діяльності сприяє формуванню здатності знаходити загальнозначущу шкалу моральних цінностей, переборювати особисті пристрасті, амбіції. Підліток вчиться об'єктивно, ніби зі сторони, оцінювати як власні вчинки, так і вчинки, а також мотиви та інтереси оточуючих. За таких умов руйнується надмірна впевненість в собі, в своїй моральній непогрішимості, яка є серйозною перепорою для взаєморозуміння людей, розвиває хвалькуватість, веде до конфліктів з оточуючими. В учнів, які беруть участь в громадсько-педагогічній діяльності, краще розвинуті такі моральні якості, як доброзичливість, совість, почуття провини, сорому. Все це моральні чинники гарних стосунків.

Такі підлітки переважно одержують задоволення від усвідомлення користі своєї поведінки для інших. Це й зрозуміло, бо вже в основі діяльності поведінки лежать моральні мотиви, тобто такі мотиви, які ґрунтуються на моральних потребах. Тож таким особам переважно невласливі індивідуалізм, споживацтво, егоїзм, лицемірство, черствість, байдужість до турбот і справ інших. Все це згубно позначається на спілкуванні.

Наші спостереження показали, що ті, хто бере участь в громадській діяльності, виховною формою впливу на однолітків та молодших колег обирають переважно бесіду, прохання, пораду, підбадьорення, а не вимогу, наказ, насмішку.

Зрозуміло, що всі ці морально-комунікативні якості в особистості підлітка найбільш продуктивно формуються в тому випадку, якщо такими якостями володіє сам педагог-наставник.

Інформація про ступінь моральної зрілості серед опитаних 8-го "А" класу Дубровицької СШ №1

Таблиця 1

Моральні якості	Вважають, що ці якості притаманні членам їх колективу (в %)				Ієрархія за ступенем поширеності
	Абсолютно більшості класу	Багатьом людям класу	І + п	Лише небагатьом	
Моральна переконаність	31,1	40,2	71,6	28,4	11
Висока громадянськість	37,4	43,2	80,6	19,4	5
Чесність	40,3	43,4	83,7	16,3	3
Єдність слова й діла	27,1	45,2	72,3	27,7	10
Принциповість (вмійня в будь-якій ситуації не поступитись моральними принципами)	20,5	45,2	65,7	34,3	14
Почуття товарищескості	45,3	42,5	87,8	12,2	2
Бережливість	35,1	43,9	79,0	21,0	8
Працелюбність	46,7	43,9	90,6	9,4	1
Скромність	31,6	46,2	77,8	22,2	9
Повага до жінки	42,2	37,2	79,4	20,6	7
Повага до старших	43,8	39,6	83,4	16,6	4
Безкорисливість	25,3	42,8	68,1	31,9	13
Ввічливість, чуйність	24,1	39,5	65,6	36,4	15

Таблиця 2

Група підлітків	Рівні сформованості морально-комунікативних якостей		
	Високий	Середній	Низький
Група, відібрана в палаці дітей та молоді	72%	25%	3%
Група семикласників СШ №1	11%	23%	6%

КУДИ ЙДЕШ?

Глускін В.В.

професор Рівненського
економіко-гуманітарного інституту

Кожне сторіччя залишає про себе пам'ять у справах. Великі та малі справи сплітаються у строкату глобальну картину реальності, яка переносить людину з її планами та мріями у новий час. Ніхто ще не знає, що буде з ними і яка ціна їх здійснення, але всі живуть надією, що сліди минулого - вдалі та гіркі, потрібні та безглузді допоможуть у майбутньому уникнути подальших помилок та вибухонебезпечних ідей, встати на твердий ґрунт суспільного прогресу. Проте, серед безлічі слідів, що стали історією, є слід, який кличе у безодню. Це - слід Молоха, котрий, за влучним висловом класика, не бажає пити нектар інакше, як із черепів вбитих, звірини, "що і вогонь зводить з неба додолу перед людьми". (Об. 13.13). Глибокою бороною він проходить по ниві творчості, культури і моралі, людським душам, вивертаючи затверділі пласти плотської ненажерливості, невгамовної пристрасті до наживи та влади, егоцентризму, безумства переділу та людиноненавистництва. Його тверді відбитки приваблюють не тільки політиків, технократів, заповзятливих ділків і відвертих мізантропів, але й широкі маси людей легкодоступністю цілей, найближчою перспективою досягненості бажань. Згубні наслідки такого вибору дають про себе знати через багато десятиріч, коли суспільство вже встигло змиритись з новими хвилями розповсюдження зла як з неминучістю, добровільно ставши заручниками його влади. І хоча розум знаходить переконливі аргументи для засудження "бездумної" історії, а мистецтво викриває її безлюдність, ніщо вже не може змінити природну ходу історії, яка прокладена слідами звірини.

В контексті цієї віковичної проблеми 20-те століття не було винятком. Воно народилося на міцному фундаменті промислової революції, видатних наукових відкриттів, класичної культури та руху за емансипацію людини. Його заклики до свободи, рівності та незалежності, звернуті однаково як до правителів, так і до всіх верств населення, стали сполохом, що сповістив про початок нової історичної доби - знищення абсолютизму, розкріпачення духовних, інтелектуальних та моральних сил людини, радикальні зміни її становища у світі. Все ніби віщувало, що розум опанує логікою історії, стане її впорядкувальником та вчителем, знайде шляхи розв'язання найскладніших проблем, від яких залежатиме доля людини та народів світу.

Однак, як влучно зауважив Бернард Шоу, парадокс історії у тому, що зі своїх уроків вона не робить для себе уроків. Десь осторонь шуканої осі світової історії причаїлися ірраціональні сили, вичікуючи час, коли вони зможуть спростувати смисл історії, довести неможливість її каузального пояснення та оптимістичного прогнозування головних тенденцій

суспільного розвитку. Ніхто не міг перешкодити тому, що коли в наукових лабораторіях розроблялися фантастичні проекти освоєння земних надр, водних ресурсів та повітряного простору, а в промисловості впроваджувалися найсучасніші технології виробництва, в інших кабінетах виношували плани перетворення планети у фабрику по переробці сировини, а громадянського суспільства - в утилітарну систему, поділену на класи, партії, національні у групування та релігійні конфесії. Парадокс полягав у тому, що не тільки окремі народи, але й весь світ, всупереч розуму, прийняв прагматичні установки сильних світу цього як аксіому історії, не бачачи інших можливостей розв'язання колізій сучасного суспільства. І, як результат, вік, що прославив себе наукою, дивовижною технікою та засобами зв'язку, творчим ентузіазмом, революціями та радикальними реформами, відкрив шлях до ноосфери і зробив перший крок до практичного освоєння космосу, став свідком страшних наслідків незкоординованих масштабних перетворень. Все це говорить про те, що об'єктивні умови, якими причинами вони б не були викликані, відносні, тенденційні і, навіть, можуть суперечити кінцевій меті загального плану світової історії. Там, де немає координації, має зверхність субординація, тобто ієрархічна система обов'язковості взаємозв'язку по вертикалі, або авторитарна узгодженість, яка сама встановлює порядок існування речей. І важко не погодитися з тим, що таке становище, як у минулому, так і тепер, є умовою розвитку подій, які ми за старою звичкою називаємо закономірністю, в межах історії, відмірених часом.

Істина, вчив Гегель, повинна бути конкретною, розумпоти під цим її опредмечування. Проте, в історії опредмечування виступає як самоздійснення ідей, планів, програм, які так чи інакше відображають реальні сумарні можливості часу, але не можуть передбачити виникнення деструктивних тенденцій, що виростають як наслідок їх переродження. Захоплення та масовий ентузіазм, які супроводжують кожне велике відкриття чи експеримент віку, з часом змінюється розчаруванням, глибоким скепсисом, коли рух зупиняється на півдорозі, а розум - перед новою невизначеністю історії. Прикладом цього може служити досвід двох найбільш могутніх імперій двадцятого століття - світової соціалістичної імперії та фашистського рейху, кожна з яких реально претендувала на роль зразка соціального ладу майбутнього. Крах планів одномірного розвитку історії полягає не у помилках та прорахунках геростратів сучасної історії, а у неспроможності самої ідеї її штучного прискорення заради задоволення особистих амбіцій та нав'язливих ідей шляхом війн, революцій.

автократичних форм правління, дискримінації по відношенню до окремих народів та груп населення тощо.

Історія - це будні людського суспільства з усіма розв'язаними та нерозв'язаними проблемами, висхідними потоками та несподіваними перешкодами, які можуть загальмувати рух і, навіть, відкинути суспільство на декілька десятиріч та століть у минуле. В її калейдоскопі суперечностей важко знайти зверхню ідею, яка б могла стати реальністю для всіх часів та всіх народів світу, щоб сказати про себе: "тут - мудрість". Існує розхожий афоризм, на який не безпідставно посилаються деякі класики філософської думки: "Історія написана кров'ю". І це відповідає дійсності. Підраховано що за декілька тисячоліть років описаної людської історії лише триста років не знали кровопролиття. Правда і у тому, що після другої світової війни не було жодного року без війни. Але чи дає це право для узагальнень типу: "Історія не можлива без війн" або, як писав Ніцше: "Я кажу вам, блага війна освячує будь-яку справу"? Теж саме можна сказати і про неминучість колізій у розв'язанні суперечностей між людиною та суспільством, промисловістю та природою, законом та вільною волею, де уявна абстрагована гармонія вимушена поступатися перед доцільністю.

Для розуму, котрий вимушений визнати умовність логічних узагальнень для відтворення мозаїки всесвітньої історії, такий висновок примушує критично переглянути своє відношення до соціальних утопій, отих символічних кладовищ нездійснених ідей, які малюють майбутнє історії, абстрагуючись від її реального змісту. Самі по собі соціальні утопії не несуть негативного заряду, вони є продуктом чистої думки, зверненням незадоволеної свідомості до образу майбутнього як морально-психологічної компенсації своїх витрат. Тому за своєю формою утопії можуть бути довготривалими і навіть благочесливими як проекція руху до суспільного ідеалу. Але це лише ілюзорний рух думки, котра більше зайнята собою, ніж реальною історією. Для того, щоб матеріалізувати утопічні ідеї потрібні аж ніяк не утопічні, а реальні можливості та реальні засоби часу, інакше кажучи, найбільш імовірна можливість здійснення практичної мети.

Суспільна психологія консервативна. Вона скептично сприймає ідеї, які прагнуть віднести людину у неосяжне майбутнє, необжитий простір незрозумілих відносин, що суперечать здоровому глузду. У своїх планах суспільство спирається, насамперед, на досвід історії як прагматичну основу здійснимості ідей, тверезо порівнюючи дистанцію між існуючим та мрією. Щоб зламати опір пануючої ідеології, штучно прискорити прогрес реалізації своєї утопічної стратегії, влада, не рахуючись з невинуватими витратами, вимушена вдаватися до насильства, не зупиняючись перед терором, щоб примусити народи відмовитись від традиційної прив'язаності до колишнього устрою життя. Але можливості політичної влади не безмежні. Вона може нав'язати суспільству новий спосіб життя, традиції, однак не має влади над егоцентричним ядром людини, яке через психіку та свідомість повертає пам'ять до переваг минулого, пережитого. Рано чи пізно, але доводиться визнати, що утопічна картина - надбання однаків, але не маси, що подальша боротьба за неї обертається спадом виробництва, зниженням життєвого рівня мас, моральною та духовною деградацією суспільства. Разом з розвінчанням утопії гине і стара влада.

Така доля чекала утопію побудови комуністичного суспільства. Її запальні гасла - безплатність, зрівняльне розподілення, тотальне усупільнення, починаючи з людини і закінчуючи її буттям, відмирання держави та заміна її суспільним самоуправлінням - століттями вабили найбільш частину людства (згадаймо слова пролетарського гімну "Хто був нічим, той стане всім") ідеєю торжества справедливості. Люди просто вірили, що її здійснення принесе їм, всупереч Святому Писанню, рай у їх земному житті. Наукове обґрунтування утопії класиками марксизму дозволило політичним партіям розробити конкретну програму побудови суспільства майбутнього. А втім, від "науковості" комунізму мало що залишилося вже в перші роки експлуатації ідеї. Бо інакше доведеться визнати, що існує можливість "наукового" виправдання необхідності масового терору, злочину проти людяності. Однак, слава Богу, такої науки не було і не може бути, а комуністичні гасла виявилися знаряддям політичного екстремізму.

Істина комунізму в його саморозпаді. Хоча хронологічно світова соціалістична система буквально безкровно розвалилася на очах протягом кількох тижнів, а її оплот - СРСР, досвід якого повинен, як планувалося, стати взірцем здійсненості комуністичного ідеалу, наказав довго жити за одну "лісову" ніч, симптоми агонії комуністичної утопії виявилися в трагічній ДОЛІ людини в часи індустріалізації та колективізації, голодомору та "великого терору", геноциді проти народів та переслідуванні "інакомислячих", узурпації політичної влади та її морального переродження. Кінцеву причину перетворення комуністичного ідеалу у політичну форму однопартійної та одноосібної влади слід шукати не в особистих якостях керівників всіх рангів, а в антиісторичності комуністичних утопій, актуальній несумісності суспільного ідеалу та його прагматичного втілення.

Але відмова від соціалістичного будівництва та комуністичних програм колишніх країн соціалістичного табору та всього, що залишається після нього, поставила проблему визначення нової орієнтації внутрішнього та зовнішньополітичного курсу, від якого залежала їх подальша доля в системі країн світової інтеграції. Для країн, які були анексовані Радянською владою у переддень другої світової війни, або держав Центральної та Південно-Східної Європи, що опинилися в соціалістичному таборі всупереч своїй волі, рішення було безальтернативним: відновити тимчасово зруйновану соціалізмом систему загальноєвропейських економічних відносин та політичну автономію. Більш складні завдання постали перед тими народами, які були вимушені оволодівати досвідом будівництва своєї національної держави в умовах економічної дезінтеграції та політичного протистояння партій, етнічних та соціальних груп, дискримінаційних заходів впливових сил, що зберегли активи колишнього Союзу, використовуючи їх як економічні та фінансові важелі зміцнення свого домінуючого становища у міждержавних відносинах.

Серед них опинилася й Україна. В трагічній

історії її боротьби за самостійність питання про державність стало питання життя та смерті нації. Тому перші кроки після проголошення незалежності Україна почала з розбудови держави як гаранту самовизначення своєї подальшої історичної долі. Що цей процес іде нелегко - відомо всім. Адже до влади приходить чимало осіб, котрі, скажімо відверто, ще далекі від розуміння складності механізму державобудівництва. Є чимало прикладів, коли під пристойним приводом недосконалості законопроектів або важливих адміністративних розпоряджень невинновато зволікається їх прийняття, що приводить до знецінення фактору часу та заповнення його свавіллям. На жаль, трапляються випадки, коли законодавці та виконавці самі не поважають закон, використовують довір'я виборців як право на професію, зміну свого соціального статусу. Але, попри все, українська держава є, діє, зміцнюється: все питання у тому, щоб ідея української держави стала національною ідеєю.

Звичайно, потрібен час, щоб маси "переломали" в собі психологію байдужості до історії, стару традицію обивателя: "Равлик повзе і віз за собою везе"; усвідомили свою причетність до нашого ще не впорядкованого сьогодення, прониклися думкою, що розбудова української держави - справа не чиновників або не великого гурту осіб, котрі дістали тимчасові повноваження народу, а самого народу - справжнього суб'єкта історії. Але цей час не може бути розтягнений до нескінченності. Усвідомлення - це результат освоєння дійсності, підтвердження суверенного права людини впливати на події, відповідно до своїх інтересів. Історія знає приклади, коли в критичний період держава вимушена звертатись за підтримкою до народу, його волі та розсудливості, шукати в його масі захист, щоб врятувати себе від загибелі. І цим актом вона ставить все на свої місця, підтверджуючи девіз стародавніх гуманістів: "Не народ для держави, а держава для народу". Як бачимо, багатьом з тих, хто увійшов в політику на гребені мітингової та передвиборчої хвилі, не вистачає цієї мудрості. Забувши, що у недалекому минулому вони були часткою маси, тепер вважають нормальним приймати відповідальні рішення без маси та всупереч масі, обумовлюючи свої права тим, що їм видніше з верхніх поверхів державної влади. Що ж, за дубовими дверима службових кабінетів не чути стогону вулиці.

Звісно, масу може захопити стихія, і тоді недоречно політикам чи урядовцям плентатися, як кажуть, у хвості, мовчазно спостерігати некерований рух. Проте і в деяких масах можна помітити здоровий глузд, мотивацію руху, маючи на увазі її повчальний досвід пережитого, підсвідоме пробудження чуття небезпеки, яке загрожує її існуванню. І, взагалі, хто може довести, що та чи інша ухвала, проект, реформа, навіть якщо врахувати високий рівень їх наукового обґрунтування, стануть панацеєю оздоровлення економіки та соціального життя, якщо вони не знайдуть підтримку у народі? Стара, як світ, елітарна формула одвічної субординації історії "Народ не доріс до високих ідей" - не пояснює, чому саме цей народ в масі своїй мусить виправляти у своєму буденному житті хиби таких планів ціною власних зусиль. І забезпечувати, таким чином, поступовість у розвитку суспільства. Не відкидаючи евристичне значення ідей

для історії, зауважимо, що самим по собі ідеям не притаманна магія самоздійснення, що в ланцюгу їх перетворень невідступно стоїть людина. Тому охороняти і поважати гідність та права людини, сприяти її творчим ініціативам - це перший та головний обов'язок держави, її урядовців чи чиновників. Але якщо урядовець, після того, як його непопулярне рішення викликає акт масової непокори, боїться вийти сам на сам до людей і подивитися їм прямо в очі, йому місце, як мудро зауважив Сковорода, у полковому оркестрі, а не командувати ротою. Коли влада не знаходить рішення однаково прийнятної для обох сторін і прагне розв'язати проблему методом примусу, її дії приймають форму ототожнення себе з законом, в якій не важко вгадати справжній смисл - замах на права людини. У таких випадках вольове рішення приймає особисте забарвлення, може на очах перетворитись у самодурство бюрократа, а його подальше перебування на посаді - стати причиною недовіри до влади.

Зараз, коли українська держава стоїть на шляху укорінення правової основи соціально-економічних та політичних перетворень, надзвичайно важлива проблема довіри народу до влади, виключення з її боку дій, які можуть викликати вибух обурення з неконтрольованими наслідками і відкинути державну політику національного відродження України на невизначений час. Не забувати, що не тільки держава, але й кожна людина в цей важкий для них час розв'язують для себе стародавнє питання загальнолюдської долі: "Quo vadis (Куди йдеш)?" І від того, який буде вибір, залежатиме наше майбутнє.

МЕТОДИКА ПОБУДОВИ І РЕАЛІЗАЦІЯ ЕКОНОМЕТРИЧНИХ МОДЕЛЕЙ

Кравець С.В.

професор, доктор технічних наук

В економіці типовий процес дослідження включає наступні етапи і підетапи: постановка проблеми - виявлення проблеми, формування цілей і критеріїв, аналіз проблеми і її якісне формулювання, побудова математичних (економетричних) моделей; пошук оптимальних рішень - рішення економетричних моделей за вибраними цільовими функціями, синтез оптимального рішення; прийняття і реалізація рішення - прийняття рішення, впровадження (реалізація) прийнятого рішення, оцінка отриманого результату, коректування моделі.

Наявність математичного опису того або іншого об'єкту або явища - важливий науковий результат. Він дозволяє відобразити аналітичний зв'язок між вхідними і вихідними змінними, на базі якого може бути вироблене таке керування об'єктом (процесом), яке задовільняє заданій системі обмежень і доставляє екстремальне значення вибраній цільовій функції. Тому етап побудови економетричних моделей є найбільш суттєвим.

Через велику складність виробничих систем моделювання їх діяльності раціонально проводити через моделювання окремих підсистем, які використовуються для побудови загальної моделі.

Побудова економетричних моделей проводиться поетапно;

1) побудова концептуальної моделі (сукупність якісних залежностей критеріїв оптимальності і різного роду обмежень від суттєвих факторів) - обстеження системи і побудова сценарію її функціонування; формулювання мети, формування критеріїв і обмежень; вибір суттєвих факторів і формування концептуальної моделі;

2) формування економетричної моделі - постановка прикладної задачі моделювання, розробка формалізованої схеми процесу і моделюючого алгоритму; математична формалізація задачі і оцінка адекватності моделі;

3) рішення економетричної моделі - аналіз моделі і вибір методу її рішення; розробка алгоритму рішення, написання і відладка програми; аналіз результатів розрахунку; оцінка точності моделі.

Результати обстеження об'єкту оформляються у вигляді опису функціонування об'єкту - сценарію. Побудова сценарію функціонування об'єкту проводиться в п'ять етапів.

На першому етапі будується канонічна модель об'єкту, яка показує суттєві інформаційні, енергетичні, матеріальні, кадрові входи і виходи об'єкту, а також входи і виходи неузгодженості.

На другому етапі вивчається внутрішня структура об'єкту, приймаються рішення про включення тих або інших елементів об'єкту в склад його майбутньої моделі. Структура об'єкту розглядається за допомогою ієрархічної моделі і моделі внутрішньої структури. В ієрархічній моделі об'єкт розділяється на рівні згідно принципу декомпозиції - підлеглості нижчих рівнів вищим. У загальному випадку будь-яку систему можна розділити на підсистеми визначеного рангу. В моделі внутрішньої структури її елементи повністю відповідають нижнім елементам ієрархічної структури. В таких моделях відображаються тип і напрямок зв'язку.

На третьому етапі проводиться деталізація зв'язків у структурних моделях. На основі рішень про включення тих або інших елементів у склад моделі об'єкту уточнюються і конкретизуються призначення кожного елемента, функції, які він виконує в процесі роботи всієї системи, його входи та виходи - проміжні параметри і змінний стан об'єкту. В моделі внутрішньої структури проходить заміщення елемента системи функціями, які цей елемент виконує, заміщення зв'язків між елементами зв'язками між функціями.

Четвертий етап починається із вивчення місцезнаходження і призначення кожного елемента моделі внутрішньої структури в процесі функціонування об'єкту; дозволяє визначити перелік елементарних процесів, які проходять у досліджуваному об'єкті, а також перелік функцій як об'єкту в цілому, так і кожного окремого елемента. На цьому етапі необхідно відповісти на такі питання:

1) для чого призначений даний елемент, які функції (елементарні процеси) він виконує, якого роду потоки він переробляє або перетворює;

2) для якої функції елемент встановлюється, автономно або сумісно з іншими елементами реалізується дана функція, а якщо сумісно, то який порядок взаємодії елементів;

3) чи взаємопов'язані функції елементів між собою по отриманню того або іншого виходу канонічної моделі;

4) чи всі виходи канонічної моделі забезпечуються наборами взаємопов'язаних функцій;

5) чи співпадають функції об'єкту, які впливають із канонічної моделі, з функціями, які впливають із моделі внутрішньої структури;

В результаті проведення цього етапу формуються переліки функцій - елементарних процесів, які виконуються або окремими елементами об'єкту, або

сукупністю тих або інших елементів.

На п'ятому етапі проводиться синтез елементарних процесів у єдину модель функціонування об'єкту. Результатом етапу є функціональна модель об'єкту.

Для формування концептуальної моделі необхідно побудувати "дерево" цілей, "дерево" цілей-параметрів, вибрати критерій оптимальності і обмеження.

Для правильного формулювання цілей дослідження і подальшого формування критеріїв оптимальності доцільно будувати і аналізувати "дерево" цілей, яке являє собою ієрархічну структуру відповідно ієрархічній моделі об'єкту дослідження. Кінцеві цілі (верхній поверх) служать для об'єкту дослідження цілями розвитку, а кінцеві цілі (нижній поверх) - цілями стабілізації. Цілі розвитку є основою для формування критеріїв оптимальності. При розгляді задач стабілізації цілі розвитку виступають у вигляді обмежень - план заданий і фіксований. При розгляді задач розвитку доцільно фіксувати у вигляді обмежень цілі стабілізації, наприклад, формувати підприємству план в умовах незмінної системи керування, технологічних процесів, норм витрат ресурсів тощо.

"Дерево" цілей-параметрів безпосередньо служить для формулювання концептуальної моделі. Воно служить скелетом майбутньої економетричної моделі. Побудову його проводять у такому порядку. Для кожного елемента моделі ієрархічної структури по рівнях знизу до верху перераховуються його первинні і похідні фактори, а також характеристики оточення, які діють на цей елемент. Після чого він суміщається з відповідними йому елементами з "дерева" цілей - проводиться накладання багатьох факторів на "дерево" цілей. Потім встановлюються зв'язки між цілями і факторами, які забезпечують досягнення цих цілей. При цьому кожна ціль формується як похідний фактор, який потребує для свого розрахунку наявності ряду первинних і попередніх похідних факторів. Особливістю сумісного "дерева" цілей - параметрів є те, що "коренями дерева" є вихідні характеристики, які служать для безпосереднього розрахунку критеріїв оптимальності або обмежень. Початкові умови, змінні характеристики зовнішнього середовища - "листки дерева".

В економетричну модель необхідно включати найбільш суттєві фактори. Для їх відбору використовують статистичні і експертні методи. На результат функціонування системи впливають як кількісні, так і якісні фактори. Якісний фактор є суттєвим тільки в тому випадку, якщо існує два або більше рівнів, для яких суттєво відрізняються вихідні характеристики об'єкту. Дослідження якісних факторів на суттєвість проводиться за допомогою дисперсного аналізу.

Після виявлення суттєвості якісних факторів на різних рівнях вирішується завдання виявлення взаємозв'язку між вхідними кількісними факторами, за рахунок чого скорочується число незалежних факторів. Для цього визначають коефіцієнти парної лінійної кореляції або кореляційного відношення.

Потім аналогічним чином вирішується завдання виявлення взаємозв'язку між вхідними факторами і вихідними характеристиками моделі і вибору із вхідних факторів тих, які найбільш суттєво впливають на результат моделювання.

На етапі формулювання економетричної моделі критерій оптимальності перетворюється в цільову

функцію, обмеження - в рівняння зв'язку, а концептуальна модель - у математичну. Оригінальні рівняння можна вивести в ході досліджування об'єкту або на основі попередніх досліджень подібних систем. Для побудови економетричних моделей елементарних процесів, які відбуваються у відповідності з визначеними законами, використовують математичні вирази цих законів. Необхідні вирази беруть із технічної і наукової літератури або виводять за допомогою відповідного математичного апарату. Статичні фізичні процеси описують звичайними алгебраїчними рівняннями, а динамічні - диференціальними або кінцево-різницеви.

В результаті проведення математичної формалізації для кожного елементарного процесу створюється його математична модель. Після чого проводиться стикування часткових математичних моделей по входах і виходах в єдину математичну модель об'єкту за рахунок введення логічних блоків керування. Для цього логічні умови формалізуються у вигляді рівностей або нерівностей. Отримана сукупність співвідношень є описовою економетричною моделлю об'єкту. Формалізація критерію оптимальності цільовою функцією переводить описову модель в оптимізаційну.

На останньому етапі проходить аналіз і реалізація економетричної моделі. Для цього вибирається один із трьох основних методів рішення:

- 1) аналітичний;
- 2) за допомогою числових методів;
- 3) за допомогою алгоритмічних методів експериментальної оптимізації на ЕОМ.

Найбільш суттєвими із них є аналітичні методи, які дозволяють отримати кінцевий результат у вигляді математичного виразу. Але далеко не у всіх випадках аналітичним методом можна отримати точне рішення задачі в замкненому вигляді. Для вирішення складних економетричних задач поряд з аналітичними методами необхідно застосовувати методи апроксимації та чисельні методи, які дозволяють отримати рішення з деяким наближенням.

Якою б складною і повною не була економетрична модель, вона є наближеним відображенням реального процесу. Але в будь-якому випадку вона повинна бути адекватною (придатною) реальній системі. Оцінка адекватності і точності економетричної моделі є важливим заключним завданням моделювання тому, що будь-які дослідження на неадекватній моделі втрачають сенс. Модель є достовірною, якщо її концептуальна модель адекватна процесу, що досліджується, математична модель адекватна концептуальній, а точність реалізації математичної моделі відповідає заданій, якщо похибка розрахунку не перевищує допустимої.

Таким чином, при побудові економетричних моделей необхідно дотримуватися такого шляху: "канонічна модель > ієрархічна модель > модель внутрішньої структури > функціональна модель > "дерево" цілей > "дерево" цілей-параметрів > концептуальна модель > економетрична модель".

ПРОБЛЕМИ ЗАСТОСУВАННЯ ЙМОВІРНІСНИХ МЕТОДІВ В ЕКОНОМІЦІ

Джунь Й.В.

професор, доктор фізико-математичних наук
Рівненського економіко-
гуманітарного інституту

Вражаючи події останніх років XX століття, а саме - фінансова криза в Мексиці, Таїланді, Японії, Південній Кореї, Індонезії з усією очевидністю підтверджують існування істотної ймовірнісної компоненти у розвитку економічних процесів.

Помилково вважати, що створенням нових баз даних чи шляхом збільшення обсягів економічної інформації можна захистити ці процеси від ударів імовірної стихії. Цьому протидіють такі потужні фактори:

- наявність тіньових процесів в економіці, які майже не відображаються або повністю проходять за межами офіційної статистики, причому, тіньові процеси - це реальні як розвинених, так і відсталіх в економічному розвитку країн;

- по-друге, припинення холодної війни зовсім не означає припинення війни інформаційної, а, скоріше, її зростання, оскільки дезінформація є старим, але невмирущим засобом захисту економічних інтересів, (тут слушно згадати знаменитий вислів Б. Дізраелі, який досить точно відображає суть інформаційної війни: "Є три види брехні: брехня, брехня нагла і статистика." [1]);

- по-третє, і це головне, XX століття є епохою небаченої економічної боротьби держав, корпорацій, фірм, діяльність яких невидимими фінансовими потоками живить корупцію, лоббизм, які поступово, крок за кроком здатні перетворити в руїну економіку цілих держав. Неефективні, кровопролитні, занадто дорогі збройні конфлікти якось непомітно переросли в війни економічні - непомітні, досконало забезпечені дезінформацією і ефективні.

Окреслені вище фактори, які неперервно взаємодіють, надають економіці деяких держав, а, в цілому, і світовій економіці досить некерований характер. Тому однією з основних задач імовірних методів аналізу економічної інформації, а точніше - однією з проблем економічної науки, є визначення того імовірного ряду держав, які можуть стати епіцентрами майбутніх фінансових потрясінь. Другою, не менш важливою проблемою, є прорахунки імовірності того, чи є названі фінансові потрясіння вісниками більш страшних - світових потрясінь.

Підсумовуючи ці висновки, потрібно сказати, що названі три причини інформаційної недостатності банків даних обумовлюють значення імовірнісних процедур аналізу економічної інформації. А тому важливо окреслити не лише інформаційні, а й сучасні аспекти імовірнісного аналізу даних, і ті його проблеми, які ще не зовсім усвідомлюються економістами. Це, перш за все, математичні проблеми аналізу даних, які виникли порівняно недавно, в останні 20-30 років, після того, як класичний теоретико-ймовірнісний апарат статистичного аналізу масових спостережень був уже розроблений. Фундаментом цього апарату є, по суті, два математичних постулати:

1. Це так званий "закон великих чисел", який є основою теорії спроможних оцінок.

2. Постулат про нормальний розподіл масових спостережень об'єкта, які виконані в статистично

однорідних умовах.

Останній постулат є основою таких класичних процедур, як χ^2 - критерій, t-критерій, F-критерій чи теорії кореляції.

Питання, яке ми досліджуємо, полягає в наступному: підтверджують чи не підтверджують ряди сучасних спостережень найвищої якості спроможність цих двох постулатів? Такими статистичними рядами найвищої якості є ряди похибок спостережень фундаментальних сталих у фізиці, які наука вважає практично незмінними. Для ілюстрації ми наводимо лише частину отриманих результатів, які є досить показовими і цікавими.

На рис.1. дана діаграма, яка взята з роботи [2]. Діаграма показує у відносних одиницях, як з часом змінювались значення деяких фундаментальних констант, а також оцінки відповідних стандартних відхилень. Автор роботи [2] відмічає незвичний факт: різниця між значеннями, отриманими в різні роки, істотно перевищує величину випадкових помилок. Інакше кажучи, для цілого ряду попередніх результатів систематична помилка істотно перевищує випадкову.

Подібна ситуація описана в роботі американських вчених [3]. Прочитуємо яскравий висновок цієї роботи: "Результати, отримані двома лабораторіями після кількох років роботи з застосуванням сучасного обладнання і використанням великої кількості докторів наук, відрізнялись на цілих 25%, але заявлені похибки були в 10 раз меншими".

Ще більш вражаючі результати досліджень наведені в роботі [4] для похибок відтворення 17 офіційно атестованих значень різних фізичних величин у 8 еталонах. Обробка цих даних показала, що відношення невиключеної систематичної помилки а до випадкової 8 результату виміру має такий розподіл:

$$\frac{2^a}{1} \text{ б — в 12 \% випадків;}$$

$$\frac{m^a S}{i} \text{ — 2 в 25\% випадків;}$$

$$\frac{a}{n}$$

Висновок є таким: всі наведені вище результати, отримані для статистичних рядів найвищої якості, не підтверджують закону великих чисел. Правда полягає в тому, що, як це сформулював П. Е. Ельясберг в роботі [5]: "... в дійсності властивість спроможності оцінок ніколи не здійснюється на практиці і, починаючи з деякого моменту, подальше збільшення обсягів інформації шляхом спостережень не збільшує точності результату

Чи можуть економісти не звертати уваги на ці нові результати, отримані в фундаментальних науках - науках, які завжди йшли попереду науково-

технічного прогресу. Є надія, що ні. І, найперше, тому, що ці результати прямо показують на нове небезпечне джерело помилок, обумовлених невідповідністю першого математичного постулата реальній практиці спостережень.

Розглянемо тепер питання про спроможність другого математичного постулата із зазначених нами. З цією метою ми наводимо цікавий рис. 2, на якому в площині А о Е вказані області всіх типів кривих розподілів, які розроблені статистичною школою Неймана - Пірсона: S - ексцес, А - асиметрія розподілу.

По осі п відкладено обсяги проаналізованих статистичних рядів дуже високої якості: фізичних, гравіметричних, астрономічних. З рис.2 бачимо, що точка N, яка відповідає на площині А о Е нормальному розподілу, знаходиться далеко на периферії реальних однорідних статистичних рядів високої якості. Дійсні розподіли похибок зміщені від точки N в область симетричного розподілу Пірсона VII типу, який має таку щільність:

$$y = \frac{\Gamma(m+1)}{\sqrt{2\pi\left(m-\frac{1}{2}\right)\Gamma\left(m+\frac{1}{2}\right)\sigma}} \cdot \left[1 + \frac{1}{2M}\left(\frac{x-a}{\sigma}\right)^2\right]^{-m}, \quad (1)$$

де α, σ, m - параметри розподілу (1),

$M = \left(m - \frac{1}{2}\right) / m^2$, $\Gamma(m+1)$, $\Gamma\left(m + \frac{1}{2}\right)$ - гамма функція

Зазначимо, що розподіл Пірсона VII типу є узагальненням форми розподілу Стюдента. Параметр m може розглядатись як міра відхилення розподілу (1) від нормального, і він пов'язаний таким співвідношенням з числом ступенів вільності у розподілу Стюдента:

$$\ll = (2-j-m)1,5 \quad (2)$$

В наш час статистики - математики дискутують про те, яке значення m можна застосувати для характеристики нового загального закону похибок. В роботі [6] підкреслено, що дійсно незалежні ряди похибок за даними Г. Джефріса з $y=3,5-4,5$, а П. Хьюберг (усне повідомлення) для незалежних статистичних спостережень високої якості назвав, як найкращий приклад, розподіл, тобто t-розподіл Стюдента з $y=3$. Тобто, якщо з результатів статистичних спостережень повністю виключити систематичні похибки, то випадкові помилки матимуть не нормальний розподіл, а істотно будуть відхилитись від нього в області розподілу Стюдента з $y=3$. Напевне, ще рано говорити про те, що в нашому фізичному світі принципово не можуть бути реалізовані умови центральної граничної теореми теорії ймовірностей, але можна вже говорити про те, що ці умови дуже далекі від фізичної реальності і практично ніколи не можуть бути реалізовані.

Якщо в дійсності випадкові похибки мають $1/3$ -розподіл, то $m=(v+1)/2=2$. З цього випливає, що середнє арифметичне вже не є ефективною оцінкою математичного сподівання. Для побудови такої оцінки потрібно визначити вагову функцію [7] розподілу

$$W_i = \frac{y'}{y \cdot V_i}, \quad (3)$$

де $x_i = x_i - a$, а - математичне сподівання.

Зазначимо, що в класичних методах обробки статистичних даних вагова функція (3) є сталою для всіх, (нормальний розподіл). Для розподілу Пірсона VII типу маємо:

$$W_i = \left[\frac{m-1,5}{m} \cdot M_2 + \frac{V_i^2}{2m} \right]^{-1} \quad (4)$$

Нехай $M_2=1$, $m=2$, тоді маємо:

$$W_i = \frac{4}{1+V_i^2} \quad (5)$$

При $V_i=0$ (для спостережень в околі а) $W_i=4$.

При $V_i=3$, $W_i=0,4$, тобто, відношення $\frac{W_0}{W_3} = 10$ (6)

Така відмінність ваг окремих спостережень статистичного ряду є вже істотною, наприклад, при застосуванні середніх показників чи при спектральному аналізі рядів динаміки.

Із всього сказаного вище можна зробити такий важливий висновок: застосування класичних процедур при обробці економічної інформації, незважаючи на їх поважний математичний вигляд, має лише приблизний, а не науково обгрунтований характер через те, що фундаментальна гіпотеза нормальності, покладена в основу цих критеріїв, як правило, не реалізується на практиці. Підтвердження гіпотези нормальності статистичних рядів на основі X^2 -критерію для спостережень обсягом менше 300 обумовлене лише недостатнім обсягом інформації. Статистичні ряди обсягом 500 спостережень і більше мають вже явні ознаки ненормальності. Цієї надзвичайно важливої в теорії обставини якраз і не враховують класичні методи математичної статистики, приписуючи всім розподілам похибок ексцес $\epsilon=0$, незважаючи на те, що реальні ексцеси випадкових похибок спостережень істотно більші нуля. Зазначимо також, що метою нашого дослідження не є критика існуючого стану застосування методу аналізу даних; ми лише намагались висвітлити суть сучасних інформаційних і математичних проблем, пов'язаних із застосуванням імовірнісно - статистичних методів аналізу великих масивів економічної інформації.

Література

1. G.A. Kimble. How to use (and misuse) Statistics. Englewood Cliffs, N. I. Prentice-Hall, inc., 1978
2. А. Н. Зайдель. Погрешности измерений физических величин. Л.: Наука, 1985.
3. National Standard Reference Data System. Natl. Bur. Stand. Techn. News. Bull, 1969, oktober, p.230.
4. В. В. Василенко. Метрологическая служба в СССР. Всес. НИИ технической информации, классификации и кодирования. 1988, вып. 9, с. 1.
5. П. Е. Эльясберг. Измерительная информация: сколько её нужно? Как обрабатывать. М.: Наука. 1983.
6. Ф. Хампель, Э. Рониетти, П. Рауссеу, В. Штаэль. Робастность в статистике. Пер. с англ. М.: Мир, 1989.
7. Н. Jeffreys. Theory of probability. Oxford, 3-d. ed. Clarendon Press, 1961.

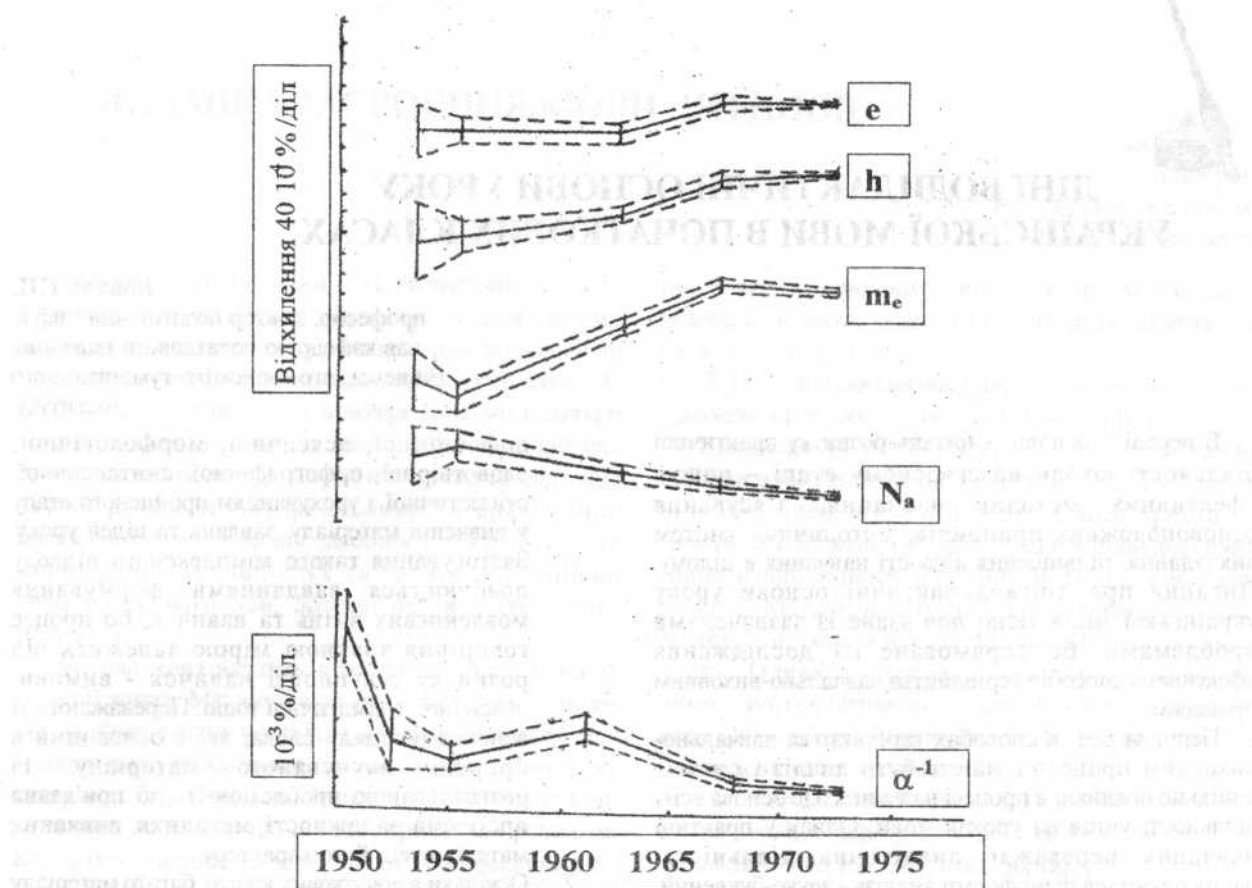

Рис. 1. Зміна відносних значень деяких фундаментальних сталих і відносних стандартних похибок, їх оцінок: e - заряду електрона; $\hbar$ - стала Планка; m_e - маси електрона; N_A - число Авогадро; α^{-1} - стала надтонкої структури.

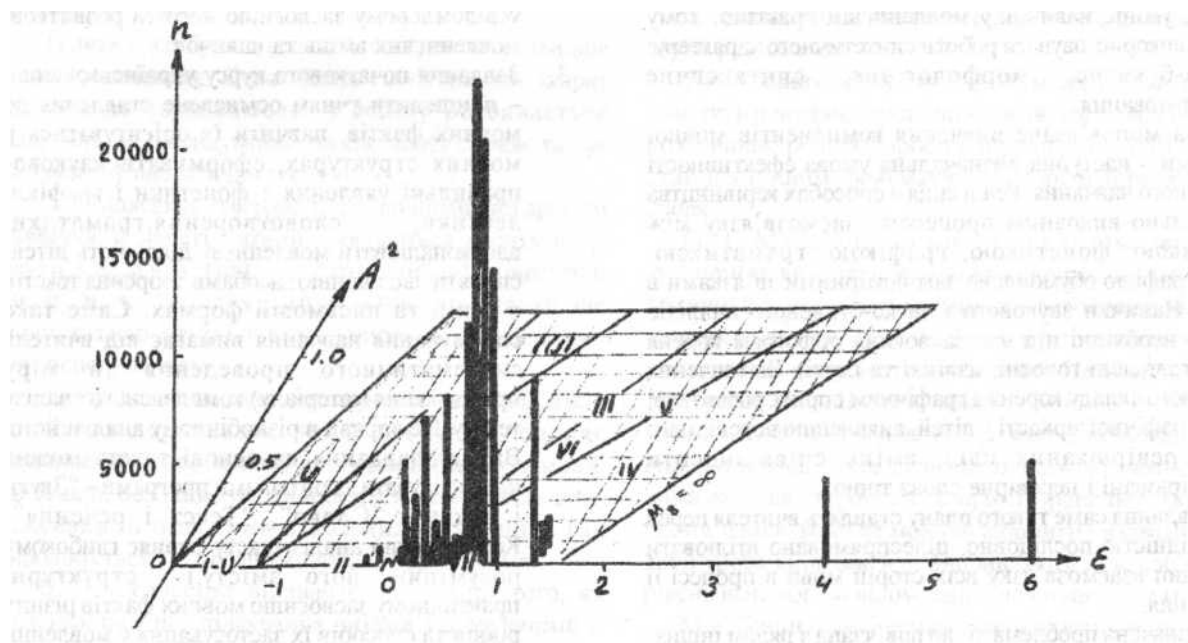

Рис.2. Розміщення статистичних розподілів похибок спостережень високої якості по областях імовірнісних сімейств Пірсона.

ЛІНГВОДИДАКТИЧНІ ОСНОВИ УРОКУ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В ПОЧАТКОВИХ КЛАСАХ

Коваль Г.П.

професор, доктор педагогічних наук,
зав.кафедрою початкового навчання
Рівненського економіко-гуманітарного
інституту.

В переліку основних питань розвитку практичної діяльності школи на сучасному етапі - пошук ефективних методик навчання, з'ясування основоположних принципів, методичних систем викладання, підвищення дієвості навчання в цілому⁷. Питання про лінгводидактичні основи уроку української мови тісно пов'язане із зазначеними проблемами, бо спрямоване на дослідження ефективних способів керівництва навчально-виховним процесом.

Перш за все в способах керівництва навчально-виховним процесом мають бути аналіз і синтез, доцільно поєднані в процесі навчання. Це основа всієї діяльності учнів на уроках мови. Однак у практиці навчання переважає аналітична діяльність. Застосовуються різні форми аналізу - звуко-буквений, морфологічний, синтаксичний, орфографічний; вправи у виділенні, виучуваних фактів - вибіркові диктанти та списування тощо. У процесі аналізу діти розбирають даний матеріал, запропонований. Така діяльність не стимулює їх до творчого використання різних форм, до створення мовленнєвих структур, тобто, заторможується процес застосування знань, умінь, навичок у мовленнєвій практиці. Тому треба використовувати роботи синтетичного характеру: звуко-буквене, морфологічне, синтаксичне конструювання.

Взаємопов'язане вивчення компонентів мовної системи - наступна визначальна умова ефективності шкільного навчання. Реалізація в способах керівництва навчально-виховним процесом взаємозв'язку між лексикою, фонетикою, графікою, граматикою, орфографією обумовлена закономірними зв'язками в мові. Навички звукового і звуко-буквеного аналізів вкрай необхідні під час засвоєння орфограм кореня (ненаголошені голосні, дзвінки та глухі). Зіставлення звукового складу кореня з графічним сприяє розвитку орфографічної зірковості у дітей, виявленню перевірного та перевірюваних слів, вмінь співвідносити перевірювані і перевірені слова тощо.

Завдання саме такого плану ставлять вчителя перед необхідністю послідовно, цілеспрямовано втілювати принцип взаємозв'язку всіх сторін мови в процесі її вивчення.

Зазначена проблема тісно пов'язана з рядом інших:

1. Комплексний підхід до вивчення слова на уроці. Це важливий методичний висновок, який допомагає визначити весь зміст уроку. Слово в початкових класах на кожному уроці треба розглядати з різних сторін - звукової,

орфоепічної, лексичної, морфологічної, словотвірної, орфографічної, синтаксичної, стилістичної з урахуванням пройденого етапу у вивченні матеріалу, завдань та цілей уроку. Застосування такого комплексного підходу пояснюється завданнями формування мовленнєвих вмінь та навичок, бо процес говоріння значною мірою залежить від розвитку сукупності навичок - вимови, лексичної, граматичної тощо. Переважають ті аспекти розгляду слова, які є основними в природі виучуваного матеріалу. Із розглядуваною проблемою тісно пов'язана проблема залежності методики вивчення матеріалу від його характеру.

2. Оскільки в початкових класах багато матеріалу має вивчатись на фонетичній основі, то виключне значення слід надавати послідовному, цілеспрямованому проведенню звукового, звуко-буквеного аналізів та відповідного за характером конструювання. Побудова методики вивчення більшості матеріалу на звуковій основі сприяє усвідомленому засвоєнню його та розвитку мовленнєвих вмінь та навичок.
3. Завдання початкового курсу української мови - прищепити учням осмислене ставлення до мовних фактів, навчити їх орієнтуватись в мовних структурах, сформувати науково-правильні уявлення з фонетики і графіки, лексики, словотворення, граматики, вдосконалювати мовленнєву діяльність дітей, сприяти оволодінню засобами творення текстів в усній та письмовій формах. Саме таке спрямування навчання вимагає від вчителя систематичного проведення (в міру проходження матеріалу) комплексного аналізу тексту. Це вправи в різнобічному аналізі його. Вправи-завдання на основі тексту можна класифікувати за розділами програми - "Звуки і букви", "Слово", "Текст і речення". Комплексний аналіз тексту сприяє глибокому розумінню його змісту, і структури, практичному засвоєнню мовних фактів різних рівнів та способів їх застосування у мовленні. Комплексний аналіз тексту можна засвоювати як на етапі повторення та актуалізації знань, умінь та навичок, так і на етапі сприйняття нового матеріалу.

ДИНАМІКА ЗАСВОЄННЯ МОВИ ДИТИНОЮ

Борова В.Є.

Докторант

Рівненського економіко-гуманітарного інституту

Звукова культура мови за визначення Н.С. Старкинської - це процес засвоєння звукової системи мови, який включає в себе оволодіння правильною вимовою звуків і розвитком фонематичного слуху. А. М. Богуш стверджує, що поняття звукової культури досить складне і обширне, воно включає цілий ряд важливих компонентів. Серед них: чітка артикуляція звуків рідної мови, фонетична та орфоепічна правильність мови, мовне дихання, сила голосу, темп мови, фонематичний слух та засоби інтонаційної виразності /наголоси, логічні паузи, ритм, темп, мелодика/.

Звукова мова входить в життя дитини з перших годин її життя. Мати починає розмовляти з немовлям ще до його появи на світ, і це дуже важливо для майбутнього психічного благополуччя дитини, як стверджує Г. А. Тумакова. Мати розмовляє з нею тоді, коли вона не в змозі що-небудь сприйняти і розуміти, але мозок малюка володіє вродженою підвищеною чутливістю до звукової мови, яка зберігається протягом всього дошкільного віку.

Важливою стадією в становленні звуку, за словами ряду дослідників/О.І. Максаков, Г.А. Тумакова/ є поява лепету. З фонетичної сторони лепет є найбільш складним утворенням. Існує думка /Р. Тонкова-Ямподська/, що з лепету починається власне активне мовлення дитини.

Ті звуки, які були в лепеті /губні/, дитина швидше і легше вимовляє. Отже, лепет готує мовний апарат дитини до звуковимови, з лепету розвивається здатність до наслідування звуків, лепет сприяє також розвитку фонематичного слуху.

О.І. Максаков стверджує, що, починаючи з другого півріччя, в лепеті дитини з'являються досить чіткі звуки. Серед них найчастіше голосний [а], приголосні [п, б, м, к, т] і деякі інші. Однак ці звуки ще недостатньо стійкі і вимовляються у невеликих звукосполученнях.

Автор доводить, що розширення взаємозв'язків дитини з дорослими, які її оточують, сприяє виникненню у неї специфічних реакцій на звуки мови. Ці реакції особливо ускладнюються, стають більш інтенсивними біля семи з половиною місяців. Так зароджується спілкування дитини з дорослими.

Л. П. Федоренко відзначає, що в міру того, як розвивається це спілкування дитини з оточуючими її дорослими, змінюється і роль в ньому її звукових реакцій. Будучи спочатку мимовільним вираженням емоцій, ці реакції стають далі одним із засобів спілкування з дорослим.

До кінця року, за словами О. П. Жильцової, дитина

вимовляє, в основному, прості в артикуляційному відношенні звуки: голосні [а, у, и], деякі приголосні: [м, п, б, к, т, д, г].

Л. П. Федоренко називає звуки, які дитина засвоює протягом 1 року життя, звуками «раннього онтогенезу».

Визначаючи особливості засвоєння звукової сторони мови дітей другого року життя, Л. Д. Салакова відзначає цей вік, як період різкого зростання можливостей дитини до наслідування мови дорослих, інтенсивного розвитку розуміння мови, активної мови.

О. І. Максаков зазначає, що з перших місяців другого року життя дитина частіше починає розуміти слова. Однак до півторарічного віку слова, які вимовляються дитиною, не завжди ще відображають реальну назву предмета. Це спрощені чи звуконаслідувальні варіанти назв.

М. І. Рождественська та Є. І. Радіна дослідили, що в цей віковий період діти досить чітко починають вимовляти такі голосні звуки, як [а], [у], [і], [о], але звуки [и], [е] замінюються на [і] та [є]. Приголосні вимовляються нечітко або замінюються більш простими в артикуляційному відношенні звуками. Ряд твердих звуків, за словами названих вчених, замінюються м'якими. Відсутні ще шиплячі звуки, звуки [л], [р]. Однак, не дивлячись на це, дитина до кінця другого року життя (за даними досліджень

А.ЛІваненко) навчається правильно сприймати всі звуки рідної мови.

Дошкільник, на думку Г. А. Тумакової, вже в змозі помітити неправильність вимови звуків у словах своїх ровесників, робить спроби виправити їх. Тобто йому стає доступним фонематичне розрізнення звуків у словах.

О. І. Максаков, вивчаючи складові звукової культури мови, дослідив, що на кінець раннього віку у дитини ще недостатньо міцний голосовий апарат, мовний видих ще дуже слабкий, у результаті чого голосу дитини ще недостатньо міцний. На думку автора, діти раннього віку вже можуть міняти інтонацію голосу. М.Ф. Фомичова стверджує: кінець раннього віку, це період коли діти починають дотримуватись норм вимови, турбуватись про її правильність. При цьому, однак, вони не можуть виділити і назвати звук, який треба виправити, а виправляють ціле слово. Це рівень нечіткого усвідомлення, початкової абстракції.

М.Г. Генінг, Л. А. Герман стверджують, що до кінця 4-го року життя стають більш координованими рухи м'язів, які приймають участь в утворенні звуків. Укріплюються м'язи кінчика і спинки язика, що сприяє правильній вимові без пом'якшення твердих приголосних.

А. М. Бородич помітила і таку закономірність, що до кінця 4-го року життя діти все частіше починають вимовляти слова із збігом приголосних. А також стає можливим вживання більш складних за структурою слів.

Л. П. Федоренко довела, що в деяких дітей цього віку з'являються звуки «пізнього» онтогенезу [ш, ж, ч, щ, л, р]. Більшість дітей вимовляють такі звуки, як [л, е, х]. Наближається до норми і вимова свистячих звуків, з'являється звук [у].

Проте В. В. Гербова стверджує, що з появою у мові дітей шиплячих звуків, спостерігається їх зворотня заміна.

О. І. Максаков встановив, що у дітей даного віку збільшуються об'єм видиху, вони можуть вимовляти голосні звуки на одному видихові упродовж 3-5 хвилин. Але, як підкреслює автор, діти ще не завжди можуть керувати своїм голосовим апаратом, міняти гучність, висоту голосу, темп мови. Іноді, на запитання дорослих, особливо сторонніх, відповідають дуже тихо; з близькими і рідними - розмовляють голосно. О. І. Максаков стверджує: діти даного віку наслідують інтонацію та правильно її передають. Крім того, вдосконалюється мовний і фонематичний слух дитини. Не дивлячись на те, що вона не може правильно вимовляти деякі звуки, дитина помічає неправильну вимову інших.

Спостереження В. Рождественської, Р. Радіної за мовою дітей молодшого дошкільного віку показали, що у дітей даного віку особливо яскраво проявляються індивідуальні відмінності у формуванні вимовної сторони мови: в одних мова чиста, з правильною вимовою майже всіх звуків, у інших вона недостатньо чітка, з неправильною вимовою більшості звуків, з пом'якшенням вживанням твердих приголосних.

Говорячи про середній та старший дошкільний вік, Г.А.Тумакова підкреслює, що в цей час у дитини відбувається інтенсивний розумовий розвиток: вона оволодіває мовою, знайомиться з багатством звукового, лексичного та граматичного складу мови. Це період інтенсивного ознайомлення дошкільників зі словом, його змістовою, фонетичною чи звуковою стороною.

Вже у чотирирічних дітей, на думку А.М. Богуш та ін., зростає інтерес до звукового оформлення слів. Вслуховуючись у слова, які вимовляє дорослий, дитина намагається встановити подібність в їх звучанні і часто сама досить успішно підбирає пари слів.

Великий знавець і дослідник дитячої мови

К.І. Чуковський виявив, що в цьому віці у дітей проявляється великий потяг до рими. Граючись із словами, деякі рифмують їх, створюючи власні вірші. В.І. Гербова, А.М. Богуш, М.І. Фомичова і ін. стверджують, що до п'яти років у основному формуванні правильної вимови закінчується постановка звуків. Лише при вимові найбільш важких груп звуків відчуються труднощі, котрі обумовлені недосконалою діяльністю кори головного мозку, недостатнім розвитком мовнорухових механізмів, а також умовами навчання й виховання.

О. І. Максаков висловлює думку про те, що у дітей

цього віку різко зростає інтерес до звукового оформлення слів, значно покращується вимова. Достатньо розвинений мовний слух п'ятирічної дитини дає можливість розрізняти у мові дорослих підвищення і зниження гучності голосу, помічати швидкий і повільний темп слова, вловлювати різноманітні засоби виразності. В.Е. Левінов доводить, що, наслідуючи дорослих, діти можуть самі досить точно передавати різноманітні інтонації голосом, виділяючи у фразах окремі слова, правильно витримуючи паузи, виражаючи емоційно-вольове ставлення до того, про що йде мова. Діти вже вміють не тільки говорити достатньо голосно, але і слідувати за гучністю мови оточуючих. Вони здатні змінювати гучність голосу у зв'язку з врахуванням змісту того, про що говориться.

В. І. Гербова стверджує, що до 5 років дитина вже добре диференціює звуки, з яких складається наша мова, але вона чує їх в словах, невиділяючи і не називаючи ізольовано. Недивлячись на те, що дитина-дошкільник правильно сприймає мову і спілкується нею, потрібно ставити питання про виховання фонематичного сприймання у дітей дошкільного віку: важливо, щоб діти не просто чули, а навчилися вслуховуватись у звуки, з яких складається мова.

Г. А. Туманова відзначає, що орієнтування у звуковій стороні слова готує дитину до засвоєння грамоти і письмової мови.

Так, Н.С. Варенцова відмічає, що діти п'яти років проявляють стійкий інтерес до слова, що звучить. Це дає можливість тривалий час займатися з ними звуковим аналізом, знайомитись з характеристикою звуків /голосні, приголосні, м'які, тверді/, проводити звуковий аналіз різних за структурою слів.

Цікаві дані приводить І.Ю. Фаусек, яка навчала грамоті дітей починаючи з 4,5-5 років на основі методики, розробленої М. Монтесорі. Вихованці Ю. Фаусек складали у цьому віці із букв алфавіту слова різної складності. Відомо, що скласти слово, не роблячи його звукового аналізу, неможливо. На жаль, в роботах М. Монтесорі, Ю. Фаусек немає опису методики навчання звукового аналізу слів, однак, коли Ю. Фаусек описує труднощі, з якими зустрічались діти, вона показує, що для їх подолання вихователь вимушений був голосом особливо підкреслювати необхідний звук.

Робота Ю. Фаусек показує, що для дитини середнього дошкільного віку, яка навіть знає букви, послідовний звуковий аналіз слова становить велику складність. Дошкільник не вміє сам прийти до особливого, підкресленого виділення голосом необхідного звука.

Л.Е. Журова та Н.В. Дурова вважають, що для оволодіння дитиною дією звукового аналізу слів треба її спеціально навчити такого роду вимові. Вона групується на переході, від природного складового поділу слова до штучного позвукового його розчленування з допомогою інтонаційного виділення звуків у слові. При цьому функція мови дитини міняється, перетворюється із практичної функції

спілкування, передачі думок у функцію досліджень звукового складу мови.

О. М. Лещенко інтонуванням називає спеціальний спосіб обстеження звукової будови слова. За даними Л. Е. Журової, навчання інтонуванню можливе лише при виділенні приголосних звуків. Інтонаційне виділення голосних, на її думку, не вимагає від дитини перебудови артикуляції. Н. С. Варенцова зазначає, що кожний приголосний має свої артикуляційні особливості: одні можна вимовити протяжно/сонорні, свистячі, шиплячі/, інші (наприклад, губні, проривні) виділяються артикуляцією, силою голосу. Стосовно початку навчання звуковому аналізу Л.Е. Журова експериментально довела, що вже чотирирічні діти із задоволенням міняють свою артикуляцію, коли цього вимагає ігрова ситуація. Цей дитячий інтерес не можна ігнорувати, важливо розвивати його і, користуючись різними ігровими прийомами, направити дітей на спеціальне знайомство із формальною мовною стороною. Щодо дітей п'ятирічного віку, то автор висловлює думку про те, що вони вже цікавляться вправами зі звуками мови, ігрова ситуація їх швидко перестає цікавити, засоби вирішення ігрового завдання стають для них завданням. На підставі цього Л.Е. Журова передбачила, що саме в п'ятирічному віці потрібно навчати дітей звуковому аналізу, роблячи його предметом спеціальних занять, тобто включаючи не в ігрову, а в навчальну діяльність.

Г.А. Туманова стверджує, що на даному віковому етапі діти вже повинні чути звуки на початку, в середині і кінці слова, проте виділяти лише певний звук. Вона доводить, що заняття з п'ятирічними необхідно будувати так, щоб вони кожного разу вправлялись не у виділенні певного звука у слові, а засвоїли узагальнений спосіб виділення звуків у словах. Словесний матеріал для занять, на думку дослідника, необхідно підбирати так, щоб на двох заняттях підряд не виділявся один і той самий звук. Бажано чергувати виділення приголосних звуків різної артикуляційної складності.

Роботу по навчанню звуковому аналізу шестирічок Л.Е. Журова пропонує проводити в такій послідовності: розглядання картинки і називання її; повільне промовляння слова-назви вихователем з інтонаційним виділенням кожного звуку, аналогічна вимова слова дітьми; фіксація уваги на тому, що слово складається з звуків; розглядання схеми звукового аналізу слова; позначення звуків фішками /спочатку вихователь виконує це на дошці, діти - у себе на столах/. Поступово, продовжує дослідник, дошкільникам можна пропонувати завдання на співставлення звукового складу проаналізованих слів /знаходження однакових і різних звуків/, вимову звука відповідно з його порядковим номером у слові; пригадування слів, що починаються з другого /третього/ звука даного слова. Важливо, як стверджує А.М. Богуш, показати дітям, що всі звуки в словах розташовані і промовляються в певній послідовності; якщо її змінити, то зміниться або зникне значення слова. Крім

того, продовжує автор, діти повинні зрозуміти і словорозрізнявальну функцію слова.

Слушний і цікавий матеріал стосовно навчання дітей звуковому аналізу слів пропонує В.В. Коваль. Вона стверджує, що, перш ніж приступити до виконання завдань з аналізу звукового складу слова, треба навчити дитину прислухатися до різних звуків, створити про них загальне, нерозчленоване уявлення. Починати, на думку автора, краще з немовних звуків. Увага при цьому спрямовується на знаходження джерела звуку, напрямку звучання, кількості звучань тощо. В. В. Коваль наголошує на тому, що визначаючи джерело звуку, ознайомлюючи дітей з предметами, що утворюють звук, ми тим самим навчаємо розрізняти їх звучання. Краще це робити у грі, де б діти були її активними учасниками

Подібної точки зору дотримується і А.П. Іваненко. Вона спрямовує думку на те, що для розвитку слухової уваги доцільно використовувати найдоступніші для дитячого сприймання звуки: сигнали машин, голоси тварин, музичні звуки і ін. На прогулянках, під час ігор, на окремих заняттях малята слухають про що «говорять» вулиця, кімната, ліс, парк, музична скринька і ін.

Г. А. Тумакова стверджує, що в результаті роботи над звуковою стороною мови у дітей формується особливе, лінгвістичне відношення до мови, до мовної дійсності. Свідоме відношення до мови є ОСНОВОЮ для засвоєння

МЕТОДИЧНА РОБОТА В ПРОФЕСІЙНО - ТЕХНІЧНОМУ УЧИЛИЩІ ТА ЇЇ ВПЛИВ НА РЕЗУЛЬТАТИВНІСТЬ НАВЧАЛЬНО - ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ

Паламарчук М.С.,

Загирьки В.І

викладачі Новоград-Волинського економіко-
гуманітарного коледжу

В умовах переходу до нової економічної системи виник ряд труднощів і проблем як у підготовці конкурентноздатних робітничих кадрів, так і у вихованні у молодих людей таких рис, як доброта, чесність, терпимість до оточуючих, збереження кращих традицій українського народу та ін.

Тому в умовах економічної скрути зростають вимоги до педагогічної праці викладача і вихователя, майстра виробничого навчання, дотримання ними норм педагогічної етики.

В цих умовах дієвим фактором підвищення професійного рівня педагога є добре організована методична робота.

Тому в училищі зміст методичної роботи являє собою комплекс заходів, направлених на успішну реалізацію завдань навчання і виховання учнів. До них відносяться:

- удосконалення змісту навчальних програм;
- відбір і впровадження ефективних форм, методів і засобів навчання і виховання, удосконалення уроку на основі розвитку педагогічної творчості викладачів і майстрів виробничого навчання;
- вивчення і впровадження передового педагогічного досвіду;
- підвищення кваліфікації інженерно-педагогічних працівників і т.п.

Добре поставлена робота дає позитивні результати: стали ширше використовуватись нетрадиційні активні методи навчання викладачами та майстрами виробничого навчання, використовуються ТЗН.

Кращою методкомісією викладачів в училищі є комісія оздоблювальних професій, головою якої багато років є Шевчук Людмила Михайлівна.

Головна мета колективу методкомісії полягає у тому, щоб учні освоїли основні теоретичні і практичні питання предметів, мали високий рівень знань, умінь і навичок, творче мислення. Ця мета, хоч і не повною мірою, досягається: якщо в 1993 році якість знань учнів становила 67%, то в 1995-96р. відповідно 76-79%.

Планування роботи методичної комісії здійснюється на основі аналізу результатів діагностичного анкетування

інженерно-педагогічних працівників. На засіданнях педрад, методкомісій, нарадах і семінарах розглядаються актуальні питання навчання і виховання:

- організація самостійної роботи учнів на уроці;
- комплексно-методичне забезпечення предметів і професій;
- використання елементів педагогіки співробітництва;
- демократизація і гуманізація вимог на уроках теоретичного і виробничого навчання та під час навчальної практики;
- удосконалення форм та методів бригадної форми навчання і праці та ін.

При методкабінеті створена і діє «Школа молодого педагога». На її заняттях розглядаються питання методики підготовки і проведення занять, виховних заходів.

його колеги.

В організації і проведенні методичної роботи поєднуються колективна і індивідуальна форма. Перша з них полягає у вивченні системи роботи інженерно-педагогічних працівників і наданні їм методичної допомоги в удосконаленні навчально-виховного процесу, проведенні позакласних заходів, знайомстві з позитивним досвідом роботи.

Надається відповідна увага відкритим урокам і виховним заходам, які дають завжди позитивні навички для молодих педагогів. Такі заходи проводяться систематично Вакульчук В.Ф., Гнідевським Г.А., Стецюком А.Д., Гаврилюком П.В. та іншими.

На цих уроках широко використовуються міжпредметні зв'язки, технічні засоби навчання, розв'язуються проблемні ситуації і завдання, напрацьовується досвід педагогіки співробітництва.

Відповідна увага приділяється самостійній методичній роботі викладачів та майстрів виробничого навчання, вихователів: це вивчення методичної літератури, написання методичних розробок і рекомендацій, удосконалення тематичних і поурочних планів, творче освоєння і використання на уроках передового досвіду навчання і виховання учнів. Ми вважаємо, що самостійна методична робота - це така діяльність педагогів, яка спрямована на проектування і методичне забезпечення уроків і позакласних заходів, якість підготовки і проведення яких цілком залежить від того, як особисто підготовлені до цього викладач, майстер виробничого навчання, класний керівник.

Постійна увага звертається на вивчення, узагальнення і впровадження передового педагогічного досвіду. В плані

роботи передбачені такі заходи: взаємовідвідування уроків і позакласних заходів з відповідною метою, проведення педчитань і семінарів, обговорення досвіду роботи на педрадах, участь в педконференціях, обговорення і використання методрозробок, які надходять з навчально-методичного кабінету управління освіти.

При цьому особлива увага звертається на проблеми морально-етичного, патріотичного і національного виховання, розвиток учнівського самоуправління. Кращі заходи узагальнюються і розповсюджуються для використання.

Так, на рівні області пропагуються такі заходи, як відкритий урок з української літератури на тему: «Українські народні пісні»/ підготував викладач Стецюк А. Д./, виховна година на тему «Червона калина»/ підготував класний керівник Гаврилюк П.В./ та ін. Народознавчого спрямування все більше набирає гурткова робота. Це такі гуртки: фольклорно-етнографічний.

ІНФОРМАТИКА В ПОЧАТКОВОМУ НАВЧАННІ

Набочук Ю.К.,

кандидат пед.наук, доцент Рівненського економіко-гуманітарного інституту,

Ясінський А.М.

старший викладач Рівненського економіко-гуманітарного інституту

Інформатизація сфери освіти, на нашу думку, повинна випереджати інформатизацію інших напрямків суспільної діяльності, тому що саме тут закладаються соціальні, психологічні, загальнокультурні, а також професійні основи інформатизації всього суспільства. Із приходом у шкільні класи електронної техніки на неї покладались великі надії. Не аналізуючи детально досягнуті успіхи, звернемо увагу на великий потенціал інформатики в питаннях наведення міжпредметних зв'язків. В цьому напрямку накопичено певний досвід.

Головним завданням сучасної школи є формування системи знань на високому рівні узагальнення. Узагальнення знань на рівні понять, системи понять і теорій дає можливість розкрити єдність, взаємозв'язок різних сторін матеріального світу.

Одним із ключових моментів навчально-виховного процесу в плані узагальнення і систематизації знань є проведення інтегрованих уроків з використанням нових інформаційних технологій. Методика проведення інтегрованих уроків полягає у інтеграції змісту, відібраного з кількох предметів і об'єднаного навколо однієї теми. Це об'єднання має на меті інформаційне збагачення сприймання, мислення і почуттів учнів завдяки залученню цікавого матеріалу, що дає змогу з різних боків пізнати якесь явище, поняття, досягти цілісності знань¹. В педагогічній літературі описано різноманітні форми інтеграції знань учнів: інтегровані уроки, інтегровані конференції, інтегровані семінари, інтегровані екскурсії. Вище згадані форми роботи використовуються на етапі узагальнення і систематизації знань.

Важливим етапом підготовки таких занять є правильний вибір теми і змісту інтеграції. "Мета уроків, побудованих на інтегрованому змісті, - створити передумови для різнобічного розгляду певного об'єкта, поняття, явища, формування системного мислення, збудження уяви, позитивного емоційного ставлення до пізнання."² Ідея інтеграції змісту навчання особливо привабливо постає при вивченні "Основ інформатики та обчислювальної техніки". Вивчаючи протягом 10 років, закономірності входження інформаційних технологій в навчальний процес, ми прийшли до висновку, що головною дидактичною основою комп'ютерних технологій в школі повинні стати міжпредметні зв'язки та завдання інтеграції знань. Як підкреслює Дедович В.М. "...міжпредметні зв'язки не дали відчутного педагогічного ефекту щодо формування системи знань умінь та наукового світогляду. Це сталося тому, що за допомогою міжпредметних зв'язків налагоджувалась взаємодія між предметами, в основному, на рівні окремих законів"³. Необхідний новий підхід для реалізації завдань інтеграції на рівні узагальненого

цілісного розуміння взаємозв'язків матеріального світу. Введення в практику роботи вчителя інтегрованих завдань розширює засоби впливу на мотиваційну сферу учня, стимулює його пізнавальну активність, сприяє встановленню понятійних взаємозв'язків.

Вивчення основ інформатики в молодших класах - ідея не нова. Розроблено ряд програм, описані методики і форми роботи, вибір яких, значною мірою, визначається технічним складом комп'ютерного класу. Заслужовує на увагу "Експериментальна програма викладання податків інформатики в молодших класах", запропонована С. Бешенковим. Цікаві методичні прийоми вивчення інформатики в молодших класах запропонував В. Буцик та ін. Але, не дивлячись на різноплановий підхід до цього питання, всі автори сходяться на тому, що цей курс носить пропедевтичний характер, і його мета - формування початкових елементів комп'ютерної грамотності. В. Каймін підкреслював: "...складність визначення предмету інформатики як навчальної дисципліни пов'язана із динамікою розвитку обчислювальної техніки, її програмних засобів та пристроїв накопичення, обробки та передачі інформації"⁴. До пропедевтичних елементів комп'ютерної грамотності відносять уміння працювати із прикладними програмами, а також знання основних конструкцій мови програмування високого рівня. Враховуючи сучасні тенденції інформаційних технологій, важливо не тільки формувати комп'ютерну грамотність, а й закладати початкові знання основ інформатики як сучасної фундаментальної науки. Для проведення пропедевтичного курсу інформатики в молодших класах ми запропонували таку програму:

1. Правила техніки безпеки та початкове знайомство із персональним комп'ютером-2 год;

2. Програма ТІМ-6 год:

- вивчення команд управління програмою;
- робота із стандартними завданнями;
- самостійне складання ігрових конструкцій;
- підсумковий урок.

3. Художній редактор CPEN -7 год.:

- знайомство із командами та можливостями програми;
- створення малюнків на задану тему;
- вивчення команд управління редактором сценаріїв;
- розробка сценаріїв, підготовка кадрів для сценарію;
- підсумковий урок, захист сценаріїв.

4. Мюзичний редактор MUZEDIT-5 год:
 - вивчення команд управління та системи роботи у редакторі;
 - створення музичних фрагментів на задану тему;
 - підсумковий урок.
5. Основи програмування - програма ROOT-9 год:
 - система управління редактором;
 - знайомство з основами програмування;
 - команди розгалуження;
 - команди циклів.
 - процедури та їх використання у програмуванні;
 - розробка програм на задану тему.
6. Робота з спеціалізованою програмою EURIKA-3 год:
 - знайомство із командами управління програмою;
 - обчислення математичних виразів.
7. Робота із текстовими редакторами- 2 год.
8. Підсумковий урок-1 год.

В основу методики проведення уроків ми заклали ідею міжпредметних зв'язків на основі системи інтегрованих завдань. Аналіз методичних розробок, які розкривають зміст міжпредметних зв'язків, показав, що їх практично неможливо без суттєвих змін і переробок перенести на інформаційні технології. Як один із шляхів підвищення ефективності навчання було обрано твердження дидактики про поетапне формування розумових дій (А.Н. Леонтев, П.Я. Гальперін, Н. Ф. Талізін). Одне із головних положень цієї теорії твердить: "Засвоєння предметних знань ґрунтується на раніше сформованих внутрішніх психологічних діях, які самі виступають як предмет засвоєння". Завдання навчання заключається в тому, щоб виділити найбільш раціональну систему прийомів інтелектуальної діяльності, управляти ходом їх формування"⁵.

Ушинський неодноразово підкреслював, що у грі малюк уявляє себе самостійним, може реалізувати ті свої наміри, втілення яких неможливе у реальному житті. Вивчення основ інформатики розпочинаєм із знайомства з ігровими програмами. Такий підхід дозволяє задовольнити високий емоційний інтерес початкового етапу знайомства із персональним комп'ютером. Для роботи ми вибрали програму TIM. Ця програма дозволяє ефективно працювати при мінімальній підготовці. Логічні конструкції, які пропонуються програмою для розв'язування, розвивають логічне мислення, уважність, зосередженість. Вироблені навички управління програмою стають основою для подальшої роботи із персональним комп'ютером. Працюючи із ігровими завданнями конструктора, учні отримують індивідуальні інтегровані завдання. До кожної із вправ конструктора завдання підбираються так, щоб в процесі роботи з програмою учень не тільки розв'язував логічне завдання, поставлене перед ним, але і працював над додатковими питаннями (здебільшого міжпредметного змісту). Стандартом

завданням кожного варіанту є: перекласти з англійської повідомлення, які виникають в процесі роботи із програмою. Оскільки кількість словосполучень, якими користується програма, невелика, то учні швидко освоюють їх і ефективно працюють з цим завданням.

Для прикладу, розглянемо фрагмент уроку над вправою №1 під назвою "Put the in the hoop". Комп'ютери до роботи готує лаборант (учитель). На екрані головне меню програми.

...Пропонуємо перевести із англійської назву вказаної вправи. (Помістіть у корзинку). Записуємо у зошит дослівний переклад і незрозумілі слова із панелі інструментів. Клацаємо мишкою на робочому полі і вивчаємо завдання вправи "Make basketball go through the hoop". Записуємо в зошит переклад завдання. Пропонуємо проаналізувати ігрову ситуацію на робочому екрані та склад панелі інструментів. Для організації цього етапу роботи ставимо питання:

Які дії (рухи) відбуватимуться на екрані після запуску моделі?

- Які дії виконує кожен із пристроїв розташованих на панелі інструментів?

- Які дії необхідно викликати для виконання завдання?

Після аналізу стає зрозуміло, що для запуску в дію моделі необхідно використати падіння м'яча у нижньому лівому кутку екрана. Переміщення баскетбольного м'яча, який розташований у правому верхньому кутку екрана, у корзину може бути виконане рухом "транспортера". Робимо висновок про те, що для досягнення мети необхідно "організувати" передачу "руху" по діагоналі екрана. Учні самостійно роблять висновок, що для виконання завдання необхідно побудувати "механізм" який послідовно передаватиме "рух" від "старту" до "фінішу". П'ять хвилин відводимо для реалізації завдання на практиці. Коли завдання виконане, пропонуємо дітям зробити короткий аналіз ходу виконання роботи. У формі бесіди вчитель зосереджує увагу на тому, що для досягнення мети завдання ми пройшли декілька етапів:

-виділили кінцеву мету завдання ("перекинути м'яч у корзину");

-визначили механізм запуску моделі у дію (падіння м'яча);

-визначили зміст проміжного завдання - побудувати "механізм передачі";

- визначили порядок виконання проміжного завдання:

Аналізуючи досягнутий результат, пропонуємо дітям уявити реально складений механізм і дати повні відповіді на поставлені питання:

- Чому падає м'яч? Як називаються пристрої, на яких розташовані м'ячі? Яке призначення цих пристроїв, де вони використовуються? (Зосереджуємо увагу на повній назві пристроїв: стрічкові транспортери, записуємо їх у зошит). Чому рухаються м'ячі на транспортерах? Як рухаються м'ячі після проходження транспортера? Яка форма шляху, по якому рухається м'яч після проходження транспортера? Чому м'яч самостійно не може почати рухатись на транспортері? Скільки очок зараховують команди при грі у баскетбол, коли вона кине м'яч у кільце? -

Перед переходом до наступного завдання вчитель

зосереджує увагу на нових поняттях і термінах, вивчених при роботі із завданням. Перехід до наступного завдання супроводжуємо коментарієм екранних повідомлень і команд, які виконують учні за допомогою клавіатури.

Більш складними завданнями, які вимагають спеціальної підготовки, є завдання, пов'язані із проведенням детального пояснення природних явищ, які демонструє програма, явищ перетворення енергії, принципу дії пристроїв, використаних у конструкції та ін. Часто пояснення тих чи інших питань виходить за межі вивченого навчального матеріалу. Тоді ці питання можуть становити основу проблемної ситуації на уроці і слугувати учителю для проведення бесіди на задану тему. Наведемо фрагмент уроку із використанням завдання підвищеної складності.

Прикладом такої роботи може стати розв'язування завдання №12 (Generators and Motors).

Мета уроку:

1. Закріпити вміння самостійно аналізувати ігрову ситуацію і вибирати шляхи реалізації поставлених завдань.
2. Показати можливість існування декількох варіантів розв'язків поставленого завдання.
3. Сформувати на пропедевтичному рівні розуміння поняття “джерело енергії”, “передача енергії”, “причина події”, “наслідок дії”.

Початковий етап уроку присвячуємо загальним поняттям інформаційних технологій. Для цього пропонуємо учням відповідати на ряд питань, з якими вони знайомились на попередніх уроках:

-Які дії виконує ПК після включення живлення? (Завантаження DOS та сервісної оболонки).

-Які сервісні оболонки вам відомі і з якою з них ви працюєте? (DN, NC, VC ...)

-Які каталоги є у головній директорії робочого диска? (Dos, Work...)

-Як проводять “вхід”, “вихід” із директорії у сервісній оболонці NC?

-Які програми після завантаження у пам'ять комп'ютера будуть керувати роботою процесора і виконуватимуть команди користувача?

-Для чого призначені файли із іншими розширеннями?

Уточнивши і доповнивши відповіді учнів, переходимо до практичної частини роботи.

-Завантажте у пам'ять комп'ютера програму TIM.EXE. Використовуючи команди панелі управління, виберіть завдання №12.

-Виконайте переклад завдання даної вправи “Make the tennis ball fall down into the pipe hole. Generators will take turning motion and provide electricity. The electric motor must be plugged in to run”. (Забезпечте падіння теннісного м'яча в лунку труб. Генератори будуть обертатись і забезпечать електрикою. Електричний двигун повинен бути включеним і працювати.)

Із завдання зрозуміло, що в конструкції повинні бути використані два пристрої - електрогенератор і електродвигун, принцип дії і призначення яких не зовсім зрозумілі дітям. Пояснюємо, що електрогенератор - це пристрій який виробляє електрику (електричну енергію), але для цього він повинен бути з'єднаний з іншим пристроєм, який буде його обертати. Із інструментів, доступних у даній

конструкції, електрогенератор може обертати вітряк або “колесо з мишкою”. Отже, завдання вправи - “помістити теннісний м'ячулунку з труб”-розділяємо на декілька проміжних, які ми повинні виконати, використовуючи доступні інструменти:

-електрогенератори повинні бути включені до “вітряка” і “мишки”;

-енергію генератора використовуватиме двигун і вентилятор;

-натенісний м'яч може подіяти тільки вентилятор.

Виділення проміжних завдань підводить дітей до проекту цілісної конструкції. Деталі діти допрацюють самостійно під час складання механізму. Прослідкуйте хід виконання роботи на робочих машинах і виберіть кілька варіантів виконання завдання. Зверніть увагу дітей на різноплановий підхід до роботи їхніх товаришів. Підсумовуючи результати роботи, зверніть увагу дітей на поняття “джерело енергії”, “передача енергії”, “використання енергії”. Уточнюємо незрозумілі англійськомовні слова. При наявності часу, зверніть увагу дітей на існування іншого виду електрогенераторів - “сонячні батареї”, розкажіть про принцип дії напівпровідникових батарей. Вкраплення таких розповідей викликає живий інтерес і слугує ідеї мотивації навчально-пізнавальної діяльності.

Оскільки час роботи молодших школярів за комп'ютером обмежений, то зміна форм діяльності із залученням інтегрованих завдань вписується у загальну структуру уроку. Найбільше поле творчості учителю дає програма TIM в режимі самостійного створення ігрових конструкцій. На перших порах ми використовуємо стандартні, запрограмовані завдання. Але дуже скоро діти прагнуть до самостійного складання ігрових конструкцій. Тут важливо підтримати дитячу ініціативу і правильно направити її. Одним із методів, які ми використовуємо на цьому етапі, є створення конструкцій:

1. Із заданим логічним змістом:

-із вершин *квадрата* одночасно стартують чотири ракети, старт розпочинається вистрілом з пістолета;

-два м'ячі рухаються по “ламаних лініях”, *симетричних* відносно лінії польоту ракети;

-ядро гармати після пострілу влітає у цегляну *квадратну* яму, пролітаючи над включеним вітряком;

2. Із заданими об'єктами:

-електродвигун і електрогенератор, вентилятор;

-акваріум, вентилятор, стінка;

-важелі, м'ячі, батути.

3. Із заданими англійськими словами, які необхідно використати при поясненні:

-мишка, кіт, риба, мавпа;

-м'яч, кулька, стінка;

-ракета, вогонь, світло.

Можна навести багато прикладів створених дітьми логічних конструкцій. Кожна з них має свою назву і лаконічне ігрове завдання. Створення конструкцій на вільну тему є завданням останніх уроків роботи з програмою, коли учні уже на достатньо високому рівні працюють з програмою і здатні самостійно розвивати ігрову ідею. Кращі зразки ігрових конструкцій заносяться у робочу директорію на сервері і можуть бути використані учнями всього класу. Боротьбу за право записати свою конструкцію на сервер учні ведуть з перших уроків роботи, і це є додатковим стимулом для активної роботи на уроці. Завершуючи роботу з ігровими програмами, учні освоюють головні поняття

операційної системи DOS, виробляють навички управління клавіатурою і відпрацьовують технологію роботи із сервісними оболонками. Пройшовши ознайомлювальний курс, діти більш реально оцінюють можливості використання комп'ютерної техніки.

Продовжуємо початковий курс вивчення програми CPEN. Це невеликий графічний редактор, у якому закладено можливості створення сценаріїв динамічних зображень. Один урок відводимо знайомству із програмою. Весь підготовчий період займає два - три уроки. Протягом цих уроків діти вивчають систему команд редактора, принципи побудови зображень, склад бібліотек редактора, технологію створення рухових зображень. Весь підготовчий період учні розробляють картинки, які можуть стати основою для мультиплікації. Як довгострокове на цей період учні отримали завдання

- підготувати сценарій і продумати хід його реалізації. Для орієнтації задаємо кілька тем: "Пори року", "Кругообіг води в природі", "Розвиток рослини". На одному із уроків у формі диспуту затверджуємо сценарій "мультифільмів". Учні зачитують свої сценарії і описують кадри для його реалізації. Всі сценарії повинні бути оригінальними і не можуть повторюватись. Зміст сценарію має бути пов'язаним із матеріалом будь-яких навчальних дисциплін. Всі кадри супроводжуються текстовими поясненнями (коментарем), зміст якого має бути зрозумілим і лаконічним. Найвидовищнішим етапом роботи є захист підготовлених матеріалів. Дитяча фантазія відтворює на екрані: "Рух космічних об'єктів", "Рок-концерт", "Шторм на морі", "Останній день Помпеї" та багато іншого. Запалена в дитячій фантазії іскра творчості і відчуття можливості її реалізувати ще довго приводить дітей у комп'ютерний клас і бушує емоціями у години позаурочного спілкування. Завершуємо ми цю тему на самому найвищому рівні інтересу з тим, щоб включитись у нову справу. Інтеграційні завдання цього розділу заставляють дитину наочно уявити і знайти можливості відтворити на екрані вивчений на уроках матеріал, уміло пов'язати графічне зображення із текстовим поясненням. Опрацювавши завдання теми, діти усвідомлюють призначення операційної пам'яті, зовнішніх носіїв інформації, клавіатури та мишки, відмінність між графічним і текстовим виведенням інформації. В процесі роботи над сценарієм нерідко виникає ідея озвучити отримані сюжети, і тому з радістю сприймається наступна тема - музичний редактор.

Вибір конкретної програми для роботи залежить від технічного складу комп'ютерного класу. В педагогічній літературі описані методики використання програми "Шарманчик" та аналогічні їй. Ми працюємо із програмою "MUZEDIT". Можливості програми повністю відповідають пропедевтичному курсу в молодших класах. Робота із цієї темою вимагає від учителя певної музичної підготовки. Перед початком роботи узгоджуємо рівень знань дітей із учителем музики. Діти, які мають початкову музичну освіту, досить швидко засвоюють технологію роботи із музичним редактором і ефективно його використовують. Розпочинаємо роботу із введення музичних сюжетів відомих дітям мелодій. Для цього готуємо роздатковий матеріал, у якому підбираємо необхідні блоки нот. До самостійної роботи діти переходять, освоївши техніку роботи із редактором. Типовими завданнями цього розділу є озвучення описаної у дидактичному завданні ситуації. Наприклад, "Ви склали мультифільм на тему 'Подорож

сніговика". Підберіть музичний супровід для вашого сценарію"; "Підберіть звуковий супровід для демонстрації фільму "Урок ритмічної гімнастики", "Урок малювання", "Весняний ранок" тощо. Підготовлені нотні партитури діти записують у зошитах і дають до них пояснення, відповідаючи на поставлені питання. Оскільки діти початкових класів недостатньо володіють нотною грамотою, то увага зосереджується на суто емоційному сприйманні музики.

Розробляючи дану тему, ми ставили завдання розширити знання учнів про можливості комп'ютерної техніки, показати ще одну грань можливостей персонального комп'ютера. Активізація знань музичної грамотності на уроках інформатики, реальна можливість самостійно створювати музичні сюжети, прослуховування професійно підготовлених музичних фрагментів створює у дітей нове відношення до музики і комп'ютерної техніки в цілому. Комп'ютер перестає бути для дітей засобом продовження уроків математики і ігровим апаратом. Під час роботи із різноманітними програмами у дітей появляється інтерес до роботи програмного забезпечення. Частіше появляються питання про можливості програмування, оцінюються слабкі і сильні сторони освоєних програм, формується інтерес до програмування. Така ситуаційна мотивація в поєднанні із розповідями вчителя про програмування підводить дітей до бажання самостійно зайнятись програмуванням, і в цій ситуації цілком логічним є перехід до вивчення програм, які дають можливість ознайомитись із початками програмування. У формі бесіди розкриваємо зміст терміну "програмування", на конкретних прикладах показуємо різновидності елементів, які використовуються при складанні алгоритмів. Особливу увагу зосереджуємо на засвоєнні і ефективному використанні нових термінів, таких як: "розгалуження", "оператори", "цикли", "команда", "підпрограма" та деякі інші. Зміст і усвідомлене розуміння цих термінів розкриватиметься на наступних уроках.

Для вивчення елементів програмування ми вибрали програму ROOT. Програма зручна у користуванні і має достатньо широкий спектр можливостей для реалізації початкових завдань програмування. Вивчення управління програмою займає один-два уроки. Поняття "процедура", яке широко використовується у цій програмі, засвоюється учнями протягом одного уроку, швидко. Розпочинаємо роботу із програмування геометричних фігур відомих дітям. Освоївши технологію описання процедур, ускладнюємо завдання. Типовим завданням цього періоду є:

-Створити орнамент, описаний словами або заданий малюнком у дидактичній картонці. Діти самі підбирають розміри елементів орнаменту і їх взаємне розташування. Матеріал розділу легко пов'язати із елементами народознавства, використовуючи у завданнях сюжетні лінії національної вишивки та елементи прикрас одягу. Діти активно включаються у розробку таких завдань, вносячи свій досвід і фантазію.

-"Запрограмуйте проходження Кенгуру через вказані у картонці точки так, щоб лінії проходження не перетинались (перетинались один (два...) рази)". Складання таких завдань формує у дітей поняття координатної площини, учить логічно мислити, виробляються навички управління рухом кенгуру, використовуючи конструкції програмування.

-Скласти пропедевту, яка малюватиме два

квадрати, що перетинаються, в результаті перетину утворюється третій квадрат.

Кожен складений алгоритм діти пояснюють, використовуючи терміни, властиві для програмування, математики та інших навчальних дисциплін. Освоївши технології складання алгоритмів, діти часто не розуміють реального зв'язку цього матеріалу із роботою професійних програм. Підводячи підсумки цього розділу, орієнтуємо дітей на вивчення наступного розділу курсу, у якому на більш складному рівні організовується система програмування.

Програмне забезпечення комп'ютерного класу дає можливість використовувати спеціалізовані програми для вивчення математики засобами інформаційних технологій. Працюючи із програмами EUREKA, MATCAD та іншими спеціалізованими програмами такого класу, ми значно розширили спектр міжпредметних зв'язків з математичними дисциплінами. Методики використання цих програм описані у посібнику "Персональний комп'ютер на уроках математики" автор Жалдак М.

Розпочинаємо роботу над програмою із вивчення загальних характеристик програми і технології програмування. Перші завдання, що виносяться на програмування, це обчислення значень математичних виразів. На першому уроці діти вивчають команди управління програмою, виконують обчислення математичних виразів, які складаються із двох, трьох чисел. Інтегровані завдання цього розділу активізують знання із розділів математики: арифметичні дії, обчислення значень математичних виразів, порядок виконання арифметичних дій, цілі та дробові числа. Два наступні уроки з даною програмою відводяться для роботи із більш складними завданнями міжпредметного циклу. Так, наприклад, пропонується обчислити відстані між містами України, використовуючи карту і масштаб Дані із астрономічного довідника ефективно використовуються нами при складанні задач для проведення обчислень із використанням власних функцій. Наприклад: складіть програму із використанням функції, яка за введеними даними про відстань S до планети (зірки) визначить:

- час польоту із третьою космічною швидкістю;
- час проходження радіосигналу;
- порівняє цю відстань із відстанню до Місяця;
- подасть введену відстань у астрономічних одиницях (а.о.); астрономічна одиниця - це середня відстань від Землі до Сонця.

Всі завдання пропедевтичного курсу тісно пов'язані із знаннями та вміннями, які отримали учні на уроках математики, музики, малювання тощо. Сформовані в процесі вивчення курсу уміння і набуті знання дають можливість з розумінням підійти до вивчення більш складних питань інформатики, ефективно використовувати персональний комп'ютер у різноманітних аспектах навчальної і пізнавальної діяльності.

Нижче подаємо диференційовані за трьома рівнями (А,Б,В) завдання з інформатики, пов'язані із уроками музики.

МУЗИЧНИЙ РЕДАКТОР

Рівень А.

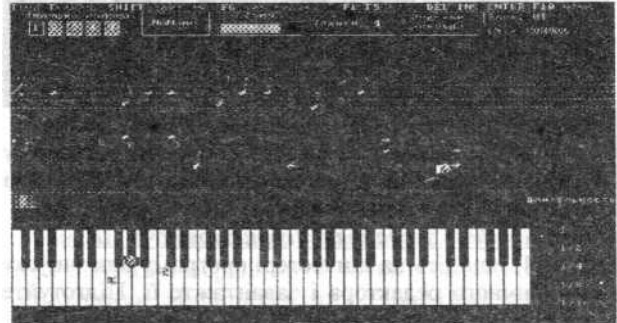
І.Завдання теми. Вивчити систему управління

музичним редактором. Навчитись складати нотні партитури та озвучувати їх за допомогою персонального комп'ютера. Виробити вміння записувати на носії нотні програми.

ІІ. Завдання.

Контрольні питання:

1. В яких робочих режимах може працювати програма?
2. Назвіть головні комбінації клавіш, які використовуються для налаштування нотних станів?

5. Як змінити (вилучити, замінити, вставити) запис на нотному стані? Які комбінації клавіш для цього використовують?

6. Як зберегти напрацьований матеріал на вінчестері? Які умови накладаються на ім'я файла, яке вводиться з клавіатури?

7. Як завершити роботу з програмою?

8. Як викликати для озвучення записану на вінчестер програму з нотами, якщо розширення програми COM?

Виконайте завдання, використовуючи ПК.

1. Виведіть у робочий режим музичний редактор. Ознайомтесь із системою управління редактором.

2. Введіть будь-яку мелодію з 20 нот і прослухайте її, натиснувши клавішу ENTER.

3. Внесіть правки в запис на нотному стані і прослухайте мелодію. Для складання партитури використовуйте ноти різної тривалості. Для цього використовуйте допоміжне меню (на екрані справа-клавіші Shift), яке дозволяє змінювати тривалість звучання нот.

4. Використовуючи клавіші F1-F4, встановіть робочий голос для відтворення звуків. Прослухайте мелодію при включенні різних голосів.

5. Використавши клавішу F9, перейдіть в режим роботи з підказкою. Запишіть в зошиті головні команди управління редактором.

6. Запишіть напрацьований матеріал на вінчестер під іменем із п'яти букв. Для імені програми підберіть відомі вам назви предметів на англійській мові.

7. Вийдіть із музичного редактора, використавши команди верхнього меню.

Рівень Б.

І. Завдання теми. Навчитись самостійно завантажувати музичний редактор та встановлювати його робочі параметри. Виробити навички складання музичних фрагментів за вказаними нотними зразками. Уміти зберігати напрацьований матеріал на вінчестері

та озвучувати за допомогою ПК.

Контрольні питання:

1. Вкажіть шлях пошуку програми музичного редактора на вінчестері?
2. За допомогою яких клавіш можна змінювати режими роботи програми?
3. Як записати на вінчестер напрацьований матеріал?
4. Як змінити голос і темп звучання?
5. Як перейти на верхнє (головне) меню

програми і які команди доступні з цього меню?

6. Що означає команда зберегти програму у вигляді файлу з розширенням COM? Які особливості таких файлів?

Виконайте завдання, використовуючи ПК:

1. Знайдіть на вінчестері програму для запуску музичного редактора і завантажте її. Підготуйте редактор до роботи.
2. Введіть наступних два рядочки нот. Прослухайте їх і вкажіть, з якої пісні взята дана мелодія.
3. Доповніть дану мелодію фрагментом, який на вашу думку, найбільше гармонує із запропонованим акордом.
4. Збережіть утворений музичний фрагмент на доступному диску у вигляді окремої програми з розширенням COM.

5. Відкрийте для редагування будь-яку програму, записану у робочій директорії редактора.

Рівень В.

I. Завдання теми. Виробити навик створення музичних фрагментів на задану тему. Навчитись створювати фоновий звуковий супровід для заданого тексту. Освоїти методику редагування раніше створених звукових файлів.

II. Завдання.

Дайте відповідь на поставлені питання:

1. Як викликати для редагування раніше створену музичну програму?
2. Який результат збереження створеного фрагменту у файлі з розширенням PAS?
3. Яка участь команд для роботи з блоками у ході створення музичного твору?
4. Як можна провести регулювання тембру звучання перед прослуховуванням акорду?
5. Які правила запису нотних партитур вам відомі?
6. Які відомі вам мелодії ви можете записати на нотному стані?

Виконайте завдання, використовуючи ПК:

1. Завантажте музичний редактор і перейдіть у режим редагування програм, записаних на вінчестері.
2. Виведіть для редагування будь-який фрагмент, присутній на вінчестері. Доповніть його фрагментом нотної партитури, ноти якої на один тон нижчі, ніж присутні у відкритому фрагменті.
3. Прослухайте підготовлений фрагмент. Зробіть висновок про доцільність введених вами доповнень. При потребі збережіть напрацьований матеріал.

4. Відкрийте інші програми, присутні на вінчестері, і запам'ятайте окремі фрагменти цих записів. Не виконуючи записів, доповніть цими фрагментами вашу програму. Доповнення із інших програм розмістіть у різних блоках.

5. Скомпонуйте загальну мелодію, використовуючи команди для роботи з блоками. Прослухайте її, зробіть необхідні уточнення.

6. Закрийте створений вами фрагмент, попередньо записавши його у файл з розширенням COM.

7. Підберіть музичні блоки, які могли б супроводжувати фрагменти створених вами мультфільмів при роботі із програмою SPEN FANTA та ін.).

8. Підберіть музичні блоки, які можна використати для супроводу мультфільмів на такі теми: "Канікули", "Свято", "Важкий урок", "Зустріч", "Зустріч з інопланетянами"

9. Озвучте створені вами програми та програми ваших товаришів.

Ю. Завершіть роботу із програмою.

III. Висновки:

I. В яких режимах може працювати музичний редактор?

2. Які знання з музики потрібні для кваліфікованої роботи в редакторі?

3. Чи зможете ви самостійно підібрати музику до запропонованого відеосюжету?

4. Який із відеосюжетів вам би хотілося озвучити?

5. Чи пам'ятаєте ви фрагменти нот із використаних вами у редакторі програм?

IV. Проекти для самостійної роботи:

1. Використовуючи блоки мелодії Polones (Lambada), продовжіть сюжет цієї програми. Доповніть її своїм фрагментом, який не звучатиме в унісон із вибраною програмою.

2. Використовуючи нотні записи відомої вам пісні, складіть програму для відтворення її мелодії на комп'ютері?

3. Складіть мелодію, яка супроводжуватиме одну із наступних подій: спортивне змагання; повідомлятиме про помилки при роботі із комп'ютерною програмою; закінчення уроку; демонстрацію досліду із фізики; гру "Що? Де? Коли?".

¹ Савченко О.Я. Сучасний урок у початкових класах, Київ, 1997. с. 87-88.

² Савченко О.Я. Там же.

³ Дедович В.М. Форми інтеграції природничо-наукових знань старшокласників

⁴ Каймін

⁵ М.Готліб Автореферат канд. дис. К. -1996

ВИКОРИСТАННЯ В РОБОТІ ВЧИТЕЛЯ ПРИРОДНИЧОГО ЦИКЛУ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИХ КОМПОНЕНТІВ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Харченко Н.Б.

аспірант Рівненського економіко-гуманітарного інституту

Процес навчання в школі здебільшого спрямований на засвоєння знань. Сьогодні, коли пропонується орієнтація на вміння кожного, на реалізацію особистості учня, на першу позицію виходять нові аспекти проектування навчальної діяльності. Сучасна освіта безперечно повинна враховувати відповідність умов освіти умовам сучасного суспільства, визначати психолого-педагогічні напрямки діяльності учня і вчителя, прагнути дати практично застосовні знання. Отож, чи не головну увагу слід звернути на психологічну підготовку вчителя. Сьогодні він здійснює взаємодію з учнями шляхом організації навчально-пізнавальної, практичної, самостійної, пошукової, творчої діяльності. Але, окрім цього, ще й може проводити соціально-психологічну діагностику, визначати шляхи досягнення мети уроку, теми, курсу, прогнозувати активність та коректувати результати учнівських знань.

Психолого-педагогічні дослідження, що пов'язані з конструюванням навчальних дисциплін, ведуться в системі освіти з 50-х років. Результати досліджень описані в наукових працях, серед яких найбільшої уваги ізаслужують роботи П.Я. Гальперіна, Г.С. Костюка, С.Л. Рубінштейна. Досі найбільш детального огляду набули українська мова та математика. Дослідження предметів природничого та естетичного циклу піддавались лише фрагментарному аналізу й не були повністю об'єктивними.

Вивчення учнями оточуючої природи на уроках природознавства, географії, фізики, хімії тісно пов'язане з життєвим досвідом. Повноцінне дослідження вимагає не лише засвоєння учнями обсягу матеріалу, а й потребує навчальної діяльності, аналізу впливу природних факторів на життєдіяльність людини, розвитку промисловості, застосування теоретичного матеріалу до практики. Наприклад, на уроці фізики предметом навчальної діяльності є не лише засвоєння понять про стани речовини / твердий, рідкий, газоподібний /, а й про процеси, що нерозривно пов'язані з ними, які проходять під впливом змін навколишнього середовища: плавлення, кристалізація, випаровування, конденсація, сублімація.

Відомо, що знання закріплюються значно глибше в процесі експерименту та спостережень. Ось чому завдання вчителя - не лише виклад матеріалу, а й виявлення постійних взаємозв'язків у природі та природи і діяльності людини, розкриття основних законів розвитку природи і суспільства. Саме тому навчальний експеримент є психологічною умовою формування наукових знань. Принципи побудови

експериментального дослідження є логічною основою проектування системи уроків. В навчальній діяльності вчитель повинен спрямовувати свою роботу на формування теоретичного типу мислення, психологічну відповідність та взаємодію з учнями, розвиток якостей творчої особистості дитини.

В основі теоретичного методу лежать узагальнення і аналіз. Діти молодшої ланки сприймають повідомлення через конкретні події та факти, учні старших класів можуть аналізувати і діагностувати процеси. З проведених тестувань 80% учнів здатні узагальнити матеріал, 50% - аналізувати і лише 10% - проводити діагностування. Завдання вчителя - підвищити цей відсоток через систему роботи. Засвоєння навчальних понять і уявлень тісно пов'язане з психологічними механізмами побудови і регуляції нових дій. Процес пізнання спрямованих на інтерес до певних явищ та фактів, що можна узагальнити. Тому, щоб зацікавити учнів предметом, найперше, їх слід зацікавити конкретними явищами і подіями, які вивчає цей предмет. З пізнанням І. П. Павлов тісно пов'язував безумовний орієнтувальний рефлекс. Якщо є новизна інформації, то дитина відразу зверне на це увагу, поставить запитання: «А що це таке?». Але не кожен новий об'єкт стає об'єктом інтересу. Найкраще засвоюється учнями те, що є значущим для особи, групи, суспільства, тому навчання повинне бути адекватним діяльності. Вчитель формує систему знань учня, і вона є більш якісною, якщо:

- засвоюваний спосіб дій узагальнений і має аналоги;
- учень засвоює матеріал через свою суб'єктивність і власний досвід;
- вчитель знає підхід до груп учнів і включає його як елемент уроку для стимуляції навчально-пізнавального процесу;
- вчитель активізує розумові, ділові, емоційні, вольові якості учня в залежності від виду діяльності,
- вчитель не завжди повинен бути джерелом інформації; має спрацьовувати й зворотний ефект із застосуванням з боку вчителя мотивів діяльності: схвалення, досягнення мети, заохочення, пошуку інших шляхів розв'язку.

Все це обов'язково приводить до врахування психологічної підготовки вчителя, що орієнтується не лише на зміст, а й на особисті можливості учнів. В час НТР соціальне замовлення відображає створення умов творчої діяльності. Тому вчитель повинен впроваджувати в практику нові розробки, що підвищує рівень зацікавленості учнів, а, отже, й ефективність уроку.

Якщо в учнів виникає зацікавленість, то вчитель може запропонувати учням самим збагатити свій запас знань. Окремі факти, якщо їх багато, приводять до висновків, спостереження закономірностей, вміння пояснити аналогічні факти, а це, безперечно, пов'язане із зусиллями волі, мислення, пам'яті. Для формування світогляду учитель може використати такі види діяльності, як навчання і праця. Але підключивши третій - гру, він досягне набагато якісніших результатів. Гра захоплює і приваблює дітей, але вона ще й збуджує їх активність, допомагає в опануванні знаннями. Через гру чіткіше проявляються вади і риси, ступінь сформованості вмінь та навичок, тому різноманітні ігри допомагають вчителю здійснювати особистісно-орієнтоване навчання і виховання.

З іншої сторони, в психолого-педагогічній науці створюється криза навчання: через величезну кількість форм і методів навчання більшість із них недостатні для розв'язання сучасних соціально-економічних завдань. Тому вчитель повинен проявити майстерність, знати психологічний клімат в класах, особливості і рівень знань учнів і не сліпо використовувати новітні методики, а шукаючи в них раціональне примінення для конкретних груп учнів, виробляти стійку систему навчальної діяльності.

Великого значення для цього мають результати психологічних спостережень. Залежно від мети можна проводити вибіркові, тематичні, очікувальні дослідження. Щодо методик таких досліджень, можна використати праці Д. Б. Ельконіна та Т. В. Драгунової про виявлення фактичної поведінки учнів. Вони пропонують проводити дослідження лідерів мікрогруп класу протягом всього дня.

Інший метод / гіпотетичне спостереження / пропонує Я. Піаже, коли вчитель досліджує вікові особливості пізнавальної діяльності залежно від вивченого матеріалу. Такі спостереження можуть бути природними, спонтанними, організованими, стандартними і т. д.

Якщо вчитель виступає дослідником та може вловити особливості настрою, емоцій, мови, відносин в класі, то йому буде легко працювати як з окремими учнями, так і з усім класом. Спостереження, на відміну від експерименту, не так болісно сприймаються учнями, вони ведуть себе природно.

На теперішній час в більшості шкіл працюють психологи, але вже зараз спостереження набувають широкого використання не лише вихователями чи класними керівниками, а й вчителями-предметниками. зокрема: анкетування, тестування, психологічні ігри, тренінг, соціометричні дослідження. І оскільки учитель є дієвою ланкою у спілкуванні з учнями, то він зобов'язаний враховувати рівень згуртованості класу, особливості психіки та темпераменту учнів, їх лідерство, темп роботи, глибину мислення і пам'яті.

У своїй роботі вчителя фізики я використовую і методи психолого-педагогічних досліджень. Нелегко сьогодні працювати вчителю-початківцю, але співпраця з дітьми, врахування їх думок, тенденцій класу принесе лише користь. Проводячи різні форми

спостережень, хочу відмітити такі результати: з 260 учнів, що приймали участь у дослідженні:

- 96% не уявляють собі цікавого уроку фізики без дослідів;

- 82% вважають, що на уроці повинна переважати сучасна інформація, або застосування вивченого матеріалу до місця проживання, застосування його у галузях виробництва даної місцевості,

- 64% виявили бажання самостійно проводити пошук додаткової інформації, новинок науки і техніки;

- 72% вважають, що повинні бути уроки-KBK, диспути, рольові ігри, конференції, семінари, але не щодня;

- 49% пропонують ввести на уроках тренінг, психологічне розвантаження, хвилину відпочинку, фізкультурну паузу, цікаві факти з біографії вчених.

Якщо проблема набуття вмінь, навичок, знань розв'язується досить легко, бо є фіксовані рамки і оцінки, то проблема навчання не вичерпується лише цим. Передусім - це формування і розвиток психічних процесів і властивостей / мислення, пам'ять, увага, здібності /. Ідеї вчителів-новаторів, альтернативні програми, експериментальні курси більш динамічно поєднують в собі традиційні та нетрадиційні форми роботи, враховують особливості особистості. Але і звичайний урок учителя сучасної школи може стати більш цікавим, змістовним, науковим, якщо він вивчає своїх учнів, цікавиться їх побажаннями і використовує це у своїй роботі.

У 16 ст. французький письменник і філософ Мішель Монтень висловився, що «... міра життя не в його тривалості, а в тому, як ви його використали». Думаю, що ця думка, висловлена про сьогоднішній сучасний урок, була б не менш актуальною та філософською.

КРЕАТИВІСТЬ ЯК ЗАСІБ РОЗВИТКУ МОВЛЕННЯ УЧНІВ

Артемova О.І.

викладач Рівненського економіко-гуманітарного інституту

Сформувати соціально активну, духовно багату особистість неможливо без опанування мовою як засобом спілкування. У зв'язку з цим особливо вагомою є проблема взаємозв'язку мовної освіти і мовленнєвого розвитку учнів. Одним із шляхів розв'язання цієї проблеми є вивчення всіх розділів програми на основі мовленнєвої діяльності учнів. В основу змісту неперервної освіти покладена комунікативно-прагматична мета. Це означає, що учні засвоюють мову не як суму лінгвістичних понять, граматичних і правописних правил, а як знаряддя самовираження і спілкування.

Проблема комунікативного підходу (або розвитку мовленнєвої діяльності) не є новою. Вона тісно пов'язана з практичною спрямованістю. Раніше вважалося, що якщо учні успішно засвоюють мову, словниковий склад, фонетичну і граматичну системи, то набуті знання використовують для спілкування. Але на практиці це далеко не так. Засвоєння лінгвістичної теорії ще не означає, що учні набувають комунікативних вмінь, і практичне оволодіння мовою залишається на низькому рівні, зводиться до примітивного повсякденного спілкування чи повної відмови від нього. Діти не вміють зв'язно розповісти побачене і пережите, у них бідний словниковий запас.

Як змінити ситуацію, щоб практична спрямованість у навчанні рідної мови забезпечила формування мовної особистості, що вільно і легко висловлюється за будь-яких життєвих обставин, виявляє високий рівень мовної культури, дбає про якість свого мовлення.

Одним з перспективних напрямів успішного розв'язання цієї проблеми може виступити вдосконалення навчального процесу за рахунок розвитку креативного мовлення школярів.

Креативність - це здібність дитини до творчого розв'язання різних проблем, що виникають у тій чи іншій ситуації певного виду діяльності /Л. А. Венгер, Л. О. Пармонова, М. М. Поддяков та ін./ Креативність є базисною характеристикою молодшого школяра, тому необхідно плідно працювати з учнями початкових класів, бо саме в цьому віці закладаються основи комунікативного виховання. Показником креативності є здібність дитини до створення нового оригінального продукту (в нашому випадку - розповіді, вірша, казки). Слово - перший із засобів творення і тому не дивно, що дитина прагне до самовираження саме у літературній творчості. І якщо ці прагнення підтримати і розвинути, то молодший школяр на все життя збереже любов до рідного слова, здатність побачити, оцінити, емоційно пережити і розповісти іншим про те, що його схвилювало. Креативність - один із найдоступніших і найпривабливіших шляхів, щоб маленька дитина, пізнаючи великий і складний світ навколо себе, могла самоствердитись в ньому, виявити себе як особистість.

В методиці навчання рідної мови, в дослідженнях методистів /В. І. Бадер, Т. А. Брагіна, Л. О. Верзацька, М. С. Вашуленко, Д. М. Кравчук, Т. О. Ладиженська, В. Я. Мельничайко та ін/ доводиться принципова доцільність і можливість формування комунікативно-мовленнєвих умінь Розвиток креативного мовлення

школярів потребує певної перебудови навчального процесу, зокрема, змісту і структури уроків та системи роботи над зв'язним мовленням. Виконання лише вправ не може навчити якісному спілкуванню дітей, знижує пізнавальну активність, їх інтерес до предмету. Учням подобаються ті види навчальної діяльності, які дають їм матеріал для роздумів, можливість виявляти ініціативу і самостійність, потребують розумового напруження, винахідливості та творчості. Педагогічна творчість - це продуктивно-перетворююча діяльність педагогів на основі власних, принципово нових ідей, підходів і технологій. Педагог - творець - ерудит, він бачить не лише сьогоднішній день, а й завтрашній і відповідно діє. Варіанти його творчості, творчої діяльності схожі на базис, що саморозвивається. Розвиток креативного мовлення - ключ до розв'язання означеної проблеми. Вчитель, який розвиває креативне мовлення школярів, допомагає розкритися багатству індивідуального світу дитини, що переступила поріг школи, організовує навчальний процес пізнання так, щоб в очах кожного учня не згас вогник допитливості, і навчання стає натхненною, захоплюючою працею. Креативність дає можливість піднести ефективність уроку, запровадити нові форми і методи роботи, які забезпечують і успішне засвоєння певного теоретичного матеріалу та вироблення практичних навичок, і активізують пізнавальну активність учнів, спонукають їх до творчого пошуку, самостійного дослідження, формують стійкий інтерес до навчальної дисципліни. Відомо, що позитивних результатів можна досягти в навчанні лише тоді, коли дитина з великим задоволенням буде ходити до школи, де навчання принесе їй велику радість, створить психологічний комфорт. Саме розвиток креативного мовлення сприяє емоційному забарвленню уроку, забезпечує активний темп, повний контакт, атмосферу доброзичливості й активної творчості, співпраці з учнями.

Організувати розвиток креативного мовлення дає можливість інтеграція словесної творчості з різними видами діяльності дитини (грою, музикою, малюванням, драматизацією). У навчально-виховному процесі найголовніше - домогтися повного злиття різних видів емоційно-образної та предметно-практичної діяльності; прагнути, щоб словесна творчість доповнювалася, увиразнювалася графічною, пісенною, танцювальною, внаслідок чого активізувалися б пізнавальні можливості учнів. Розігрування коротеньких сцен на різну тематику - це також один із ефективних видів творчої роботи. Гра-драматизація - цікавий різновид театралізованого дійства. За допомогою засобів емоційної виразності (інтонації, міміки, жестів, характерних рухів, пози, ходи) успішно формується креативне мовлення. Народна пісня та поетичні твори настраюють учнів на механізм українського мовлення

Проілюструємо це прикладами. Так, на підсумковий урок за творчістю Лесі Українки на тему: "Лесина доля була незвичайна" приходять Мавка, Лісовик, Лукаш із "Лісової пісні", і розігрується сценка пробудження природи і Мавки від зимового сну. Діти

одягнені в костюми. Все це сприяє емоційному забарвленню уроку, дає можливість створити святковий настрій і, разом з тим, використати навчальні, виховні і розвивальні можливості уроку. Діти активно працюють, виразно читають вірші, розповідають про поетесу.

На уроці української мови при вивченні теми "Багатозначні слова - прикметники" ми використовуємо вправу, де з'ясовуємо, яке значення має прикметник "білий" у сполученні з різними іменниками: білий гриб, біле вугілля (вода), білий сніг, білі ночі, білий чуб, біле обличчя. Тоді пропонуємо послухати вірш, в якому теж вжитий прикметник "білий", і звертаємо увагу на образні слова, які використав автор для змалювання словесної картини. Після прослуховування і бесіди за прочитаним пропонується написати твір - мініатюру, поділитися враженнями від почутого, побаченого в природі, висловити свої думки.

Білий день дарує білу ласку⁷
І розповідає білу казку:
В пишних білих платтях балерини -
Молоденькі сосни та ялини.
Не впізнати яблуні та вишні -
Це ж весільні наречені вийшли.
У біленьких чепурних хустинках
Мовби помолодшали будинки.

Під ногами біле покривало,
Небо й те молочно-сивим стало.
Де я? В царстві Білої лілеї?
Ні! Це іній розпушив алеї.
Кожна гілка в білому намисті,
А навколо чисто, урочисто.
Довелося вам ходити в той вечірній час,
Коли зірочки-сніжинки падають на вас?
Коли м'яко осідає пелена,
Ніби небо розстеляє сувій полотна,
Так приємно огортає сніговий завій,
Світ чарівний виглядає з-під пухнастих вій.
Ані вітру, ні морозу - у природі штиль,
І цілує вас в обличчя тиха заметіль.

Вже традиційними в нашій практиці стали уроки уяви, фантазії, творення казки, в основі яких лежать враження від природи. Тому у першій половині такого спареного уроку переважає екскурсія, а у другій - розвиток мовлення. Означені уроки ми проводимо за такими темами:

1. Складання розповіді за планом і опорними словами "Осінній сад".
2. Твір-опис на основі власних спостережень "Калина у осінньому вбранні".
3. Складання казки за уявою "Як подорожує краплина води" або "Що мені розповіла краплина роси".
4. Твір -опис за картиною І. Левітана "Золота осінь".
5. Твір на основі власних спостережень "Зимова казка" або "Подорож сніжинки".
6. Твір "Один день зимових канікул".
7. Твір "А на порозі вже весна" і т. д.

Одним із творчих завдань, на наш погляд, є складання буріме. Робота ця проводиться не для того, щоб виростити юних поетів, а щоб благороднішим, добрішим, чуйнішим стало кожне дитяче серце, щоб діти відчули красу слова, мови, щоб розвинули своє мовлення, мислення.

Ефективною формою розвитку креативності на уроках є складання казок. Так, при вивченні теми "Голосні і приголосні звуки" діти складають казку про те, як звуки сперечалися, хто з них найважливіший. Найгаласливіших відібрали і назвали "голосними". Під час вивчення теми "Відмінювання іменників" склали казку про відмінки. Наприклад, Орудний відмінок керував графовим військом, він трішки не дочував і завжди перепитував. "Ким? Чим? Питаєте керую?"

Корисною і цікавою формою роботи на уроках є використання фольклору українського народу, загадок, прислів'їв, веселинок, скоромовок, дитячих віршів і пісень. Це багатющий матеріал, який діти легко сприймають, швидко запам'ятовують, виразно читають. Приділяється увага також роботі над виразним читанням різножанрових творів - віршів, байок, казок. А в результаті, як підсумок цієї роботи - конкурс на краще читання вірша, байки, кращого казкаря, творче переказування.

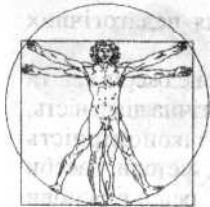
Наведемо приклади творчого застосування знань. Після опрацювання тексту вірша М. Підгірянки "На волі" діти розповідають про те, як могла скластися доля пташки далі, якби дівчинка не виявилась доброю і співчутливою. Пізніше прослуховують платівку "Голоси птахів у природі", співвідносять з відповідними ілюстраціями птахів на дошці. І після підсумкової бесіди, в якій відмічаємо, які радісні і неповторні пісні в кожного птаха і що птахи - окраса нашого життя, пропонуємо дітям скласти оповідання "Як живеться птахам на волі".

При вивченні народної пісні "Ходить гарбуз по городу" застосовуємо творче переказування. Діти розповідають про городні рослини, які не згадуються в пісні, про городину, яку вони вирощували самі.

Розвивати творчість, стимулювати активне мовлення учнів, поглиблювати знання, закріплювати вивчений на уроках матеріал дають можливість різноманітні граматичні ігри та цікаві вправи. Наприклад, дидактичні ігри створюють багаторічний настрій, бажання вчитися. Рольова гра розвиває здібність школярів, прищеплює вміння приймати правильні рішення. Вікторина дає можливість швидше і повніше відповісти на поставлені запитання. Вікторина - це конкурс. Щоб урок був цікавим і ефективним, на його різних етапах використовують кросворди за темою уроку чи розділу. Кросворд, з одного боку, вносить в урок елемент гри, а з іншого - сприяє глибшому засвоєнню вивченого. Дуже люблять учні грати у гру "Мозкова атака", методика якої запозичена з телевікторини "Що? Де? Коли?". Одержавши запитання чи завдання, учні протягом однієї хвилини висловлюють різноманітні гіпотези, дискутують, віддаючи перевагу тій чи іншій ідеї, а по закінченні часу пропонують свою відповідь як єдине рішення. На уроках закріплення пройденного матеріалу доречно працювати дітям динамічними парами. Одержавши картку, двоє учнів завдання виконують спільно, один пояснює, інший слухає, запитує, висловлює своє розуміння.

Ще однією цікавою формою розвитку креативного мовлення є те, що вчитель використовує на уроках традиції, звичаї, обряди українського народу, які пов'язані з народним календарем і на які так багатий наш народ. Народні звичаї завжди були мудrimi вчителями і порадиниками, тому доброю нагодою є уроки, на яких використана народна педагогіка. Це дає можливість дітям відчути тепло перших великодніх стежин, відгомін різдвяних колядок і щедрівок, легіт купальських вечорів і красу старовинної хати з лелечим гніздом, легкий скрип ще сонного колодязя. На свято Андрія у нас на уроці спечена калина, прибрана стрічками, подарунками. А на свято Миколая приходять ангели і сам Миколай і т. д.

Враження від побаченого дають дітям можливість говорити, висловлювати свої думки, почуття, одним словом - розвивати креативне мовлення.

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ЗАСАДИ ПІДГОТОВКИ УПРАВЛІНЦІВ ОСВІТИ

Цимбалюк І.М.

К.П.Н., професор,
зав. кафедрою психології
Рівненського економіко-
гуманітарного інституту

Сучасна ситуація соціального розвитку України зумовлює потребу наукового підходу до реформування психолого-педагогічних засад підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації в системі післядипломної освіти педагогічних кадрів. При цьому, одним із найважливіших напрямків наукового пошуку є вивчення умов ефективної підготовки управлінців нового покоління, зокрема, менеджерів освіти шкільного рівня.

Аналіз практики функціонування системи управління освітніми закладами України дає змогу зробити висновок, що протягом останніх десятиліть впроваджувати наукові підходи в цій галузі заважали такі причини, як відсутність справжньої самостійності закладів освіти, високий ступінь централізації управління, надмірна регламентація педагогічної діяльності, невизначеність функціонально-посадових обов'язків, відсутність перспективних можливостей професійного росту кадрів управлінської ланки.

Головна суть сучасного реформування системи управлінсько-педагогічної діяльності полягає у розробці та впровадженні нових психолого-педагогічних засад діяльності навчально-виховних закладів, відмові від принципів авторитарності, що утвердилися в тоталітарній державі; зміні структури управління освітою з метою стимулювання творчості й ініціативи; відкритості системи освіти на основі нових прогресивних світових концепцій, сучасних технологій та науково-методичних досягнень, що вимагає від керівників глибокого усвідомлення інноваційної сутності функцій управління шляхом спеціальної підготовки у системі післядипломної освіти.

Демократизація освіти, що передбачає децентралізацію та регіоналізацію її управління, перехід до громадсько-суспільної системи управління освітою, гуманізацію освітньої галузі, що ґрунтується на визнанні людини найбільшою соціальною цінністю, потребує особливого підходу управлінців до використання людських ресурсів, знання теорії та практики керування персоналом.

Провідною функцією управління в системі освіти є педагогічне керівництво навчальним та виховним процесом, що інтегрує багато інших функцій управління освітніми закладами, забезпечує їх підпорядкованість меті та завданням навчально-виховного процесу.

Перехід до ефективної моделі фінансування освіти, адекватної ринковій економіці, розвиток нової

соціально-економічної структури освітньої сфери, використання різних джерел фінансування, створення нової правової та нормативної бази освіти вимагають засвоєння управлінцями економічних, правових та маркетингових знань.

Складні сучасні інноваційні процеси, пов'язані з динамізмом суспільного розвитку, підвищенням соціальної значущості особистості, гуманізацією та демократизацією суспільства, реорганізацією системи управління освітою, деполітизацією й деідеологізацією навчання та виховання потребують перегляду ролі управлінців в освіті, якісного оновлення організаційно-педагогічних підходів до процесу навчання керівника.

Для підготовки нової генерації управлінських кадрів - менеджерів освіти шкільного рівня, здатних здійснювати науково-дослідні та експериментальні роботи, втілювати педагогічні інновації, досконало володіти основами педагогіки і психології, а також новітніми досягненнями у цих галузях знань; спроможних використовувати закони діалектики для обґрунтування тих чи інших явищ у педагогічній практиці, необхідні глибокі знання специфіки процесу їх навчання.

Сучасний директор школи повинен бути не просто педагогом, який керує освітніми закладами, а й професіоналом у галузі управління, менеджером, який знає основи науки управління, управлінські функції, методи роботи з персоналом, питання права, бухгалтерського обліку й фінансування, має достатні педагогічні знання. За період, відведений державним нормативним документом на підготовку менеджерів освіти, досягти поставленої мети надзвичайно важко.

Тому постає гостра необхідність створення нових дидактичних систем підготовки зазначених фахівців та розробки механізмів їх реалізації. Таким чином, суть проблеми полягає в суперечності між існуючим соціальним замовленням на підвищення ефективності управління освітніми закладами та рівнем наукового обґрунтування психолого-педагогічних засад управлінської підготовки, необхідним для його ефективного здійснення.

Упродовж останніх десятиліть у наукових дослідженнях проблеми підготовки управлінців освітою спеціально недостатньо досліджувалися, а зазначена сфера діяльності у практиці не розглядалася як професійний вид. Це привело до того, що у зазначеній галузі працюють фахівці без належного рівня кваліфікації.

Таким чином, об'єктивною є необхідність

наукового обґрунтування психолого-педагогічних засад підготовки менеджерів освіти шкільного рівня під кутом зору особистісно-діяльнісного підходу, спрямованого на подолання старих стереотипів мислення, що заважають працювати на рівні сучасних вимог.

У результаті теоретичного вивчення вище зазначених проблем зроблено висновок щодо визначення місця і ролі управління в процесі реформування освіти як одного з головних завдань, яке потребує невідкладного вирішення.

Враховуючи ті обставини, що управління освітою в Україні переживає нині період свого становлення, одним з важливих джерел для створення вітчизняної теоретичної концепції управління є адаптація кращих світових здобутків науки менеджменту. Ми зосередили увагу на вивченні сучасної зарубіжної науки управління з метою трансформації її провідних положень в опрацюванні психолого-педагогічних підходів підготовки менеджерів освіти шкільного рівня.

У результаті дослідження визначені загальні положення психолого-педагогічних підходів характеризуються так:

1. Проблема підготовки менеджерів освіти в Україні ще не знайшла достатнього висвітлення у працях учених-педагогів. Інтернаціоналізація науки менеджменту, що виявляється в наукових та емпіричних узагальненнях, вироблення загальних для всіх країн принципів ефективного керівництва, типізації його різних форм та умов реалізації, вияви особистості національного стилю в управлінні дозволяють використовувати у процесі підготовки менеджерів освіти надбання науки менеджменту за рубежом на рівні з вітчизняними розробниками в галузі управління.

2. Нова генерація управлінських кадрів (менеджери освіти) діє в умовах кардинальних змін у суспільстві, що вимагає від них нових підходів до управління освітніми закладами. Нерозробленість проблеми обґрунтування змісту підготовки професійного менеджера для освітніх закладів, недостатня підготовка до здійснення менеджерської діяльності, низький рівень наукової організації праці детермінують цілу низку труднощів та відхилень в управлінській діяльності менеджерів освіти.

3. Існуючі системи підготовки менеджерів освіти не забезпечують необхідний рівень знань, умінь та навичок. Найістотнішими їх недоліками є: фрагментарність, відсутність системного підходу до наукового обґрунтування змісту підготовки; необґрунтованість поєднання загальнотеоретичного і специфічного компонентів у змісті навчання; недооцінка необхідності формування системного бачення перспективного розвитку освітнього закладу, розвитку стратегічного мислення та навичок індивідуального і групового спілкування; незабезпеченість центрів підготовки менеджерів освіти програмами, методичними та навчальними матеріалами.

4. Дидактичне обґрунтування змісту підготовки менеджерів освіти, зумовлене вимогами науково-технічного прогресу до підготовки управління, передбачає педагогічне осмислення професійно-кваліфікаційних та особистісно-ціннісних якостей, які забезпечували б здійснення ними управлінських дій з

метою ефективного функціонування педагогічних об'єктів.

5. Джерелами змісту підготовки менеджерів освіти мають бути: соціальний досвід, педагогічна діяльність, управління освітніми закладами, закономірність засвоєння змісту в процесі навчання, методи, засоби та організаційні форми навчання і реальні умови реалізації змісту'.

6. Системний підхід до добору змісту підготовки менеджерів освіти можна реалізувати лише у тому випадку, якщо розглядати його на п'яти рівнях: загальної теорії, навчального предмету, навчального матеріалу, реалізації змісту та його засвоєння.

7. Головними принципами формування змісту підготовки менеджерів освіти мають бути: відповідність змісту підготовки потребам суспільства; діалектична єдність змістової і процесуальної сторін навчання; структурна єдність змісту підготовки менеджерів освіти на різних рівнях його формування.

8. Розроблена та обґрунтована у ході дослідження модель професійної компетентності менеджера освіти шкільного рівня є базовою для створення програм та планів підготовки менеджерських кадрів для освітніх закладів. Наявність обґрунтованого комплексу знань у менеджерів освіти зумовлює потенційну можливість здійснення ними ефективного керівництва освітніми закладами, можливість орієнтуватись в непередбачених ситуаціях, творчо підходити до менеджерської діяльності, забезпечувати випереджувальний розвиток системи освіти в Україні за умов демократичних перетворень у суспільстві.

9. Результати дослідно-експериментальної роботи показали, що дидактичне обґрунтування змісту підготовки менеджерів освіти впливає на якість управління освітніми закладами. Причому, ефективність управлінської діяльності менеджерів освіти залежить від рівня засвоєння змістової сторони підготовки.

10. Умовами ефективного реалізації змісту підготовки менеджерів освіти є: взаємозв'язок підготовки з проблем педагогіки та психології з управлінською підготовкою; системний підхід до змісту підготовки, процесу навчання та організації навчальної діяльності у ході підготовки менеджерських кадрів.

У теорії та практиці підготовки менеджерів освіти проаналізовано історико-педагогічні передумови підготовки менеджерів освіти, виявлено вимоги до їх кваліфікації, визначено джерела і фактори конструювання змісту підготовки менеджерських кадрів у системі освіти; уточнено визначення понять "менеджмент освіти" та "менеджер освіти". А саме: менеджмент освіти - вид управлінської діяльності (менеджменту), який складається із сукупності прийомів, методів і форм впливу на індивідуумів і колективи з метою ефективного функціонування даної галузі. Особистість, яка володіє професійними знаннями та вміннями, необхідними для здійснення цієї діяльності, - менеджер освіти.

ПЕДАГОГІЧНЕ КЕРІВНИЦТВО ДИТЯЧИМ САМОВРЯДУВАННЯМ У ВИХОВНІЙ СИСТЕМІ ЯНУША КОРЧАКА ЯК ТВОРЧИЙ ПРОЦЕС СПІВРОБІТНИЦТВА

Забута Т.В.

кандидат педагогічних наук, доцент,
Рівненський економіко-гуманітарний інститут,
Ямницький М.Н.
академік МЛА, кандидат педагог. наук, проф.,
Рівненський економіко-гуманітарний інститут

Питання педагогічного керівництва становленням, розвитком та діяльністю системи дитячого самоврядування є проблемним і не підлягає апіорному вирішенню. Рівень і рамки педагогічного керівництва дитячим самоврядуванням залежать від багатьох факторів, як суб'єктивних, так і об'єктивних.

Проблема педагогічного керівництва дитячим самоврядуванням спеціально в роботах Я. Корчака не розглядається. Його погляди на це питання і практичну їх реалізацію можна визначити при контекстовому аналізі ряду праць:

1. Умови перетворення дитячої громади в суспільну єдність розглядаються в роботах «Злодій», (1907р.) циклу «Школа життя», «Діти турботи» (1909 р.) циклу «Початок дороги».

2. Забезпечення злагоди і порядку у внутрішньому житті колективу як умова його самоорганізаційного розвитку обґрунтовується в тетралогії «Як любити дитину» - ч.П «Інтернат», ч.Ш «Літні колонії», ч.ІУ «Дім Сиріт», у творі «Літо в Михалувці», у праці «Амбітний вихователь».

3. Проблеми пошуку і організації розвитку активних сил у дитячому суспільстві, забезпечення гласності і значення її ролі у формуванні громадської думки висвітлюються в творах «Інтернат», «Дім Сиріт», «Літні колонії», у роботах «Самоврядування в школі», «Про шкільну газетку» циклу «Є школа!», «Сейм і Суд», «Епідемія порушень».

4. Забезпечення захисту слабкіших дітей, створення перешкод розвитку сваволі старших чи безкарності порочних дітей як важливі педагогічні проблеми розглядаються в роботах «Сейм і Суд», «Літні колонії», «Інтернат», «Дім Сиріт», у працях циклу «Виховання вихователів».

5. Педагогічний аналіз і оцінка всіх, на перший погляд, «дрібних» справ, пов'язаних із співжиттям дітей та їх потребами, зроблено в творах «Право дитини на повагу», «Дім Сиріт», «Коли я знову буду маленьким», у працях «Злочинне покарання», «Виховання вихователя дитиною».

6. Загальні окреслення норм і правил співжиття в колективі ми знаходимо в цілій низці праць, в першу

чергу, це: «Дім Сиріт», «Сейм і Суд», «Самоврядування в школі», «Відкрите вікно».

7. Фактори, що сприяють об'єднанню особистостей в колектив і їх згуртуванню на засадах спільних моральних норм і самовиховної активності, Корчак визначив у творах «Дім Сиріт», «Інтернат», дотично - в циклах «Лікар в інтернаті», «Школа життя».

8. Суспільно корисну працю у всіх її формах (фізичну, інтелектуальну, творчу, побутову) як головний чинник розвитку особистості, становлення колективу, розвитку ефективної системи самоврядування Корчак розглядає в творах тетралогії «Як любити дитину», циклах «Школа життя», «Виховання вихователів», у другій частині «Щоденника».

9. Шляхи створення традицій колективу та їх організаційно-виховна роль визначаються в творі «Дім Сиріт», працях «Про шкільну газетку», «Приязнь та зневага».

10. Поступовий розвиток системи дитячого самоврядування як базової основи для виявлення ініціативи, активності дітей розглядається в творах тетралогії «Як любити дитину», «Право дитини на повагу», «Літо в Михалувці», у циклах «Є школа!», «Школа життя», «З газетки Нашого Дому», «З тижневика Дому Сиріт».

11. Діти як організаційно-керівна сила процесу виховання визначаються практично в усіх творах Корчака як раннього, так і наступних періодів. Особливо цінними для розуміння позиції Корчака в цьому питанні є твори «Як любити дитину», «Право дитини на повагу», «Літо в Михалувці», цикли «Школа життя», «Є школа!», «Виховання вихователів» та «Лікар в інтернаті».

Опрацювавши вказані твори та інші джерела дослідження, ми зробили спробу визначити рівень, функції та характер педагогічного керівництва дитячим самоврядуванням і у виховній системі Я. Корчака.

Від розуміння цієї проблеми значною мірою залежить не тільки встановлення оптимальних

стосунків між вихователем і вихованцями, але і ставлення останніх до суспільно корисної праці в системі самоврядування і, як наслідок, розвиток цієї системи, її життєздатність.

Місце вихователя в системі дитячого самоврядування визначається його безпосередньою участю в її організації і діяльності. Корчак, як рівноправний член єдиного виховного колективу, приймав безпосередню участь у всіх роботах співгосподарювання: чергуваннях, самообслуговуванні, опікунських справах; у стівуправлінні - як організатор і теоретик самоврядування, член товариського Суду і судової Ради; у формуванні громадської думки - як ініціатор створення газети і автор передових статей. Він ініціював організаційно-виховні починання, переходячи в подальшому на роль рядового члена колективу і передаючи дітям вирішально-розпорядчі владні функції.

Рівень педагогічного керівництва дитячим самоврядуванням був поставлений Корчаком у пряму залежність від рівня пізнання дітей, визначення їх біопсихологічних характеристик. З урахуванням досвіду, можливостей та індивідуальних психологічних особливостей дітей Корчак поступово і послідовно ускладнював завдання, рівень навиків та вмінь, стимулював інтереси, сприяв розвитку самовиховної активності.

Рівень педагогічного керівництва також був у прямій залежності від рівня розвитку колективу. Безпосередньо в становленні системи самоврядування на першому етапі педагогічного керівництва Корчак був одноосібним виразником суспільних вимог. Поступово відбувався процес формування групи активних однодумців, які об'єднували дитячу громаду в колектив - і Корчак творчо спрямовує його розвиток. Надалі поширення практики самоврядування залучає до неї все більшу кількість дітей, одночасно розвиваючи їх ціннісно-мотиваційну діяльність. На даному етапі педагогічного керівництва дитячим самоврядуванням Корчак продовжував свої ретельні медично-педагогічні спостереження, вивчав і пізнав кожну дитину; запроваджував єдині правила і норми співжиття як сувору виховну вимогу. Через створення газети почалося формування громадської думки, через впровадження чергувань відбувалося становлення системи дитячого самоврядування у початковій її формі.

На другому етапі педагогічного керівництва дитячим самоврядуванням у виховній системі Я. Корчака відбулась передача частини організаційно-керівних функцій старшим вихованцям - Нотаріат, Плебісцит, Чергування, Крамничка, діаграми порушень і досягнень, проблемні комісії, визначення злободенної проблематики і спільне вирішення задач. Частина організаційно-виховних завдань вже визначалась і вирішувалась дітьми; дитячі будинки Корчака перейшли на повне самообслуговування, права дітей захищались пануючими моральними нормами і Нотаріатом.

На третьому етапі педагогічного керівництва

дитячим самоврядуванням, який характеризувався інтелектуальною, емоційною та вольовою єдністю колективу, відбувався максимальний розвиток системи самоврядування. Були створені вищі органи системи самоврядування - товариський Суд, судова Рада і Сейм (Рада самоврядування), а також прийняті і затверджені законодавчо-правові нормативи життя колективу - Кодекс і Статут Дому Сиріт. Самоврядування набуло системного характеру, дієво запрацювали всі його внутрішньо-підструктурні елементи. Активно продовжувався процес розвитку самовиховної активності особистості і колективу. Права кожної дитини були визначені Кодексом і захищені судовою системою. Єдиний виховний колектив мав всю повноту законодавчої, судової і виконавчої влади. Все більшу роль відігравали моральні чинники виховання, мотивація суспільно ціннісної діяльності дітей.

Поступово відбувся перехід до четвертого етапу як вищого рівня педагогічного керівництва дитячим самоврядуванням.

Педагогічне керівництво Я. Корчака дитячим самоврядуванням набуло опосередкованого характеру і полягало:

- у створенні педагогічних умов, що сприяли суспільно-організаторській діяльності представницьких органів колективу, всебічному розвитку їх ініціативи, самостійності, активності;
- у змістовному збагаченні діяльності системи дитячого самоврядування, зміцненні стосунків відповідальної залежності, що складаються на цей час між дітьми в процесі діяльно-ціннісної та організаційно-виховної співпраці;
- у створенні і розвитку діяльнісно-ціннісної мотивації до всіх видів і напрямків суспільно корисної праці;
- у створенні загальної атмосфери любові і захищеності дитини в колективі, взаєморозуміння і взаємоповаги, взаємопідтримки і взаємодопомоги;
- у залученні дітей до самостійного визначення перспектив і завдань діяльності;
- у створенні умов для розвитку внутрішніх стимулів самовиховання;
- у залученні дітей до самовиховної діяльності і активності;
- у колективному визнанні найвищої соціальної цінності - людської особистості.

Педагогічне керівництво дитячим самоврядуванням перемістилось, таким чином, в площину морального розвитку і самовиховання особистості і колективу. На цьому етапі самовиховна активність дітей набуває свідомо організованого характеру. Вона необхідно обумовлює вдосконалення розвитку особистості і колективу. Педагогічне керівництво самовиховною активністю дітей полягає в ускладненні організаційно-виховних задач, що ставляться перед дитиною і колективом.

Формування і розвиток самовиховної активності дітей на основі самоврядування відбувається в системі взаємовідносин, що складаються в процесі їх різноманітної діяльності. Корчак скеровував

педагогічний вплив на механізм переводу зовнішніх стимулів поведінки дитини в морально-ціннісні мотиви діяльності. Для цього Корчаком і його помічницею С. Вільчинською були створені належні умови:

завдяки правовому забезпеченню взаємозамінності кадрів в керівних представницьких органах кожна дитина мала управлінську перспективу;

- кожна дитина, незалежно від її місцезнаходження в ієрархії самоврядування, була включена у визначену систему взаємостосунків в органах і з органами його;

- планування діяльності колективу здійснювалось Сеймом, а обговорювалось і стверджувалось всім колективом;

- перед дітьми ставились такі об'єктивно значущі цілі, які усвідомлювались більшістю, як власні;

- забезпечувалась можливість задоволення цілого ряду потреб дитини в процесі суспільно ціннісної та особисто ціннісної праці;

- відбувався розвиток і зміцнення суб'єктно-об'єктних зв'язків у виховному процесі.

При цьому продовжувався процес розширення напрямків і поглиблення змісту діяльності системи самоврядування, який, в свою чергу, ставав джерелом динамічного розвитку самовиховної активності особистості. Враховуючи динаміку самовиховної активності дітей, Корчак розробив такі організаційно-виховні засади самоврядування, що передбачали участь всіх дітей у функціонуванні системи. Це значно підвищило активність та ініціативу кожного вихованця.

На даному рівні педагогічного керівництва дитячим самоврядуванням велику роль відігравали заохочення, винагороди, покарання - система стимулювання. Зміст позитивного стимулювання Корчак бачив у пошуках індивідуального підходу до дитини з тим, щоб знайти найбільш ефективні засоби виховного впливу. Корчак був запеклим супротивником традиційних покарань і неодноразово підкреслював, що чим більше у дитини свободи, тим менше покарань; чим більше нагород, тим менше покарань; чим вищий інтелектуальний і культурний рівень персоналу, тим менше, тим справедливіше і розумніше, тим лагідніше покарання.

Передаючи в дитячі руки планування життя колективу і його забезпечення, право прийняття і виконання рішень стосовно розвитку колективу, Корчак тим самим передавав і питання стимулювання діяльності та поведінки дітей на розгляд системи самоврядування. Сейм приймав ухвали про нагородження вихованців «Пам'ятними листівками» за значні досягнення в праці або поведінці вихованців, на інформаційній Таблиці регулярно вмішувались діаграми порушень і досягнень. Таким чином забезпечувалась гласність; поведінка і вчинки дитини заохочувались чи карались не Корчаком, а колективом. Педагогічна цінність і ефективність стимулювання значно підвищується, якщо його механізм використовується дитячим колективом. Це сприяло створенню атмосфери взаємної, колективної та особистої відповідальності за результати поведінки і діяльності.

Сучасна педагогічна думка визначає, що важливими показниками педагогічного керівництва дитячим самоврядуванням є його оперативність та сталість.

Сталість педагогічного керівництва забезпечувалась системою медично-педагогічних спостережень Корчака за розвитком кожної дитини, взаємостосунками в колективі; аналізом фактів і вибором ефективних форм співпраці.

Оперативність педагогічного керівництва забезпечувалась співпрацею Корчака з органами дитячого самоврядування, гласністю їх діяльності, щотижневими засіданнями Суду, зачитуванням газети. Корчак мав оперативну, об'ємну і об'єктивну інформацію про повсякденне життя дитячих будинків, поведінку кожної дитини, виникаючі проблеми, яку постійно аналізував, опрацьовував у пошуках ефективних індивідуальних та колективних засобів виховного впливу.

Дитяче самоврядування в Домі Сиріт і Нашому Домі не було просто включеним у життєдіяльність дитячих закладів, воно становило фундамент цієї життєдіяльності, забезпечувало організаційний розвиток колективу, формування особистості.

Дієвість педагогічного керівництва дитячим самоврядуванням обумовлена цілеспрямованим залученням всіх дітей до єдиної системи суспільно корисної діяльності в різних її видах; органічним поєднанням цієї діяльності з формуванням морально-ціннісних якостей особистості; розвитком стосунків взаємної вимогливості і відповідальності.

Реалізація гуманістичних соціально-виховних принципів Я. Корчака дозволила створити в дитячих закладах єдиний виховний колектив з суб'єктно-об'єктними стосунками рівноправного партнерства. У виховному полі рівноправного партнерства функції педагогічного керівництва дитячим самоврядуванням у виховних закладах Корчака мали комплексний характер і містили елементи загальних функцій управління. Розвиток суб'єктно-об'єктних стосунків співпраці у виховній системі Я. Корчака ми розглядаємо як серію безпосередніх взаємопов'язаних дій. Отже, педагогічне керівництво дитячим самоврядуванням, на наш погляд, доцільно визначити як процес. Спільна праця педагогів і системи дитячого самоврядування по досягненню мети не є одноразовою дією, чи рядом одноразових дій, а являється серією безперервних, безпосередніх, взаємопов'язаних, вмотивованих дій. Ці дії, кожна з яких сама по собі має процесно-системний характер, дуже важливі для успіху організації, а у даному випадку організацією є виховний колектив. Процес ми розглядаємо як сукупність послідовних дій, спрямованих на досягнення результату, послідовну зміну фаз розвитку біологічних, технічних, соціальних явищ (систем) та проходження ними різних стадій і етапів розвитку. Взаємопов'язані дії Корчака і дитячого колективу, що забезпечували цей розвиток, можна розглядати як функції. Розглядаючи становлення і розвиток системи дитячого самоврядування у виховних закладах Корчака

з позиції процесного підходу, ми визначили наступні функції педагогічного керівництва ним:

- мотиваційно-діяльнісна, що полягає в створенні мотивів і стимулів діяльності і поведінки дитини, колективу, системи самоврядування та інтенсифікації їх;

- планово-організаційна, що забезпечувала розробку організаційних заходів по розвитку і вдосконаленню системи самоврядування, підготовку дітей до організаторської діяльності з урахуванням їх біопсихологічних особливостей, створення передумов для залучення дітей до різноманітних видів діяльності;

- контрольно-навчальна, що полягала у вдосконаленні змісту, форм і методів роботи системи самоврядування, в поступовій передачі органам системи самоврядування організаційно-виховних функцій, в забезпеченні умов переходу від навчання і виховання до самонавчання і самовиховної активності;

- оцінно-коригуюча, завданням якої була об'єктивна оцінка результатів, поглиблення змісту, стимулювання і підвищення ефективності діяльності системи дитячого самоврядування;

- комунікативна, яка в теорії управління звичайно розглядається як сполучний процес, оскільки реалізація попередньо визначених функцій неможлива без ефективних комунікацій, враховуючи також специфічну комунікативну особливість виховного процесу в установах інтернатного типу, ми визначили комунікативну діяльність педагогічного керівництва як функцію; комунікативна функція забезпечувала процес обміну інформацією, її змістовним значенням між педагогами і системою самоврядування, а в широкому значенні - між педагогами і колективом, тому що практично всі діти були залучені до діяльності даної системи; інформація в процесі комунікацій передається не тільки для аналізу ситуації і прийняття рішень, але і для того, щоб рішення могли бути виконаними.

- функція забезпечення діяльності самоврядування (співробітництва), яка містить в собі такі психолого-педагогічні компоненти: натхнення, згуртування, організація, підтримка, спонукання до дії, і передбачає заміну адміністративного управління спонукаючим; встановлює співробітництво на основі поваги до особистості; виключає засоби примусу до діяльності, створює інтелектуально-довірчу, щирі і відкриту атмосферу взаємних стосунків співробітництва.

Педагогічне керівництво дитячим самоврядуванням у виховній системі Я. Корчака, базуючись на гуманістичних принципах рівноправності і соціальної повновартісності дитини, маючи на меті створення умов для формування і розвитку гармонійної, самостійної особистості, було постійно спрямоване на досягнення нових, все більш значущих виховних результатів. Процес педагогічного керівництва дитячим самоврядуванням у виховній системі Я. Корчака можна розглядати як створювальну діяльність, що характеризується неповторністю за характером здійснення і результатами, оригінальністю

і суспільно-історичною унікальністю. Ця діяльність породжувала якісно новий стан виховної системи в цілому, і дитячого самоврядування, як провідного елементу цієї системи. Саме тому, на наш погляд, процес педагогічного керівництва дитячим самоврядуванням у виховній системі Я. Корчака має характер творчого. Творчий характер процесу об'єктивно обумовлював якісні зміни, що відбувались у виховних закладах Я. Корчака. Творчість завжди передбачає наявність і дії творця, суб'єкту творчої діяльності. Я. Корчак, який здійснював педагогічне керівництво розвитком системи дитячого самоврядування, був суб'єктом творчості, тісно пов'язаним з об'єктом в процесі діяльності.

Аналізуючи проблему педагогічного керівництва дитячим самоврядуванням у виховній системі Я. Корчака, ми дійшли висновку, що воно:

- мало чотири етапи і рівні змістовного розвитку з динамічною зміною сутності і завдань залежно від конкретної виховної ситуації і рівня розвитку колективу;

- було оперативним, сталим і дієвим;

- виконувало в комплексі управлінсько-виховні функції;

- обумовлювало розвиток свідомо-організованої самовиховної активності дітей;

- було процесним за змістом діяльності, творчим за характером, тому ми визначаємо його, як творчий процес співробітництва.

ПАСТИР СВОЇХ РОЗСІЯНИХ БРАТІВ

Мітюрів Б.Н.

Рівненський економіко-гуманітарний інститут,

доктор пед. наук, професор, академік

Великий слов'янський просвітителю Ян Амос Коменський (1592-1670) - автор «Великої дидактики», шкільних підручників і багатьох педагогічних праць - добре знав стан освіти на той час і мав серйозний вплив на її розвиток. Він цікавився не тільки проблемами виховання, але й історією рідної Чехії. Коменський, безперечно, знав про історичний зв'язок між українським і чеським народом. Звичайно, він знав, що князь Федір Острозький і його воїни-українці спільно з чехами в 1410 р. приймали участь в розгромі німецьких хрестоносців в Грюнвальдській битві.

Всім відомо, що після спалення у 1415 р. Яна Туса його послідовники 14 липня 1419 р. в Празі підняли повстання Проти гуситів Ватикан організував 5 хрестових походів. І знову українці прийшли на допомогу чехам. З 1422 по 1430 рр. українські загони князя Федора Острозького підтримували гуситів в їхній боротьбі проти католицизму і німецьких феодалів.

В 1628 р. за наказом німецького імператора Фердинанда з Чехії вигнали всіх католиків. Частина богемських братів знайшли притулок, а з ними і Ян Коменський, в м. Лешно (Польща), інші - в володіннях князів Острозьких, в тому числі у містах і селах Волині та інших.

Жанна Ковба, відомий рівненський краєзнавець, вказує, що першими прибули на Волинь чеські біженці і їхні нащадки. Вони організували цілі чеські поселення. До 1914 ро відомо було 112 поселень з виключно чеським населенням, 158 - чесько-українських і близько 40 чеських хуторів. Пізніше, в 1944-47 рр., з Волині в Чехію на історичну батьківщину повернулось більше 45000 чехів (газ. «Вільне слово», 20 травня 1998 р.).

Коменський уважно слідкував за подіями в Україні. Звичайно, виникає запитання: «Чи знав він про діяльність широко відомої в XVII ст. Острозької Академії? Про її професорів і вихованців?» В «Автобіографії» він згадує про початок Визвольної Війни українського народу під проводом Богдана Хмельницького в 1648-1654 рр. і покладає на неї великі надії, вважаючи, що перемога козаків приведе до покращення життя чеського народу.

В 1632 р. чеські біженці вибрали 40-річного Коменського одним із керівників общини Богемських братів. В його обов'язки входило не тільки керівництво братською школою в місті Лешно, але і спостереження за молоддю, що вчилася. Він став «як пастир своїх розсіяних братів» («Автобіографія»), в тому числі і тих, що жили на землях князів Острозьких.

Костянтин Острозький залишив про себе згадку в історії України як активний борець проти католицизму. На жаль, Острозька Академія, створена К. Острозьким, внаслідок багатовікової, впертої, підступної діяльності ієзуїтів в 1636 р. припинила своє існування. Тоді Коменському було 44 роки і він був повний сили і енергії. Безперечно, він знав про плідну діяльність Острозької Академії, її професорів і вихованців, про безцінні друковані праці, видані в її типографії, про боротьбу Академії за збереження і розвиток рідної української мови, традицій і звичаїв

українського народу і його релігії. Такому знайомству сприяли багато чеських біженців, які проживали на Волині.

Ян Амос Коменський (псевдонім - Нейфельд фон Ульрих) мав близькі відносини з багатьма видатними діячами XVII ст., що були в тісних стосунках з Україною.

Серед них можна назвати воеводу белзького (Червона Русь) Рафала Лещинського (1579-1661), який після вигнання гуситів з рідної землі, коли їхні війська були розбиті біля Білої гори, дав притулок чехам у своєму маєтку в Лешно. В Белзі у Коменського була з ним дружня розмова про видання «Дидактики», написаної рідною мовою. В Белзі Коменський міг познайомитися з роботою місцевої української братської школи, дізнатись про діяльність Львівської, Ставропігійської школи і почув уже про відому в Польщі Острозьку Академію, організовану в 1576 р.

Особливо в близьких і дружніх відносинах Коменський був з відомим діячем кальвінізму в Литві Янушем Радзивілом (1612-1665), організатором католицької конференції в Орлі Литовській. Радзивіл розмовляв з Коменським, який був присутній на конференції про переїзд Коменського в Литву і поселення в замку Любича для проведення наукової роботи.

В 1614р. соцініани створили на Волині широко відому Кисилінську шкoд., на базі якої після розгрому Раківської Академії була створена Кисилінська Академія. Викладач Луцького педінституту П.М. Кралюк, досліджуючи історію цієї школи, прийшов до висновку, що її організатори і викладачі, а особливо Ян Людвіг Вольцоген, тісно співпрацювали з Коменським, що Ян Вольцоген радив йому створити на Волині Міжнародний педагогічний колегіум в протиріччя ієзуїтським школам (Кралюк П.М. Соцініани на Волині. Рад.школа, К., 1989, №2, С. 92-93). Про розмову з Вольцогеном Коменський пише в «Автобіографії». Хочеться вірити, що в них виникла мова про стан освіти на Волині і про Острозьку Академію та її вихованців.

Чи був Коменський в Острозі? Це ще треба довести. А де ці докази? Можливо, вони загинули разом з багатьма працями Коменського під час пожеари, загубилися в глибинах часу. Ми можемо тільки здогадуватись. Треба відзначити, що член-кор. Петербурзької АН (1882 р.) Антон Семенович Будилівич (1846-1908) - хороший знавець старослов'янської історії - передбачав, що Ян Амос Коменський відвідував Остріг (Іоанн Амос Коменський. Славянское обозрение. СПб 1892, т.І, С.181).

Посилаючись на А.С. Будилівича, я в рукописі «Очерки з історії розвитку народної школи з кінця XVI до XVIII століття» (Львів, 1958, 296 с.) відмітив цей факт.

Я впевнений, що Ян Амос Коменський не тільки відвідував Остріг, але й, враховуючи те, що він виконував уповноваження і обов'язки своїх колег-братчиків, зобов'язаний був це зробити.

ЗАКЛАДИ ОСВІТИ ВОЛИНІ У XVIII - XIX ст.

Джаман Т.В.

викладач Рівненського
економіко-гуманітарного інституту

У книзі «Нариси історії України», виданій Академією Наук УРСР 1942 року, читаємо: «Приєднання України до Росії сприяло зростанню культурних зв'язків двох братніх народів — українського і російського. У цей час Україна стояла на вищому культурному рівні, ніж Великоросія, що приводило до значного впливу української культури на російську... В Україні досить високо була поставлена освітня справа. У селах існувало багато початкових шкіл, в яких навчалися діти селян і козаків. В середині XVIII століття на десять лівобережних полків налічувалося більше тисячі шкіл. Центром освіти і науки на Україні була Київська Духовна Академія (переіменована з Колегії у 1701 р.); в ній викладали видатні особистості — Л. Баранович, Ф. Прокопович, Г. Кониський та інші. Серед студентів Академії були діти старшини, духовенства, міщан, козаків; навчалися не лише українці та росіяни, але й серби, чорногорці, болгар, греки, молдавани. З лав вихованців Академії вийшло чимало видатних культурних і політичних діячів. У Харкові, Чернігові, Переяславі також існували колегії». «Пізніше, у зв'язку з закріпаченням селян і колоніально-русифікаторською політикою царизму, освіта і грамотність в Україні за-непадають... Посилюючи колоніальний наступ на Україну, російський царизм затримував розвиток національної культури. В 1720 р. указом Петра I було обмежено друкування книг українською мовою. У 80-х роках XVIII століття Київську Академію було переведено на викладання російською мовою. Царські урядовці не задовольнили неодноразових клопотань старшини щодо відкриття в Україні університету». І далі: «Розвиток культури України в першій половині XIX століття проходив у надзвичайно важких умовах реакційної політики царизму. На початку XIX ст. на Лівобережжі, окрім російських початкових шкіл, продовжували функціонувати «дяківські» школи, утримувані коштом батьків, проте їх кількість, у порівнянні з другою половиною XVIII ст., значно зменшилась і охоплювала невелику кількість населення.. Початкова школа на Україні була зведена майже нанівець».

Аналіз дійсного стану і характеру шкільництва на Волині має великий інтерес і значення для вивчення складного культурного процесу в Україні.

Які ж освітні заклади діяли на Волині у XVIII - XIX ст.?

У 1750р. Князь Сангушко фундував в Острозі кляштор для капуцинів. Пізніше там (1863 р.) розмістилась жіноча гімназія. У 1773 р., (коли з Польщі прогнали єзуїтів, які покинули і Волинь,

проживши тут 161 рік) після єзуїтів залишилися багатства, частина яких пішла на народну едукацію, а частина дісталась отцям-василям. В Острозі до василян перейшли Острозький єзуїтський костел, кляштор і колегіум. У колегіумі організували школу, в якій навчалось 245 учнів. У 1799 р. в колегіумі розмістили духовну семінарію. У 1805 р. в Луцьку засновано гімназію.

Княгиня Острозька Анна-Алоїза (Ходкевич) в останні роки свого життя заповіла 100000 злотих на освіту шляхетської молоді Волині. Зазначеною сумою володіли Ходкевичі, і вона лишалася недоторканою майже 150 років, протягом яких значно зросла. В 1805 році Ходкевич і Чацький спрямували ці гроші на організацію Вищої Волинської гімназії у Кременці.

У 1819 р. у Кременці відомий просвітник Чацький на базі Вищої гімназії заснував Кременецький ліцей, що за програмою навчання і змістом освіти прирівнювався до європейських університетів. Тут викладалось п'ять мов: грецька, латинь, польська, російська і французька, природничі науки, політекономія, архітектура, креслення, топографія, право, музика, фехтування і плавання. Навчання було розраховане на 10 років. При Ліцеї функціонувала астрономічна обсерваторія, діяла велика бібліотека /фонд 50 тис. примірників/, ботанічний сад, засновником якого був В. Бессер. У ліцеї викладали письменники і визначні вчені. Серед них: Алоїзи Феллінський, Юзеф Коженювський — польські письменники, Віллібальд Бессер /1784 — 1842/, ботанік — австрійський вчений, Йоакім Лелевель /1786-1861/ польський історик, демократ Євзебіуш Словацький /1773 — 1814/, Олександр Міцкевич /1801— 1871/, правознавець, брат А. Міцкевича, Антон Анджейовський /1785 — 1868/, український природознавець, Юзеф Пітшман /1758 — 1834/, художник і мистецтвознавець, член Віденської Академії мистецтв Ян Лензі — скрипаль, Гжегож Байер — флейтист та багато інших. Випускниками ліцею були відомі письменники, вчені, художники, громадські і політичні діячі. Багато з них були пов'язані з декабристами, брали участь у польському повстанні 1830 — 1831 рр., серед них — відомий скульптор Томаш-Оскар Сосновський і його брат. Антон-Йосип Бопре та багато інших. Після поразки польського повстання /1830 — 1831 рр./ в 1834 році ліцей було /царськими властями/ ліквідовано. Приміщення передано духовній семінарії, а бібліотеку та обладнання віднесено до складу новоорганізованого Київського університету. Поновлено ліцей в 1921 році, але це не була навіть і тінь попереднього. В 1940 році

на базі Ліцею відкрито учительський інститут, який в 1950 році переіменовано у педінститут. В 1969 році цей інститут перебрався до Тернополя. У зв'язку з польським повстанням в 1831 р. царський уряд почав в 1831 і наступних роках ліквідувати польські школи на Волині. Серед них: Кременецький ліцей, Клеванськ і Межирицьке повітові училища /в ступені гімназій/. Овруцьке повітове училище /4-х класне/. Крім того, на Волині були закриті городські училища, а саме: в Житомирі, Овручі, Ізяславі, Старокостянтинові, Теофінолі, Кременці, Вишнівці, Олексині, Почаєві, Радзивилові, Боремлі, Млинові, Дубному, Доростої, Луцьку, Мізочі, Локачі, Несвіжі, Торчині, Володимир-Волинському, Седліце, Горохові, Порицьку, Сільці, Устилузі, Ковелі, Турійську, Голобах, Клевані, Олиці, Деражному, Степані, Бережниці. Шпакові, Горингороді, Гощі. В основному вони утримувались поміщиками або католицьким духовенством. Це були училища для хлопців, а дівчата здебільшого навчались при монастирях, найбагатші - у родових п'іздовизах.

У 1832 р. в Острозі відкрито дворянське училище, яке 1843 року перетворили в 4-ри класну прогімназію, пізні в 6-ти класну, а на початку 90-х років у повну класичну Гімназію.

З Луцька до Клевані переведено гімназію, яка діяла там до 1839 року, а з 1839 року її перевели до Рівного. Рівень освіти на Волині був дуже низьким. Шкіл було дуже мало, а ті, що відкривались, розташовувались в містах, містечках і в великих селах. Так, на території сучасної Рівненської області протягом минулого століття було відкрито: професійних шкіл — 3, церковно-приходських—29, народних училищ— 18, дворянських училищ — 1, духовних семінарій — 1, школи паламарів — 1, пансіонатів — 1, гімназій— 3. Така мізерна кількість шкіл не могла охопити всіх бажаючих навчатися, і тому переважна частина населення була неписьменною. Особливо це стосується жіночої частини населення.

У 1862 р. в Острозі засновано Кирило-Мефодіївське братство, фундатором якого була графиня Блудова. При братстві була відкрита жіноча гімназія, сиротинець, пансіонат для малоімущих учениць, притулок для поранених воїнів, дитячий лазарет, амбулаторію, будинок для мандрівних богомольців, які мандрували на моління до Почаєва. Після 250-річної перерви при Братстві відкривається друкарня /засновником її став батько майбутнього академіка А. Кримського — Ю. Кримський/, книжковий магазин та бібліотека. Братство існувало за рахунок пожертв громадян, внесків імператорського двору та високопоставлених фамілій. Це були досить солідні суми, про що свідчить той факт, що Братство субсидувало певні суми на реставрацію Богоявленського собору та інших пам'яток старовини.

В 1865 р. в Острозі почалось навчання в жіночій гімназії. В 1867 р. тут відкрито селянський пансіонат (виключно для селянських дітей), який готував дрібних чиновників.

У 1870 р. в Острозі відкрито духовну семінарію, яку пізніше перевели в Дедеркали. За аналізами результатів дослідження доходимо висновку про те, що найдоступнішими і найбільш поширеними закладами освіти на Волині були

церковно-приходські школи. Вони являли собою основні навчальні заклади для дітей простого люду. Школи мали мету утверджувати в народі православне вчення віри і християнської моралі, а також повідомляти першопочаткові корисні знання.

Церковно-приходські школи створювались, головним чином, для навчання селянських дітей; там встановлювались суворі правила для учнів і вчителів. Скажімо, педагоги були зобов'язані в навчальні години завжди бути в школі. У позаурочний час вони мали право бути поза школою, але з села без дозволу не виїжджали. Навчальний процес продовжувався з 1 жовтня по 1 травня. Уроки починалися о 9-й годині і закінчувалися о 3-й по полудні. Перерви між уроками тривали 15 хвилин, а після 12-ої - одну годину. Під час перерви обов'язковими були прогулянки на шкільному подвір'ї. А в цей час у школі відкривали квартирки і входні двері для очищення повітря. Окрім занять для дітей, на власний вибір по кілька годин читали що-небудь для дорослих і літніх селян. Таке читання, як правило, здійснювалося зі священної історії Старого і Нового завіту. За згаданою інструкцією, читання мало бути не швидким, тямущим і виразним. З тим, щоб зацікавити вчителів до цієї роботи, встановлювались грошові винагороди. У церковно-приходських школах дотримувались суворих правил поведінки.

Вчителі повинні були навчати гарним манерам поведінки учнів, з тим, щоб вони не дозволяли собі як у класі, так і поза ним, сварок, бійок, штовханини та інших грубих випадків. Від учнів вимагалось, приходити до школи у призначений час, бути чистими і зачесаними. У дітей виховували покору. У вільний від навчання час багато вчителів за бажанням сільського товариства займали посади сільських писарів. Плата за виконання обов'язків писаря встановлювалась за взаємною згодою між вчителями і товариством. У практиці настійливо дотримувалася заборона отримувати з окремих селян плату грішми, продуктами або речами за окремі писарські дії.

Отже, церковно-приходські школи Волині носили, в основному, світський характер, були своєрідними осередками культури, освіти, духовності населення у XIII - XIX століттях.

ІДЕЯ ГУМАНІЗАЦІЇ В ПРОЦЕСІ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ У ПЕДАГОГІЧНІЙ КОНЦЕПЦІЇ М. С. ГРУШЕВСЬКОГО

Веремчук А.П.

ст. викладач Рівненського
економіко-гуманітарного інституту

Високий гуманізм, власна позиція відносять М.С. Грушевського до плеяди педагогів-гуманістів всього людства. В центрі його уваги - створення особистості, виховання в людині духовності. В скарбницю історії педагогіки ввійшли ідеї М.С. Грушевського про те, що зміст майстерності педагога полягає в умінні відкрити перед кожним вихованцем ті сфери розвитку його духу, де він може виявити себе, досягти вершини, тобто створити в людині Людину.

Проблема духовності, духовної культури особистості на сучасному етапі розвитку суспільства займає одне з провідних положень. Упродовж ось уже кількох років вона стала пріоритетною темою на сторінках газет і журналів, наукових і суспільних видань. Криза в усіх сферах соціального та політичного життя нашого суспільства привела до інфляції духовних цінностей, падіння національних ідеалів. Це не може не викликати глибокої стурбованості у людей, покликаних своєю культурою, своїми моральними і духовними якостями, естетичними принципами, своїми знаннями сприяти вихованню духовно багатой, цілісної особистості.

Духовність, як комплекс моральних, естетичних, наукових та філософських ідеалів, - це обов'язкова умова формування особистості громадянина, здатного не втратити вірних орієнтирів у нашому складному сьогоденні, спроможного бути на рівні історичних завдань сучасності - побудови повноцінної, гідної своєї славної історії незалежної Української держави.

У справі духовного відродження особистості М. С. Грушевський чільне місце відводить народній творчості як найбільш життєвому осередку цінностей народу. Зміст гуманітарної освіти може бути спрямований на осмислення історичних фактів, подій і явищ, різноманітності шляхів людського розвитку, широке вивчення народознавства, формування знань про традиційну культуру українського народу, ознайомлення молодого покоління з надбанням і цінностями культури, підведення його до розуміння місця національної культури у світовій культурі. Український народ має багатий творчий потенціал, упродовж своєї історії виховав велику кількість видатних кобзарів, лірників, співаків і поетів, які брали активну участь як у складанні, так і у поширенні скарбів духовності народу. Велика любов українського народу до народної творчості свідчить і про її велике художньо-естетичне та духовне значення для виховання високих національних почуттів, любові до свого народу, його мови, культури, традицій.

Врахування усього вище сказаного у навчально-виховному процесі значно піднесе роль формування духовності майбутнього вчителя-вихователя вільної самостійної Української держави.

Значну увагу М.С. Грушевський приділяв культурі професійного спілкування педагога - соціально значимому показнику його здібностей; умінню будувати взаємовідносини з іншими людьми в процесі вирішення тих завдань, які виникають у ході професійної діяльності. Про професійну культуру педагога в цілому можна, перш за все, судити по його умінню будувати взаємовідносини зі всіма учасниками спілкування, підпорядковуючи їх досягненню поставленої мети діяльності. Високий рівень культури педагогічного спілкування передбачає гуманістичну спрямованість процесу спілкування, побудову його на засадах взаєморозуміння, взаємоповаги, співробітництва. Спілкування дає позитивний педагогічний ефект, якщо воно розглядається педагогом як двосторонній процес, при якому його учасники стають повноправними партнерами спілкування.

М.С. Грушевський ставив високі вимоги до особистості педагога. На його думку, головним в особі педагога є душевна щедрість, гуманізм, глибокі моральні переконання. Щоб виховувати дітей, необхідно були вихованим самому. Педагогічна етика вимагає від учителя особливого рівня вихованості, що позитивно впливає на дітей. Справжній педагог - вірний наставник дитини. Він вчить, радить, допомагає пізнати навколишній світ, прищеплює дитині великодушність, шанобливе ставлення до старших, батьків.

Великого значення надавав М.С. Грушевський підготовці майбутніх вчителів. Без зростання і вдосконалення вчителя не можна успішно впоратись з місією виховання. Учитель постійно має поповнювати знання, набиратися мудрості. Головна мета - формування історичної свідомості, національної гідності і культури, чіткої громадянської позиції педагогів. М.С. Грушевський звертав увагу на інтелектуальний розвиток вчителя, зокрема, на його досконале володіння знаннями зі своєї спеціальності. Вчитель повинен пробуджувати інтерес до пізнання. Разом з тим, вчений підкреслював думку: педагог повинен не тільки озброювати своїх вихованців знаннями, але й виховувати в них вміння орієнтуватись в різноманітних життєвих ситуаціях. Важлива роль у вихованні дітей належить індивідуальності вчителя. Вихованці повинні повсякденно відчувати реакцію на їх вчинки та поведінку, що є проявом виховання у дусі

гуманізму. Виховання здатності відчувати душею, серцем - одна з відповідальних сфер удосконалення педагогічної майстерності вчителя.

Сучасна школа потребує високоосвіченого, всебічно розвинутого вчителя. Тому вуз повинен не лише навчати, а й розвивати і виховувати. Цим має визначатися мета кожного заняття, особливо - з мови. М.С. Грушевський підкреслював, що в процесі формування і становлення вчителя особливе місце займає мова. Мова - засіб впливу на людину, основа, на якій будується вся навчальна діяльність. Першорядного значення вчений надавав навчанню дітей рідної мови. "Серед усіх потреб нашого національного життя потреба рідної школи і рідної мови - найголовніша, бо народ, який не має своєї школи і мови, може бути пасербом чужих народів, а ніколи не виб'ється на самостійну дорогу існування". - писав М.С. Грушевський. Слово набуває могутності, якщо використано доречно, точно. Якщо школа навчить учнів вибирати слова, структури мовлення - значить навчить спілкуватися. Спілкування має бути спрямованим на створення сприятливого психологічного мікроклімату для оптимізації навчально-виховної діяльності. Вчений вимагав від вчителя майстерного володіння словом, але слово це має бути мудрим, цілеспрямованим. Слово педагога повинно виникати з серця. Словом потрібно володіти так, щоб надати знання. Адже природа дитини може розкритися в тому випадку, коли у неї вмілий вчитель, який майстерно володіє словом. Вчителю належить визначити природні задатки дитини, щоб їх розвивати. А це під силу вчителю, який поважає дитину, доброзичливому, бо на цих якостях і базується спілкування вчителя та учнів. Процес педагогічного спілкування нерозривно пов'язаний з творчістю педагога. Педагог повинен так організувати ситуацію спілкування, щоб вона стимулювала творче мислення дітей. Аналізуючи спілкування у діяльності М.С. Грушевського, можна зробити висновок, що педагогічна діяльність має проходити в атмосфері позитивного ставлення педагога до дітей, захоплення спільною творчою діяльністю.

Завдання вчителя - "не загубити" жодної дитини, дати кожній можливість розкрити все найкраще, закладене природою, сім'єю. Для цього він повинен знати, чим живиться дитяча думка, цікавитись кожним учнем як особистістю. До кожної дитини треба виявити чуйність, щедрість. Правильно організована робота вчителя допоможе кожному учневі відчути себе здібним, потрібним. Саме це - надійний стимул подальшої навчальної роботи учнів із захопленням, з відчуттям власної гідності.

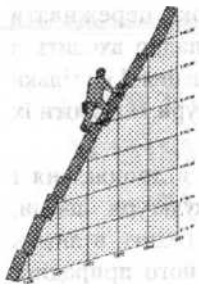
М.С. Грушевський визначав, що вчителі покликані нести духовність і формувати дитячі душі. Школа - духовна колыска народу. Чим більше про неї піклуватися, тим краще його майбутнє. З дитинства і до глибокої старості ми жадібно тягнемось до всього красивого. Глибока емоційна чутливість естетичної краси робить людину духовно багатого, щедрою, щасливою. Отже, прищепити молоді високі естетичні

смаки, навчити відчувати і глибоко переживати прекрасне, захопити красою, яка владно входить в наше життя, - духовна потреба сьогодення. І не тільки сприйняти величезні багатства культури, а й уміти їх берегти - це стає велінням часу.

Сьогодні, коли взято курс на відродження і подальший розвиток національної культури, школи, мови, важливо з усією пристрасною будити в людях прагнення оберігати життя в усій його природній мудрості й гармонійності. Виховувати у своїх вихованців любов до рідної землі, до краси української мови, національної культури - це завдання першочергового значення.

Тому вся робота педагога має бути спрямованою на вирішення найгуманнішої проблеми - розвитку кожної особистості студента і підготовку майбутнього вчителя-гуманіста, який буде самостійно та відповідально діяти, аналізувати педагогічну ситуацію, орієнтуватись у своїй професійній діяльності.

Вивчення наукової спадщини видатного вченого М.С. Грушевського. Його навчально-виховної системи є важливою умовою професійної підготовки майбутнього вчителя.

УКРАЇНОЗНАВЧА СПРЯМОВАНІСТЬ ПІДГОТОВКИ СПЕЦІАЛІСТІВ ДЛЯ ДОШКІЛЬНИХ НАВЧАЛЬНО - ВИХОВНИХ ЗАКЛАДІВ В УМОВАХ ФУНКЦІОНУВАННЯ БАГАТОРІВНЕВОЇ СИСТЕМИ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

Лисенко Н.В.

доктор пед.наук, професор Прикарпатського
університету

Для 90-х років нашого століття характерним є перетворення освіти в глобальний фактор розвитку людства та зміни в контексті нової парадигми освіти тих її соціальних функцій, які утворилися в попередні роки - забезпечення життєдіяльності та професійної підготовки. Напередодні XXI століття відчутно актуалізується система універсальних цінностей освіти, які вона покликана формувати вже сьогодні. Насамперед, йдеться про інтеграцію гуманізму, розвиток розуму й творчих здібностей творчих особистостей. Слід зазначити, що дані зміни відбуваються адекватно до змін у світовій педагогічній науці та соціокультурній політиці в цілому. В умовах переорієнтації освіти із функцій здобуття інформації, набуття обов'язкової суми знань, опанування певними вміннями й навичками на функції загального розвитку людини, її особистих і культурних якостей першорядного значення в нашій державі набуває українознавство. Адже саме ним в усі часи проголошується найвищою цінністю вільний розвиток особистості, втілення в навчання й виховання гуманістичних ідей, милосердя, людської гідності. На даних засадах, власне, й ґрунтується подальший прогрес кожного з процесів суспільного розвитку, в тому числі національної системи освіти, в лоні якої нація себе і збереже.

Отже, українознавство в сучасних умовах слід розглядати як таку міждисциплінарну галузь, в якій зінтегровані фундаментальні здобутки української науки й культури, комплекс знань новітніх педагогічних концепцій світової педагогічної думки.

Розвиваючи сучасні погляди вчених (Л.В. Артемової, Є.С. Вільчовського, А.М. Богуш, З.П. Плохій та ін.) на професійні якості педагога-спеціаліста в галузі дошкільного виховання, обумовлю, що вони не є статичною характеристикою, оскільки змінюються й вдосконалюються під впливом соціально-економічних, інтелектуальних, інформаційних та ін. факторів. Особливою активністю вони відзначаються сьогодні, в умовах наближення української дошкільної науки до світових стандартів.

Відмова в професійній підготовці спеціаліста дошкільного виховання від подрібнення фахової освіти, актуалізація гуманітарного циклу навчальних дисциплін, помітні зміни пріоритетів у змісті навчання і виховання студентів, що орієнтовані на загальнолюдські цінності й реальні національно-культурні процеси, поступово виводять дану галузь на орбіту нової методології. Вперше за багато десятиріч українські діти мають шанс одержати педагога, свідомість і професійна підготовка якого увібрали б усі надбання української матеріальної та духовної культури в умовах поліетнічності та полікультурності суспільства. Українознавство в системі професійної підготовки педагога-дошкільника, яке, забезпечивши поглиблення знань про особливості розвитку українства, поступово усуне, вважаю, відірваність національних меншин (росіян, молдаван, євреїв, поляків та ін.) від українознавчих знань, забезпечить міжнаціональну та громадську толерантність, міжнаціональну єдність.

До сказаного треба додати, що українознавчу спрямованість фахової підготовки вихователів розглядаю як таку, що покликана підготувати їх не лише до роботи в умовах дальності нетрадиційних типів дошкільних закладів, а забезпечити кардинальне реформування першої ланки системи освіти. Адже сьогоднішній етап її розвитку цілком очевидний як кризовий, що обумовлений дією тих об'єктивних протиріч, які виникли між пануючими в суспільстві абстрагованістю і космополітизмом, відсутністю в ньому належних умов для розвитку особистості та вимогами до задоволення потреб в гуманізації, індивідуалізації, мобільності підготовки до активного життя в нестабільній соціально-економічній ситуації.

Об'єктивно і те, що сучасній Україні потрібні фахівці дошкільного профілю нової формації з конкурентно придатним європейським чи світовим рівнем кваліфікації. Отож, необхідно докорінно оновити технологію їх підготовки до самостійної педагогічної діяльності за нових соціально-економічних умов з урахуванням різності типів

закладів дошкільного виховання, специфічності їх методичну діяльність, обкрадає час, відведений на функціонального призначення та ін., що виступають сьогодні вже як очевидна реальність.

Зміни в технології навчання студентів варто розглядати не лише як запровадження поодиноких фрагментів оновленої чи нової педагогічної системи, а як кардинальні зміни за трьома основними напрямками: чому навчати/зміст/, в якій послідовності /структура/, якими способами /технологія/. Ці напрямки передбачають відчутне посилення ролі як фундаментальних, так і фахових дисциплін. Особливо актуально це звучить у сучасних умовах здійснення багаторівневої підготовки, починаючи від першого її рівня /кваліфікація молодшого спеціаліста-вихователя дошкільного закладу/, включаючи другий /кваліфікація спеціаліста чи вчена ступінь бакалавра/, а, відтак, і третій рівень /кваліфікація магістра/. Дана система покликана забезпечити різну глибинність професійної компетентності, обсяг кваліфікації та соціально-громадянської спрямованості особистості педагога в цілому.

3-поміж основних принципів, на яких має ґрунтуватися нова технологія вузівського навчання, спинюся на аналізі лише тих, які, на мій погляд, сьогодні є найважливішими. Отож принцип, за яким нова технологія вузу, передусім, передбачає якісні зміни самого викладача, що впродовж тривалого часу розглядається і як рушій, і як стрижень педагогічного процесу. Звідси і випливає його основна характеристика - високий рівень професіоналізму, виразниками якого є глибоке розуміння свого призначення в системі кваліфікаційної підготовки фахівців нового типу, досконале опанування вітчизняним і зарубіжним методичним і теоретичним потенціалом, сформована висока культура педагогічної праці. Лише викладач, який є носієм таких характеристик, зробить можливим впровадження в навчально-виховний процес вузу нових педагогічних технологій, які вже, в основному, розроблені в педагогічній теорії. Однак констатую, що вони не запроваджені в широку вузівську практику не лише через причини соціально-економічного характеру. Як на мене, то особистісний компонент важить у цій справі чи не найбільше.

Сучасна педагогічна громадськість цілком свідомо того, що докорінне вдосконалення професійної підготовки фахівця-випускника того чи іншого вузу залежить не стільки від запровадження нової педагогічної технології, скільки від особистості викладача, який готовий, або ж не готовий діяти на принципово нових теоретико-методологічних й методичних засадах.

Чи ж кожен вуз України сьогодні забезпечений професіоналами такого гатунку? Це запитання звучить як риторичне. Адже неупереджений погляд на ситуацію, що склалася в сучасній вищій школі України, дає право констатувати, що теперішній викладач - це педагог з 18-24 годинним щотижневим навантаженням.

Воно цілковито обмежує його наукову та науково-

збагачення й вдосконалення особистого творчого потенціалу, тобто професійного самовдосконалення та ін. Отож за таких умов педагог об'єктивно не в змозі звільнитися від монотонності й рутинності в роботі, дбати про власну педагогічну культуру. А, відтак, страждає якість фахової підготовки спеціалістів. Хочу запропонувати для обговорення декілька міркувань, що породжені сучасною ситуацією в дошкільному вихованні в Україні.

Система виховання і навчання найменших в Україні її завтрашніх громадян (для кого, власне, і виборювалася незалежність і самостійність держави) волає про порятунок. Сучасна тенденція на масове закриття закладів дошкільного виховання, передача їх приміщень і майна у власність організацій і приватних осіб, які переслідують далеко не освітянські цілі, спричинить найближчим часом всеохоплюючу руйнацію тієї системи дошкільного виховання, яка має в Україні прадавні прогресивні традиції, яка znana в освіті, бо спирається в своїй теорії та практиці на фундаменталізм української народної педагогіки і результати психолого-педагогічних досліджень сучасних учених світової педагогіки. Загальнодержавне знищення системи дошкільного виховання, починаючи з закриття, перепрофілювання дитячих садків і завершуючи скороченням, а, подекуди, і закриттям дошкільних відділень у вузах і педагогічних коледжах України, принесе невиправні наслідки. Правда, вони дещо віддалені в часі, отож і турбують сьогодні лише фахівців і, почасти, батьків.

Перейду до аналізу конкретних пропозицій. На сьогодні чи не кожний педагогічний інститут /університет/ України ще має у своєму складі дошкільний факультет або ж відділення, яке функціонує на базі педагогічного факультету. Однак цьогорічний /1997р./ набір абітурієнтів стрімко скорочено, що є цілком об'єктивним наслідком сучасного соціально-економічного розвитку в Україні. Несприятлива демографічна ситуація, що складається в державі, зменшення дітонародження внесли свої негативні корективи у перебіг справи; водночас, в Україні за останні роки намітилися тенденція щодо зростання запитів на дошкільні заклади спеціального призначення. Я маю на увазі не лише дитячі садки реабілітаційно-профілактичного типу. Сюди ж варто віднести заклади типу "дитячий садок-школа", заклади для обдарованих дітей задля успішного подальшого розвитку їх загальних та спеціальних здібностей, авторські освітньо-виховні комплекси тощо. Запити громадян на заклади таких типів щороку зростають, а от спеціальну підготовку спеціалістів до роботи у них в Україні налагоджено на вкрай незадовільному рівні.

Отож вперше і, що видається мені як найважливіше, на рівні адміністративно-територіального поділу, слід зробити кваліфіковану інвентаризацію дошкільних закладів, де виховуються діти з більш-менш задовільним станом здоров'я і нормальними темпами фізичного та нервово-психічного розвитку, медичних та культурно-освітніх

установ, які обліковують дітей з відхиленнями в розвитку /затримкою чи прискоренням/ та ін. Адже сьогодні особливу стурбованість викликають діти з відхиленнями у фізичному та нервово-психічному розвитку, кількість яких в Україні стрімко зростає і вже ні для кого не є таємницею, що саме вони приречені жити в родині, часто усамітнено і лише з батьками. Такі діти об'єктивно стають бранцями соціальної, емоційної та сенсорної депривації, а їхня ізоляція від однолітків й реального світу дорослих лише поглиблює недуги, а почасти спричинює кризові явища, унеможливаючи подальшу соціалізацію та реабілітацію.

Дошкільні відділення вузів України, які ще функціонують, могли б значною мірою переорієнтувати зміст кваліфікаційної підготовки й забезпечити для дитячих садків не лише "Вихователя дитячого садка" /сучасна кваліфікація за спеціальністю "Дошкільне виховання"/, а також вихователя, якого сьогодні чекають діти України з урахуванням розвитку їх індивідуально-типологічних особливостей, тобто вихователя-універсала, який уміє і хоче працювати задля наших дітей, як писали в свій час Ф. Фребель і С. Русова.

Очевидно, що чітке окреслення перспектив розвитку закладів дошкільного виховання лише на найближчі чотири-вісім років може видатися маломасштабною пропозицією, яка не виправдовує тих матеріальних затрат, які понесла держава на підготовку фахівців у системі вищої школи. Водночас мусимо визнати той факт, що вихователка дитячого садка, яка потребує додаткового залучення до роботи з дітьми за окремими розділами програми вчителів-предметників, також уже не задовільняє запити сучасної батьківської громади. Власне, значна частина "просто вихователів" і йдуть уже сьогодні на біржі працевлаштування, або за власні кошти і додатково затрачені роки продуктивної праці здобувають перекваліфікацію, вибирають право працювати з дітьми в дитячих реабілітаційних центрах, будинках дитячої творчості, спортивних комплексах тощо.

Виникає запитання: чи не рентабельніше державі одразу впорядкувати набір і підготовку фахівців, які за обмежений час навчання, без додаткових моральних і матеріальних витрат були б реально працевлаштованими? Впевнена, що коли на загальнодержавному рівні здійснити таку "реорганізацію" фахової підготовки спеціалістів дошкільного профілю, залишивши за регіонами право вносити корективи залежно від їх специфіки і потреб, ми уникнули б в Україні тих проблем, які сьогодні переслідують всю систему дошкільного виховання, зберегли б і висококваліфікованих спеціалістів у вищій школі і припинили бездушну руйнацію та розпродаж приміщень дитячих садків, залишивши дітям України їх майно.

За умови такого реформування важко, звичайно, уникнути скорочення фахівців, однак кількість годин для індивідуально-диференційованої роботи зі студентами вирівнюватиме розрахунки навчального

навантаження викладачів вузів, об'єктивно створивши умови для підвищення їх професійної компетентності, адже вони читатимуть принципово нові курси як для студентів, так і для слухачів післядипломної освіти, батьків тощо.

Для дотримання відповідності між соціальним замовленням на спеціалістів та якістю їх підготовки, необхідно, вважаю, вже сьогодні вжити таких заходів:

- набір абітурієнтів здійснювати чітко орієнтуючись на потреби спеціалістів того чи іншого профілю, що забезпечить їх реальне працевлаштування після навчання;
- організувати процес вузівської професійної підготовки як динамічний, мобільний, який підлягає швидкому переорієнтуванню адекватно до зміни ситуації в практиці дошкільного виховання;
- відійти від традиційної методики поточного навчання групи /курсу/ й перейти до індивідуально-диференційованої підготовки фахівців, що офіційно підтверджувати відповідним записом у дипломі після навчання;
- змістити акцент навчального процесу в бік актуалізації самостійної роботи кожного студента;
- почасти змінити роль і функції викладача в навчально-виховному процесі та створити умови для його діяльності в якості викладача-консультанта;
- посилити значення поточного, узагальнюючого та підсумкового контролю за успішністю студента і спиратися на їх результати в присвоєнні кваліфікації відповідного рівня професійної підготовки.

Індивідуально-диференційована робота зі студентами, профілювання їх підготовки врятує престиж професій вихователки маленьких дітей. Адже саме усвідомлення студентами безперспективності власного фаху, його моральне й матеріальне зубожіння, меншовартість порівняно з іншими педагогічними професіями нівелює особистісні та фахові якості, породжує байдужість до професійного самовдосконалення у майбутніх випускників.

Загалом ситуація, що складається в справі дошкільного виховання в Україні, згубно впливає не лише на фахову підготовку, а й на всю справу охорони й збереження дитинства наших дітей. Пропонуємо для обговорення концептуальні міркування щодо вдосконалення підготовки фахівців за спеціальністю "Дошкільне виховання" на найближчу перспективу на базі педагогічного факультету Прикарпатського університету ім. В. Стефаника, що в м. Івано-Франківську.

Обґрунтування доцільності підготовки спеціалістів.

У Конституції України в статті 53 закріплено забезпечення державою доступності, безкоштовності й подальшого розвитку дошкільної освіти, її здійснення в державних і комунальних навчальних закладах. Отож доцільність подальшого вдосконалення системи професійної підготовки спеціалістів дошкільного профілю обумовлюється такими об'єктивними чинниками:

- стандартування дошкільної освіти в Україні; збільшення кількості дошкільних закладів різних типів;
- створення навчально-педагогічних та реабілітаційно-педагогічних центрів /комплексів/ типу "Дитячий садок-школа" для дітей з нормальним розвитком і для дітей з відхиленням в нервово-психічному й фізичному розвитку;
- зростання потреби у фахівцях дошкільного профілю з конкретно придатним рівнем кваліфікації в умовах входження України у світову /європейську/ спільноту;
- специфічність функціонування дошкільних закладів у нових соціально-економічних умовах, їх фінансування й утримання.

Професійне призначення й умови використання спеціалістів.

Децентралізація визначення змісту і напрямів професійної освіти, розробка викладачами університету навчальних планів, програм і підручників, перехід до інноваційного типу навчання з урахуванням професійно-кваліфікаційних запитів Західного регіону та України в цілому зумовлюють використання наших спеціалістів у освітніх закладах різного типу: педагогічні вузи, педагогічні училища /коледжі/, дошкільні заклади; навчально-педагогічні комплекси; служби соціального захисту населення.

Концептуально-методологічні засади спеціальності «дошкільне виховання».

Вузівське навчання й виховання студентів спрямоване на формування базових основ культури особистості майбутнього спеціаліста - моральної, розумової, фізичної, екологічної, естетичної, економічної та правової. Методологічні засади ґрунтуються на концептуальних положеннях Державної національної програми "Освіта", концепціях національного й дошкільного виховання, тому, водночас із навчально-виховною роботою, із задоволенням культурно-освітніх потреб і сприяння вільному вибору напрямку спеціалізації, має місце реалізація творчої суспільно-педагогічної ініціативи студентів та апробація нових варіантних освітніх наскрізних програм, підручників, методик, впровадження їх у практику професійної підготовки.

Перелік узагальнених напрямків підготовки спеціалістів.

Діапазон теоретичної діяльності факультету багатограний. Він охоплює професійну підготовку випускників педколеджів за скороченим терміном навчання, випускників з/о шкіл з денною і заочною формою навчання відповідно за 4 і 5 років. Такий підхід обумовлюється об'єктивним протиріччям між стандартизацією змісту професійної підготовки спеціалістів дошкільного профілю і потребами закладів різного типу у фахівцях, які в ідеалі потребують індивідуальної підготовки з урахуванням специфіки навчально-виховного процесу. Це обумовлює диференціацію та інтеграцію основних напрямів підготовки фахівців на факультеті.

підтримання заочної форми навчання. А саме:

- оволодіння науковими знаннями і науково-обґрунтованими засобами практичної діяльності на рівні викладача спеціальних дисциплін у вузах, коледжах /педучилищах/, освітніх закладах іншого типу (дана кваліфікація присвоюється всім випускникам денної та заочної форми навчання);
- оволодіння науковими основами й технологією організації та здійснення навчально-виховного процесу в дошкільних закладах /комплексах/ різного типу; кваліфікація спеціаліста присвоюється всім випускникам денної та заочної форми навчання.

З обох напрямків практикується рекомендація відмінників на подальше навчання в аспірантурі. Це забезпечує вдосконалення творчого й професійного потенціалу випускників спеціальності "Дошкільне виховання" і цілком задовільняє соціальні запити Західного регіону України /Івано-Франківську, Тернопільську, Хмельницьку й Львівську області/.

Перспективи подальшої підготовки фахівців зі спеціальності "Дошкільне виховання".

В умовах реформування системи освіти факультет ставить якісно вищі вимоги до спеціалістів "Дошкільне виховання". Вони ґрунтуються на концептуальному підході про те, що у вищій школі складається на I-III курсах загальний, відносно стандартний фундамент професійної підготовки фахівця, а на IV /випускному/ курсі здійснюється його вузьке профілювання, забезпечення його відповідності вимогам конкретного місця працевлаштування. Це досягається наявністю тісних контактів вузу з відповідними освітньо-виховними закладами Західного регіону України і держави в цілому. Зокрема, це підготовка:

- викладачів педагогіки, психології й фахових методик для коледжів /педучилищ/;
- педагога-вихователя /реабілітатора/ для навчальних й реабілітаційних комплексів;
- спеціалістів дошкільного виховання;
- соціального педагога-працівника соціальних служб роботи з населенням;
- родинного вихователя-педагога.

ПРИНЦИПИ НОВОГО ЗАПОЧАТКУВАННЯ І ОРГАНІЗАЦІЇ СИСТЕМИ ОСВІТИ В ПОЛЬЩІ

Павел Турала

Професор, доктор хаб..

Інститут педагогіки, м. Жешув, Польща

Після парламентських виборів влада знаходиться в руках сил вірної політичної орієнтації. Вони планують провести радикальну реформу системи освіти - наблизити її до вимог 21 ст. Положення цієї реформи міністр освіти виніс на публічний розгляд.

З й-лабб 90-6 років у Польщі плануються великі зміни структурно- адміністративного і організаційного порядку. Замість 49 обл. залишається тільки 12. Обласні організації отримують більше автономії. Низові структури отримують більше влади. Нові самоврядовані воеводства поділятимуться на повіти. Вони отримують права самостійного вирішення всіх питань, в тому числі освіти.

Нижчою адміністративною одиницею буде гміна. Всі школи, а також інші освітні і виховні заклади, матимуть право встановлення регіональних програм і розподілу коштів. Зараз в Польщі проводиться велика робота в цьому напрямку.

Основні недоліки старої системи:

- примат інформації (як зосередження фактів) над особистістю (можливостями практичного використання); домінування теорії над практикою;
- навчання за основами академічних засад (академічної класифікації);
- зменшення виховної ролі школи і послаблення комплексного виховання, зв'язків з сім'єю;
- примат колективного навчання (спрямованого на колектив) над особистісною підготовкою.

Головними незаперечними причинами, які потребують найшвидшої комплексної реформи, потрібно визнати:

-неспроможність адаптації сучасної системи освіти до темпів і запитів суспільно-політичних і соціальних перетворень;

-криза виховної ролі школи, що походить від домінування фактору який можна визначити поняттям «надання інформації», над фактором, який можна поіменувати як «практичне вміння» і конструювання людської особистості;

-відсутність рівних можливостей в доступі до освіти (малий процент молоді у середніх спеціальних і вищих навчальних закладах); необхідні перетворення;

-приспосовування системи освіти до принципів нової конституції в Польщі, а також до принципів нової адміністративної реформи країни;

-існує потреба міцнішого сполучення на кожному ступені школи з сімєю і суспільством В локальному значенні; сьогодні настала ситуація, цілком

придатна для проведення такої комплексної реформи.

Для цього процесу існують наступні підстави:
-зростаючі потреби кооперації, що виникають з нашої інтеграції до країн Європейської Співдружності;

-необхідність змін, що виникають з реформ побудови країни;

-глибоке демографічне зношення дітей віком 6-7 років життя, яке досягне апогею в 2001-2002 р.р.

Ці три складники вимагають здійснення такої реформи сьогодні.

Частину започаткування роботи в новій системі потрібно розпочати з 1999-2000 шкільного року. Так це бачать експерти Міністерства освіти Польщі. Потреба швидшого здійснення реформи при існування благоприємних факторів дає можливість реорганізації в наступних напрямках:

-структури системи освіти від дитячого садка до докторського ступеню;

-зміни в способах адміністрування і контролю, наближеного до нової побудови демократичної системи країни;

-планованої реформи програм, організаційних і методологічних змін;

-створення незалежної від школи системи принципів, оцінок і екзаменів;

-встановлення економічного статусу джерел і методів фінансування школи;

-побудови режиму кваліфікації вчителів, встановлення шкали, мір(авансу) і оплати на високому рівні.

Так широка і комплексна реформа всієї освіти в Польщі повинна привести до наступних наслідків:

-підвищення авторитету середньої і вищої освіти;

-підвищення можливостей і зрівняння шансів для продовження освіти на всіх рівнях;

-встановлення кращих пропорцій між теоретичними знаннями, практичними навиками, виховання гармонійної особистості;

-необхідної автономії інколи

-можливості хорошої роботи вчителів, мотивованих структурою зарплати;

-збільшення фінансових фондів з бюджету країни, отримання прибутків від власного заробітку шкіл;

-зміцнення зв'язків школи з сім'єю і суспільством в цілому

Структурна система освіти буде охоплювати весь шлях навчання від дитячого садка до докторського ступеня. Освітнянською метою є можливість навчання

дітей і молоді з урахуванням ступеню психофізичного розвитку. Нова система буде наближена до систем розвинених цивілізованих країн.

Це будуть такі ступені:

- неповна середня школа (з початковою);
- середня школа (гімназія, ліцей);
- академічний ступінь ліценуат, магістрат,

докторат.

Початкове навчання відбувається протягом одного «нульового» року.

Початкова школа (неповна середня).

Діти навчаються в ній 6 років. Це час дитячого розвитку 7-12 років. На цьому етапі діти отримують основні знання і навички при кооперації школи і сім'ї. Зблокованих предметів навчання мало. Рідні мають великий і навіть головний вплив на все в школі. Після закінчення складаються кваліфікаційні іспити.

Гімназія - обов'язкове непрофільоване навчання протягом 3-х років. Вік учнівської молоді 13-15 років. Навчання предметне. Проводиться розвідка нахилів (профорієнтація). Наприкінці складається кваліфікаційний іспит на право вступу до ліцею.

Профільований ліцей - навчання відбувається протягом 3-х років. Підготовка ведеться або до складання матурального екзамєну, або як профільована протягом 2-х років (технічна, економічна). Матуральний екзамєн дає можливість навчання у вищих училищах.

Вищі училища рекрутуються з матуристів.

Існують два типи училищ:

- професійні,
- академічні (такі, що дають знання 1 ступеню (ліценціат) або одноосібний магістерський ступінь).

По 1 академічному ступеню і професійному можна створити додаткову магістерську підготовку.

В кінці проводиться докторантська підготовка. Докторанти отримують статус студентів.

Проектований план здійснення зміни системи керування освітою Польщі:

-в 1998/1999 шкільному році вчителі, батьки і кожен учень будуть мати повну інформацію про плановані зміни шкільної системи;

-в 1999/2000 р.р. почне роботу підготовча школа для шестирічок. I-VI класи навчатимуться вже за новою системою. В ²⁻²²² класах (1 етап) і в IV (перший рік II етапу) буде здійснена програмна реформа, в V і VI класах існуватимуть перехідні програми.

Учні, які навчалися за старою системою в VII класі, почнуть навчання в 1 класі ліценію (III етап). Учні VIII класу будуть навчатись до кінця за старою програмою.

В 2000/2001 і 2001/2002 навчальних роках будуть створені² і II класи гімназій.

В 2002/2003 р.р. будуть створені 1 класи 2-річної професійної школи. В цей самий час буде здійснюватись узгодження програмної реформи.

Повне завершення шкільної реформи відбудеться в 2004/2005 р.р. завідуванням та наглядом системи освіти в новій структурі шкільного укладу.

Інтенсивно ідуть роботи для включення до

1.01.1999 р. обмінного укладу країни (територіальної структури); головні елементи цієї зміни повіті і воеводства автономії самостійні. В процесі побудови освітньої системи планується:

1. Надати дитячим дошкільним закладам та гімназії для гмін (гмина - найменший у Польщі район влади) самостійність:

Для повітів надати ліцеї та професійні школи. Це будуть особисті завдання для гмін і повітів, самостійних територіальних органів.

2. Розділ педагогічного та юридичного відродження шкіл. Цей контроль буде на рівнях адміністрації країни, уряду, воеводства.

3. Зростання ролі суспільних органів: гмінні, повітові, воеводські шкільні ради.

4. Реалізація принципів державної організаційної автономії школи чи інших закладів освіти.

5. Введення самоврядування і автономії шкіл чи інших вищих училищ. Великий вплив муніципальних органів воеводства, їх стратегічний розвиток училищ в смислі потреб стратегічного розвитку регіону.

Зміни, які плануються в освіті, теж пов'язані зі змінами програмового навчання. Вони в більшості випадків, вплинуть на наступні принципи:

-відходження учнів від енциклопедизму по відношенню до наукових дисциплін;

-підготовка учнів до життя, вироблення вмінь долати життєві труднощі;

-виховання та розвиток особистості, свобода вираження своєї думки;

-відродження програмового навчання, яке дає можливість вчителю вибору нових методів та принципів навчання:

-планування спеціальних програм для відповідних класів, погодившись попередньо з педагогічною радою:

-реалізація традиційних методів навчання;

-реалізація принципів побудови задач для підручників, а також вимоги щодо шкільних та державних норм оцінювання.

Система оцінювання - це державні іспити.

В новій побудові освіти плануються нові наступні етапи контрольних ефектів:

1. Перевірка тих знань учнів, які вже отримані в дошкільному закладі. Така інформація дає

можливість з'ясувати рівень результатів о-річного навчання, а також що даний учень собою представляє.

2. Перевірка знань учнів під час навчання та після закінчення гімназії. Ціль цієї перевірки - з'ясувати ступінь сформованості умінь і знань учнів, а також загальної підготовки учнів.

Загальна оцінка буде представлена у формі пунктів. Чим більше пунктів здобуде учень, тим більша вірогідність вступити в учбовий заклад та ліцей. Важливо також і те, що на даному етапі є можливість порівняти початкові оцінки з останніми результатами.

3. Державні екзамени будуть проводитись за новою програмою, яка має назву Nova Matura. В фазі перевірки існує два ступені системи екзаменів. Екзамени будуть проводитись центральною та регіональною комісією.

Планування побудоване таким чином:

1) перевірка знань учнів після 6-го класу перший раз в 1999-2000 шкільному році; це буде пробна перевірка пристосована до старих програм;

2) перевірка після 3-го класу гімназії, яка буде зроблена в 2001-2002 шкільному році дія випускників середніх шкіл старої системи, а також в 2004-2005 році для випускників середніх шкіл нової освіти.

Система фінансування освіти.

Принципи реалізації цієї системи базуються на автономії шкіл на базі створення основного закону для самозабезпечення бюджету.

Основні джерела фінансування:

-бюджет країни.

Фінансові фонди можуть виходити тільки з одного джерела. Додаткові фонди будуть залежати від економічної активності школи, а також регіону. Всі витрати помістити в фінансовий план школи

В майбутньому фінансування залежатиме від регіональної влади на рівні загального навчання в країні. Вищий навчальний заклад буде фінансуватися напряму з бюджету країни.

Плануються такі основні форми та шляхи фінансування:

-дошкільні заклади не підлягають втручанням країни; ця проблема регіональна і гміна залишає за собою право і рішення;

-шестирічні школи, трьорічні гімназії, трьорічні ліцеї, дворічні професійні школи і дворічні ліцеї будуть фінансуватись з центрального бюджету;

-проблеми позашкільного виховання та турбота над дітьми буде фінансуватись через владу повітів;

-фінансування неpubлічних шкіл буде залежати від фондів шкіл та повітів;

Всі зміни програм, зарплата вчителів, загальні зміни серед шкіл будуть на рахунок кінцевих фондів.

Концепція професійного статусу вчителя.

Реформа освіти в Польщі охоплює всю систему її функціонування. В реформу освіти повинні включатись всі освітяни. Головне завдання стоїть все-таки перед вчителями шкіл. Автори реформи вбачають залежність і впровадження ві,і професійної підготовки вчителів та мотивації заробітної плати. Важливим є також підвищення кваліфікації вчителів.

1. Якість та результати освітнього процесу.
2. Мотивація щодо підвищеної кваліфікації та професійного рівня вчителів.
3. Почуття стабілізації та захищеності вчителів.
4. Престиж вчителів.

Актуальною є система актимотивації. Є пропозиції наступальних елементів професійної прагматики та заробітку вчителів.

Планується 6 категорій ступенів вчителів:

1. Закони кваліфікації:
 - а) бездоганна морально-етична поведінка;
 - б) кваліфікаційний цензус, державні екзамени на здобуття ступеня;
 - в) позитивна оцінка результатів дидактично-виховного процесу.

2. Коефіцієнт мінімального ступеня заробітної • плати для вчителів (вкл.до цього надбавку до зарплати).

3. Передбачені пільги:
 - а) стаж вчительської роботи,
 - б) тяжкі умови праці,
 - в) кількість випускних класів,
 - г) підвищена кваліфікації учителя.

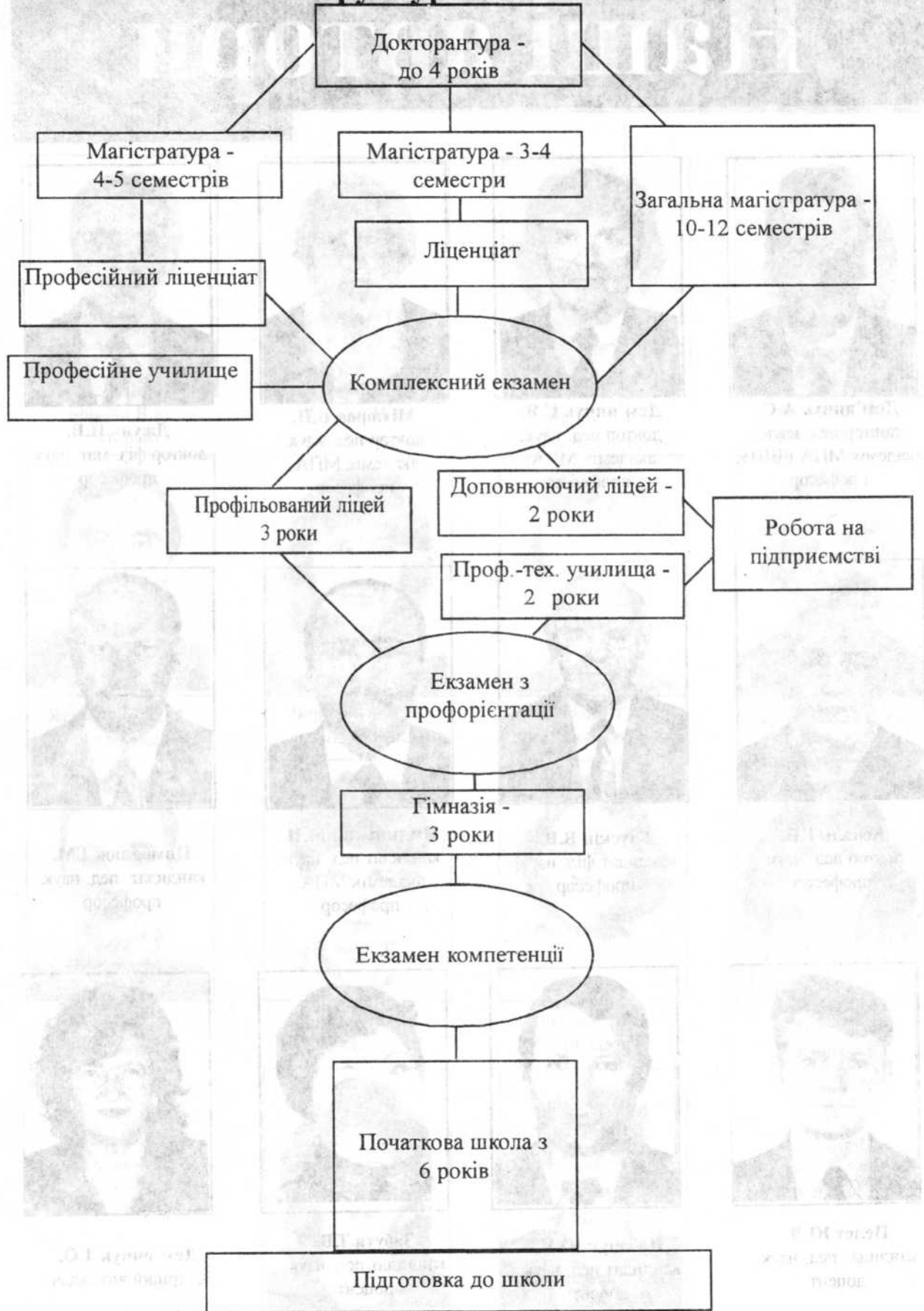
4. Стабілізація вчителів, які займаються науковою роботою та підвищують свою кваліфікацію.

Ступені кваліфікації вчителів

1. Вчитель-практикант.
2. Вчитель за контрактом.
3. Вчитель.
4. Вчитель-спеціаліст.
5. Дипломований вчитель.
6. Професор освіти.

¹ Турала П. Виховання і робота на користь суспільних змін - Жешув,1998-С.98-1 14

Схема структури освіти в Польщі

Автор: професор Павел Турала (Польща).

Наші автори

Дем'янчук А.С.
доктор пед. наук,
академік МПА і ВШУ,
професор

Дем'янчук С.Я.
доктор пед. наук,
академік МПА,
професор

Мітпоров Б.Н.
доктор пед. наук,
академік МПА,
професор

Джунь Й.В.
доктор фіз. мат. наук,
професор

Коваль Г.П.
доктор пед. наук,
професор

Глускін В.В.
кандидат філ. наук,
професор

Ямницький М.Н.
кандидат пед. наук,
академік МПА,
професор

Цимбалюк І.М.
кандидат пед. наук,
професор

Пелех Ю.В.
кандидат пед. наук,
доцент

Набочук Ю.К.
кандидат пед. наук,
доцент

Забута Т.В.
кандидат пед. наук,
доцент

Дем'янчук Т.О.
старший викладач

Наші автори

Борова В.Є.
докторант

Юрчук Н.С.
старший викладач

Пелех Л.Р.
старший викладач

Галуза Л.Ф.
старший викладач

Ясінський А.М.
старший викладач

Веремчук А.П.
старший викладач

Джаман Т.В.
викладач

Красовська О.О.
викладач

Попова Д.А.
викладач

Артемова О.І.
викладач

Вознюк Н.М.
викладач

Розум Н.В.
аспірант

Харченко Н.Б.
аспірант

Далук Н.Я.
методист

Журнал зареєстрований в комітеті по пресі Рівненської обласної адміністрації

Адреса редакції: 266028, м. Рівне, вул. Д. Галицького, 25, тел. 23-01-86.

Типографія Рівненського економіко-гуманітарного інституту - Тетіс.

Здано в набір 7.04.98р. Підписано до друку 5.08.98р.

Обсяг 10,5 друк. ар. Папір універсальний. Формат 60х84 1/8

Тираж 500 примір. Заказ № Гарнітура літературна. Друк високий.

Ціна договірна.

© Евріка 1998

TeTiC

Інформаційно видавничий
центр Рівненського
економіко-гуманітарного
інституту